

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ PROGRAMI

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE SORUNLARI (İSTANBUL ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esmâ AKSAKAL

ŞUBAT – 2016

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ PROGRAMI

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE SORUNLARI (İSTANBUL ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esmâ AKSAKAL

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Salih DURSUN

ŞUBAT - 2016

TRABZON

ONAY

Esmâ AKSAKAL tarafından hazırlanan, Çalışan Çocuklar ve Sorunları (İstanbul Örneği) adlı bu çalışma 05.02.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında **yüksel lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Güven MURAT (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Salih DURSUN (Danışman)

Doç. Dr. Mehmet Ferhat ÖZBEK

Yukardaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım/..../.....

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Esmâ AKSAKAL

05.02.2016

ÖNSÖZ

Çalışan çocuklara ilişkin araştırmaların sonuçlarına göre, çalışan çocuklar sorunu son yıllarda azalmakla beraber hala önemini korumaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de birçok çalışan çocuk bedensel, ruhsal vb. istismar ve tehlikelere maruzdur. Çalışan çocukları her türlü ihmal ve istismardan kurtarmak, yasal ve toplumsal açıdan korunmalarını ve geleceğe hazırlanmalarını sağlamak hem toplumun kalkınması hem de insan hakları açısından önemlidir. Dolayısıyla sorunun çözümünün ilk adımı bu çocukların sorunlarını bütünüyle tanımak ve tanımlamaktan geçer.

Çalışma kararı çocukların kendilerinin verdiği bir karar değildir. Bu karar esas olarak yetişkinler dünyasına ait süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve kültürel yapılarına göre değişiklik gösterse de çocukların çalışma hayatında yer almalarına ilişkin çok boyutlu ve birbiriyle bağlantılı birçok neden vardır. Dolayısıyla bu çalışmadaki amaç, çalışan çocuk kavramını açıklayarak günümüz şartlarında çalışan çocukları ve sorunlarını incelemek, sorunu yasal boyutu ile değerlendirmek ve çocukların çalışmasının azaltılmasına yönelik yapılan çalışmalara katkı sağlamaktır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana yardımcı olan ve yol gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Salih DURSUN'a katkılarından ötürü teşekkürlerimi sunuyorum.

Trabzon, Şubat 2016

Esmâ AKSAKAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	X
ABSTRACT.....	XI
TABLOLAR LİSTESİ.....	XII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇOCUK ÇALIŞAN, ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA NEDENLERİ VE SONUÇLARI.....	3-34
1.1. Çocuk, İşçi ve Çalışan Çocuk Kavramları.....	3
1.1.1. Çocuk Kavramı.....	3
1.1.2. İşçi Kavramı.....	4
1.1.3. Çalışan Çocuk Kavramı.....	5
1.1.3.1. Türlerine Göre Çalışan Çocuklar.....	7
1.1.3.1.1. Çırak Statüsünde Çalışan Çocuklar.....	7
1.1.3.1.2. İşçi Statüsünde Çalışan Çocuklar.....	7
1.1.3.1.3. Bağımsız Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar.....	7
1.2. Çalışma Hayatında Çocuk.....	8
1.2.1. Tarihsel Süreçte Çalışan Çocuklar.....	8
1.2.2. Çalışan Çocukların Dünya Geneline Mevcut Durumu.....	9
1.2.3. Çalışan Çocukların Türkiye’de Mevcut Durumu.....	12
1.3. Çocukların Çalışma Nedenleri ve Sonuçları.....	16
1.3.1. Çocukları Çalışmaya İten Nedenler.....	16

1.3.1.1. Yoksulluk.....	17
1.3.1.2. Geleneksel Toplum Yapısı.....	18
1.3.1.3. Ailenin Eğitim Seviyesi	19
1.3.1.4. Göçe ve Nüfus Artışına Bağlı Nedenler	21
1.3.1.5. İşsizlik.....	22
1.3.1.6. Eğitime Bağlı Nedenler	23
1.3.1.7. İşverenlerin Talebi	24
1.3.1.8. Mevzuat Eksiklikleri ve Yetersiz Denetim.....	25
1.3.2. Çocukların Çalışmalarının Sonuçları	26
1.3.2.1. Çocuklar Açısından Sakıncaları.....	26
1.3.2.1.1. Çocukların Fiziksel ve Zihinsel Gelişimlerine Etkisi.....	26
1.3.2.1.2. Çocukların Sosyal, Psikolojik ve Ahlaki Gelişimlerine Etkisi.....	31
1.3.2.1.3. Çocukların Eğitimine Etkisi	32
1.3.2.2. Toplumsal Açından Sakıncaları.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLGİLİ DÜZENLEME VE POLİTİKALAR 35-75

2.1. Çalışan Çocuklarla İlgili Uluslararası Düzenlemeler	35
2.1.1. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri	36
2.1.1.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi	36
2.1.1.2. Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti ve Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme	37
2.1.1.3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi	37
2.1.1.4. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	39
2.1.2. Avrupa Sosyal Şartı.....	41
2.1.3. Avrupa Birliği Düzenlemeleri.....	42
2.1.3.1. Avrupa Birliği Topluluk Çalışanlarının Temel Sosyal Haklar Şartı.....	42

2.1.3.2. 94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerlerinde Korunmasına İlişkin Yönerge.....	43
2.1.3.3. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı	44
2.1.4. Uluslararası Çalışma Örgütü Düzenlemeleri.....	44
2.1.4.1. En Az Çalışma Yaşı İle İlgili İLO Sözleşmeleri.....	46
2.1.4.1.1. Sanayi İşlerinde En Az Çalışma Yaşıyla İlgili İLO Sözleşmeleri.....	46
2.1.4.1.2. Yeraltı ve Maden İşlerinde En Az Çalışma Yaşıyla İlgili İLO Sözleşmesi	46
2.1.4.1.3. Tarım İşlerinde En Az Çalışma Yaşıyla İlgili İLO Sözleşmesi	46
2.1.4.1.4. Deniz İşlerinde En Az Çalışma Yaşıyla İlgili İLO Sözleşmeleri.....	47
2.1.4.1.5. Sanayi Dışı İşlerde En Az Çalışma Yaşı ile İlgili İLO Sözleşmesi	47
2.1.4.2. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme.....	47
2.1.4.3. En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi.....	49
2.1.4.4. Temel Çalışma İlke ve Hakları Deklarasyonu	51
2.1.4.5. Çocukların Güvenliğine, Sağlığına ve Sağlık Kontrollerine Yönelik İLO Sözleşmeleri	52
2.2. Türkiye’de Çalışan Çocuklarla İlgili Ulusal Düzenlemeler	53
2.2.1. Anayasa	54
2.2.2. 4857 Sayılı İş Kanunu	54
2.2.3. 854 Sayılı Deniz İş Kanunu	57
2.2.4. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu.....	57
2.2.5. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu.....	58
2.2.6. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu	58
2.2.7. 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu	59
2.2.8. 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	60
2.2.9. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu	60
2.2.10. 2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu	61

2.2.11. Çalışan Çocuklara İlişkin Özel Düzenlemelerin Yer Aldığı Yönetmelikler	61
2.2.11.1. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.....	61
2.2.11.2. Çocuk İşçilerle İlgili Düzenlemelerin Yer Aldığı Diğer Yönetmelikler	64
2.3. Türkiye’de Çocukların Çalışmasının Önlenmesine Yönelik Uygulanan Politikalar.....	64
2.3.1. IPEC Programı (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programı).....	64
2.3.2. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Tarafından Yürütülen Çalışmalar	70
2.3.3. Diğer Bakanlıklar Tarafından Yürütülen Çalışmalar	72
2.3.4. Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar.....	72
2.3.5. İlgili Diğer Kurum ve Kuruluşlar Tarafından Yürütülen Projeler	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSTANBUL’DA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE SORUNLARI.....	76-93
3.1. Araştırmanın Amacı	76
3.2. Araştırmanın Yöntemi	77
3.3. Araştırmanın Modeli.....	77
3.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	78
3.5. Araştırmanın Verilerinin Toplanması.....	78
3.6. Araştırmanın Kısıtları	79
3.7. Araştırmanın Bulguları	79
3.7.1. Çalışan Çocukların Sosyo-Demografik Özellikleri.....	79
3.7.2. Çalışan Çocukların Eğitim Durumları.....	82
3.7.3. Çalışan Çocukların Ailelerinin Sosyo-Demografik Özellikleri	83
3.7.4. Çalışan Çocukların Okula Gitmeme ve Çalışma Nedenleri.....	84
3.7.5. Çalışan Çocukların Zararlı Alışkanlıkları	85
3.7.6. Çalışan Çocukların Günlük Gelirleri ve Çalışma Süreleri	86
3.7.7. Çalışan Çocukların Çalışma Türleri.....	87
3.8. Çalışan Çocuklar Üzerinde Etkili Olan Değişkenlerin Değerlendirilmesi	87

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	94
YARARLANILAN KAYNAKLAR	97
EKLER	103
ÖZGEÇMİŞ	106

ÖZET

İlk çağlardan beri dünya genelinde var olan ve sanayileşme ile birlikte artan çalışan çocuklar sorunu bugün de dünyanın her yerinde farklı boyutlarda varlığını devam ettirmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik yapıları çocukların çalışmasının temel nedenlerini oluşturmaktadır. Özellikle yoksulluk en temel nedendir. Bu yüzden de gelişmekte olan ülkelerde çalışan çocuklar daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde dünya genelinde çalışan çocuk sayısı 265 milyonun üstündedir. Toplumların geleceği olan çocukların çalışması; eğitim, sağlıklı bir çevrede büyüme, yeterli beslenme gibi en temel haklardan çoğu zaman mahrum kalmasına, fiziksel ve zihinsel gelişimlerinin olumsuz yönde etkilenmesine ve toplumsal açıdan onarılması çok güç olumsuzluklara neden olmaktadır. 19. yüzyılın başlarından beri kısa vadede çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesi, uzun vadede ise çocukların çalışmasının tamamen yok edilmesi için mücadele edilmektedir. Başta ILO olmak üzere birçok kurum ve kuruluş çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılması için çalışmaktadır.

Bu çalışma, İstanbul'da yaşayan ve tamamı 14 yaş ve altında olan çocuklar ile yapılan bir alan araştırmasıdır. Araştırmada çocukların çalışma nedenlerini ve çalışma şartlarını tespit etmek, çalışmanın çocuklar üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve çözüm önerileri getirmek amacıyla 175 çocuk ile mülakat yapılmıştır. Araştırmaya katılan çocuklar tesadüfi örneklem yönetimiyle seçilmiştir. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu ile Haziran-Temmuz 2015 tarihleri arasında toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programında; yüzdelik, ortalama, ki-kare ve standart sapma testleri ile değerlendirilerek çocukları çalışmaya iten sosyo-demografik ve diğer nedenler tespit edilmeye çalışılarak, yoksulluk ve istihdam ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalışan Çocuklar, Yoksulluk, İstihdam

ABSTRACT

Child labor which existed in the first ages and increased with industrialization has been maintained with several dimensions on the world. The main reasons of the child labor are development and economical levels of the countries. Especially, poverty is the most important factor of the child labor. Therefore, child labor has been mostly occurred in developing countries. Today, the number of the children who are working on the world is over 265 million. Children are the future of the societies. However, child labor causes them to be exposed to inadequacy of education, some health problems and affect their cognitive and physical development negatively. This also causes inevitable problems for the society. Many organizations and institutions, especially ILO, have struggled to remove and prevent the negative results of child labor since the beginning of the 19th century. The aim of this study: to determine the present situation of the child labor and to reveal the effects of child labor on the society and the children.

This field study has been made with children who are under 14 age and live in İstanbul. There has been made interviews with 175 children, that aimed to determine their working reason, to discover the effect over the children and to recommend solutions. The participants have been selected by random sample. Data has been collected by questionnaire between June – July 2015. Data has been evaluated on SPSS 22.0 with methods of percentage, mean, chi-square test and standard deviation test to determine the reason of child labor relation with socio demographic reason and other reasons, and try to detect poverty and employment correlation.

Key Words: Working Child, Poorness, Employment

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	2012 Yılında Dünya Genelinde Çalışan Çocukların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Bin)	10
2	2012 Yılında Çalışan Çocukların Yoğun Olduğu Bölgelere Göre Dağılımı (Bin).....	10
3	2000-2012 Yılları Arasında Dünyada Genelinde Çalışan Çocuk Sayısının Değişimi (Bin)	11
4	2012 Yılında Türkiye’de Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Çocuklar (Bin).....	13
5	2012 Yılında Türkiye’de Ekonomik İşlerde Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı (Bin)	14
6	2012 Yılında Türkiye’de Çalışma Nedenine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar (%)	15
7	Türkiye’de 1994-2012 Yılları Arasında Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuk Sayısının Değişimi (Bin)	16
8	2012 Yılında Türkiye’de Okula Devam Eden Çocukların Hanehalkı Reislerinin Eğitim Durumu ve Çalışan Çocuk Sayıları (Bin).....	20
9	2012 Yılında Türkiye’de Okula Devam Etmeyen Çocukların Hanehalkı Reislerinin Eğitim Durumu ve Çalışan Çocuk Sayıları (Bin)	21
10	Çalışan Çocuklara Ait Sosyo-Demografik Özellikler	79
11	Çalışan Çocukların Memleketleri (Bölgeler)	80
12	Çalışan Çocukların Memleketleri	81
13	Çalışan Çocukların Eğitim Seviyesi ve Okula Devam Durumları	82
14	Çalışan Çocukların Ailelerinin Sosyo-Demografik Özellikleri	83
15	Çocukların Okula Gitmeme Nedenleri (Okula Gitmeyenler İçin)	84
16	Çocukların Çalışma İstekleri	84
17	Çocukların Çalışma Nedenleri	85

18	Çalışan Çocukların Zararlı Alışkanlıkları	85
19	Çalışan Çocukların Günlük Gelirleri	86
20	Çalışan Çocukların Çalışma Süreleri.....	86
21	Çalışan Çocukların Çalışma Türleri	87
22	Betimsel İstatistikler	87
23	Çalışan Çocukların Çalıştıkları İş Sevme Durumu ve Çalışma Tipi	88
24	İş Kazası Yaşama ve Çocukların Çalışma Tipi	88
25	Şiddete Maruz Kalma Durumu ve Çocukların Çalışma Tipi	89
26	Şiddete Maruz Kalma Durumu ve Çocukların Başka Bir Kişinin Yanında Çalışma Durumu	90
27	Fiziksel Şiddet ve Çocukların Başka Bir Kişinin Yanında Çalışma Durumu	90
28	Eğitim ve Çalışma Tercihi İle Çalışma Zamanları Arasındaki İlişki	91
29	Ailedeki Kişi Sayısı ve Çalışma ve Eğitim Tercihi Arasındaki İlişki	91
30	Babanın Eğitim Seviyesi İle Çalışma ve Eğitim Tercihi Arasındaki İlişki	92
31	Annenin Eğitim Seviyesi İle Çalışma ve Eğitim Tercihi Arasındaki İlişki.....	93

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafiğin Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	2015 Yılı Temmuz Ayında Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları (%)	23
2	Çalışan ve Çalışmayan Çocuklarda Boy Uzunluğu Değerlerinin Karşılaştırılması.....	29
3	Çalışan ve Çalışmayan Çocuklarda Vücut Ağırlığı Değerlerinin Karşılaştırılması.....	29

KISALTMALAR LİSTESİ

ABTHŞ	: Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
B İş K	: Basın İş Kanunu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇGİÇUEHY	: Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
ÇMEK	: Çıracılık ve Mesleki Eğitim Kanunu
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
D. İş K	: Deniz İş Kanunu
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HAK-İŞ	: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
IDDG	: İşyeri Danışma ve Denetleme Grubu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IPEC	: Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı
İEK	: İlköğretim ve Eğitim Kanunu
İSGUM	: İş Sağlığı ve Güvenliği Müdürlüğü
İş K	: İş Kanunu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SIMPOC	: Çocuk İşçiliği İstatistiksel Bilgi ve İzleme Programı
STİSK	: Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKV	: Türkiye Kalkınma Vakfı

TMK	: Türk Medeni Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UHK	: Umumi Hıfzıssıhha Kanunu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Çalışan çocuklar sorunu dünya genelinde özellikle de gelişmekte olan ülkelerde acil olarak çözüm getirilmesi gereken bir sorundur. Gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı hızlı nüfus artışı ile aşırı ve düzensiz kentleşme işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarına yol açmakta ve bu da çocuk emeğinin kullanımının gittikçe artmasına sebep olmaktadır. Aile gelirindeki hızlı düşüşler nedeniyle tüm aile bireyleri çalışmak zorunda kalmakta ve özellikle de küçük yaşlarda çalışma yaşamına atılmaları kaçınılmaz olmaktadır. Gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de binlerce çocuk; fiziksel, ruhsal, eğitsel, sosyal ve kültürel gelişimleri göz ardı edilerek çalışma hayatının içinde yer almaktadır. Çocukların, çocukluklarını yaşayamadan çalışma hayatına atılması, onların gelişmesini olumsuz etkilemekte, eğitim imkânlarından yararlanmalarını kısıtlamakta ve geleceklerini ellerinden almaktadır.

Çocuklar bir ülkenin değeri ve o ülkenin gelişimi için gizli bir hazinedir. Çocukları çevreleyen sosyal şartlar ve toplumun sosyal yapısı devamlı ve hızlı bir şekilde değişim içerisinde. Çocukları etkileyen bu değişimler aynı zamanda onlar vasıtasıyla yarınki toplumu şekillendirecek faktörleri oluşturmaktadır. Bu yüzden de çocuk ve gençlerin erken yaşlarda çalışma yaşamına girmeleri, ülkelerin gelişmişlik düzeyi açısından sakıncalı bir durumdur. Çalıştıkları için eğitimlerini tamamlayamayan bireyler iş yaşamında genellikle kalifiye olmayan işgücü olarak istihdam edilirler. Oysa bilgi toplumuna doğru yaşanan dönüşüm sürecinde kalifiye işgücüne duyulan ihtiyaç şiddetini artırmaktadır. Bir toplumda fiziki, ruhi ve kültürel bakımdan gelişmemiş, düşük gelire mahkûm bir kitlenin var olması ve giderek büyümesi o toplumun gelişmesini engelleyecek en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle çocukların çalışmasının yarattığı sorunların bilinmesi toplumların geleceği açısından önem taşımaktadır.

Literatür taraması ve alan uygulaması yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışma 3 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, “çocuk” ve “çalışan çocuk” kavramları tanımlanarak, çocuğun çalışma hayatındaki yeri anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda

çocukların çalışma hayatında yer almaları tarihsel süreçte incelenerek, günümüz şartlarında Türkiye'deki ve dünya genelindeki çalışan çocukların mevcut durumları anlatılmıştır. Bunların yanı sıra çocukları çalışmaya iten nedenler irdelenerek, çocukların çalışmasının çocuklar ve toplum açısından sakıncaları anlatılmıştır. İkinci bölümde, çalışan çocuklara yönelik ulusal ve uluslararası düzenlemelere yer verilerek, Türkiye'de çocukların çalışmasının önlenmesine yönelik uygulanan politikalar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, İstanbul ili kent merkezinde çalışan çocukların mevcut durumları, çalışma nedenleri ve sonuçları çalışan çocuklara uygulanan bir alan araştırmasıyla ele alınarak, çocukların çalışmasının azaltılması ya da engellenmesi için genel anlamda Türkiye'de özel anlamda ise İstanbul'da neler yapılması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇOCUK ÇALIŞAN, ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA NEDENLERİ VE SONUÇLARI

1.1. Çocuk, İşçi ve Çalışan Çocuk Kavramları

1.1.1. Çocuk Kavramı

İnsanın doğumundan itibaren başlayıp ergenlik evresine kadar süren dönem içerisindeki konumunu ifade eden çocuk kavramı, bir toplumdaki diğerine, kültürel ve sosyal çevreye hatta tarihe bağlı olan değişken yapısı nedeniyle sınırları net bir şekilde çizilememiş ve kesin tanımı sosyal bilimlerde ortaya konulamamış bir kavramdır (Şahin, 2010: 21). Dolayısıyla da bu kavram için hem hukuki olarak hem de sosyolojik olarak çeşitli tanımlar yapılmıştır.

Hukuki olarak, ulusal ve uluslararası düzenlemelerde birçok yerde çocuğun tanımına yer verilmiştir. “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi”nde çocuğun tanımı, daha erken yaşta reşit olma durumu hariç olmak üzere, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır şeklinde yapılmıştır (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi [BMÇHS], 1990: madde 1).

Türk Medeni Kanunu’na göre bir kimsenin reşit olabilmesi için birkaç istisna dışında (evlenme, ergin kılınma) 18 yaşını tamamlamış olması gerekir. Dolayısıyla 18 yaşını tamamlamamış kişiler Türk Medeni Kanunu’na göre çocuk sayılmaktadır (Türk Medeni Kanunu [TMK], 2001: madde 11). Türk Ceza Kanunu’nda da 18 yaşını doldurmamış kişilerden çocuk olarak bahsedilir (Türk Ceza Kanunu [TCK], 2004: madde 6/b). İş Kanunu’nda ise çocuğun tanımı net bir şekilde yapılmamakla birlikte genel olarak 18 yaşını tamamlamamış kişilere yönelik özel düzenlemeler mevcuttur. (İş Kanunu [İş K], 2003).

Hukuki düzenlemelerin yanı sıra çocuk ve çalışan çocuklarla ilgili çalışmalar yürüten ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından da çocuğun tanımı yapılmıştır. Bu bağlamda, Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu'nun, "Çalışan Çocuklar Türkiye ve Dünyada Çalışan Çocuklar Sorunlarına Genel Bir Bakış" adlı raporunda çocuk, yaşam yükünü yüklenmemiş, geçim ve parasal sorunlara bağlı olmayan, ailenin ve devletin koruduğu, yeterli bir eğitimle geleceğe hazırlanan kişi olarak tanımlanmıştır (Türk-İş, 2007'den aktaran: Şahin, 2010: 23). Türk Dil Kurumu'nun güncel sözlüğünde ise; "Bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasında gelişme döneminde bulunan insan" şeklinde tanımlanmıştır ([http://www.tdk.gov.tr,\(t.y\)](http://www.tdk.gov.tr,(t.y))).

Sosyolojik olarak çocuk, toplumların gelişim süreci içerisinde bir olgu olarak farklı boyutlarda algılanmış ve çocuğun anlamı süreç içerisinde değişmiştir. Tarım toplumu yapısının belirlediği geleneksel anlayışa göre çocuk, aile için duygusal bir varlık olmanın ötesinde hazır işgücü ve yaşlılıkta anne ve babaya bakacak bir sosyal güvenlik aracıdır. Çocuk işgücünün getirisi ekonomik olarak düşük düzeyde olsa da, kırsal kesimlerde çocuğun çalışması aile için eksik bir boğaz anlamına geleceğinden tercih edilmektedir. Buna karşın, sosyal güvenlik sistemlerinin tüm nüfusu kapsadığı, hanehalkı yetişkinlerinin işgücü piyasasında görece sürekli ve yüksek ücretli işler bulabildiği gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerin kentsel kesimlerinde çocuk, aileye duygusal tatmin sağlayan ve geleceğe hazırlanması için çalışma ve sorumluktan uzak tutulan bir varlıktır. Dolayısıyla bu toplumlarda, çocuğun ekonomik yükü (yiyecek, giyim, barınma, eğitim, eğlence vb. ihtiyaç ve hizmetleri) çocuk belli bir yaşa gelinceye kadar ebeveynleri tarafından karşılanmaktadır (Günöz, 2007: 3).

Tüm bu tanımların neticesinde çocuk, özünde masumiyet barındıran, sürekli gelişim içerisinde bulunan, her anlamda hayata karşı güçsüz ve savunmasız olan ve bu nedenle de belirli bir olgunluğa erişinceye kadar hem ebeveynleri hem de toplum tarafından özel olarak korunmayı hak eden bir varlıktır.

1.1.2. İşçi Kavramı

Mülkiyet kavramıyla birlikte ortaya çıkan işçinin tanımına çalışma yaşamını düzenleyen birçok yasada yer verilmiştir. En genel tanımı İş Kanunu'nda yapılmıştır. Bu

tanıma göre işçi, bir iş sözleşmesine dayanarak, belirli bir ücret karşılığında işverene bağımlı olarak çalışan gerçek kişidir (İş K, 2003: madde 2/1).

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu da işçinin tanımını İş Kanunu'nda olduğu şekliyle benimsemiştir (Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu [STİSK], 2012: madde 2/3). Ancak bunun yanı sıra iş sözleşmesi dışında ücret karşılığı iş görmeyi taşıma, eser ve vekâlet, yayın komisyon ve adi şirket sözleşmesine göre bağımsız olarak mesleki faaliyet yürüten gerçek kişiler de bu kanunun ikinci ile altıncı bölümleri bakımından işçi olarak kabul edilmiştir (STİSK, 2012: madde 2/4).

Türk Dil Kurumu'nun güncel sözlüğünde ise işçinin tanımı, “başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse” şeklinde yapılmıştır (<http://www.tdk.gov.tr> , (t.y)).

Sendikalar Kanunu'ndaki aykırı düzenleme¹ bir tarafa bırakılırsa, gerek bireysel gerek toplu iş yasalarında genel olarak işçi, bir iş sözleşmesine dayanarak herhangi bir işte, bir işverene bağımlı olarak belirli bir ücret karşılığında iş görme edimini yerine getiren gerçek kişidir.

1.1.3. Çalışan Çocuk Kavramı

Hem yaş ölçütüne bağlanan “çocuk” kavramından hem de belli bir ücret karşılığında bir işverene bağımlı şekilde iş görme edimini ifa eden “çalışan” kavramından oluşan “çalışan çocuk” kavramına (Şahin, 2010: 24) ilişkin olarak ulusal ve uluslararası literatürde geniş ölçüde kabul görmüş bir tanım bulmak güçtür (Dursun, 2011: 312).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuk kavramı için temel alınan yaş sınırı 18 olarak belirlenmiştir (BMÇHS, 1990: madde 1). Yine benzer şekilde, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 17 Haziran 1999'da kabul ettiği, “182 Sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk

¹ STİSK, madde: 2/4: “İş sözleşmesi dışında ücret karşılığı iş görmeyi taşıma, eser ve vekâlet, yayın komisyon ve adi şirket sözleşmesine göre bağımsız olarak mesleki faaliyet yürüten gerçek kişiler de bu kanunun ikinci ile altıncı bölümleri bakımından işçi olarak kabul edilmiştir.”

İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi”nin 2. maddesinde, “bu sözleşmenin amaçları bakımından “çocuk” terimi 18 yaşının altındaki herkese uygulanır.” hükmüne yer verilmiştir. Ancak, ILO’nun 6 Haziran 1973 tarihli, “138 Sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşmesi”nde ise çocuk terimi için farklı bir yaş ölçütü benimsenmiştir. Sözleşmenin 2. maddesine göre, 15 yaşının altındaki çalışan ve çalıştırılanlar çocuk çalışan; 15-18 yaş arasındaki çalışanlar ise genç çalışan olarak kabul edilmiştir.

Türkiye’deki mevzuatta ise İş Kanunu’nda 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocukların, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak, hafif işlerde çalıştırılmalarına müsaade edilmiştir (İş K, 2003: madde 71/1). Bu hükme göre, çalışan çocuklar için öngörülen alt yaş sınırı 14, üst yaş sınırı ise 15 olarak belirlenmiştir. Yine İş Kanunu’nun 71. maddesine dayanılarak çıkarılan, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmelik’in 4. maddesinde de 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimi tamamlamış kişiler çocuk çalışan olarak tanımlanmıştır (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik [ÇGİÇUEHY], 2004: madde 4).

Ulusal ve uluslararası mevzuatta 18 yaşını tamamlamamış kişiler çocuk kabul edilmesine rağmen, çalışan çocuklarda üst yaş sınırı 15 olarak kabul edilmektedir. Her hukuk dalı farklı amaçlara yöneldiği için çocuk kavramı da bakış açısına göre değişmektedir. Bu yüzden de “çalışan çocuk” için genel geçer net bir tanım yapılamamıştır. Dursun (2011: 312), “çalışan çocuk” kavramını, “aile bütçesine katkıda bulunmak veya hayatını kazanmak amacıyla, tarımda, sanayide, hizmet sektöründe veya sokakta çalışan 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimi tamamlamış kişi” olarak tanımlamıştır. Diğer bir tanıma göre çalışan çocuklar, “fizyolojik veya hukuki olarak çocuk kabul edilen yaş sınırları içinde bulunanlardan fikri veya bedeni emeğini arz ederek çalışanlar” şeklinde tanımlanmaktadır (Alper, 1994’ten aktaran: Erbay, 2010: 207). Başka bir görüşe göre ise çalışan çocuk, belli bir ücret karşılığında bir işverene karşı bağımlı şekilde iş görme edimini yerine getiren, belli bir yaşın altındaki kişi olarak tanımlanmıştır (Şahin, 2010: 24).

1.1.3.1. Türlerine Göre Çalışan Çocuklar

UNICEF çalışan çocukları hukuki statülerine göre, çırak statüsünde çalışan çocuklar, işçi statüsünde çalışan çocuklar, bağımsız olarak sokakta çalışan çocuklar şeklinde 3 gruba ayırmaktadır.

1.1.3.1.1. Çırak Statüsünde Çalışan Çocuklar

Bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını, iş içerisinde geliştiren kişiye çırak denir (Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu [ÇMEK], 1986: madde 3/c). Bir iş sözleşmesi olmaksızın yaptıkları bu eğitim ve işverene karşı iş görme borçlarının olmaması onları işçiden ayırır. Bu tür çalışan çocuklar 18 yaşına kadar mesleki eğitim geliştirme kapsamında ve kısmi sosyal güvence olanaklarından yararlanarak çalışabilmektedirler. Ayrıca çıraklar öğrenci statüsünde oldukları için, işyerinde çalışan işçi sayısına dâhil edilmezler (ÇMEK,1986: madde 11).

1.1.3.1.2. İşçi Statüsünde Çalışan Çocuklar

Çırak grubunun dışında kalan, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış, sanayide ve tarımda ücret karşılığında çalışan çocuklar işçi statüsünde değerlendirilir ve çocuk işçi olarak tanımlanırlar. Yaptıkları iş yönünden işverene karşı bağımlılıkları vardır.

1.1.3.1.3. Bağımsız Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar

Bağımsız olarak sokakta çalışan çocuklar, herhangi bir mekâna, işverene veya belirli bir zaman dilimine bağlı olmadan, sokağı çalışma mekânı olarak kullanan ve işini yaparken herhangi bir teknik kullanmadan aile bütçesine katkıda bulunmak veya kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışan çocuklardır.

1.2. Çalışma Hayatında Çocuk

1.2.1. Tarihsel Süreçte Çalışan Çocuklar

Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde karşılaşılan bir olgudur; ancak özellikle ücretli olarak yoğun bir şekilde çalışma yaşamının içinde yer almaları Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Sanayileşme öncesinde çocuklar, aile gözetiminde o dönemin koşullarına uygun olarak daha hafif işlerde çalışmışlardır. Erkek çocuklar tarlada veya hayvanlara göz kulak olmak gibi yaşlarına uygun işlerle meşgul olurken kız çocukları genellikle ev işleriyle ilgilenip, ev içinde yapılan üretime katkı sağlamışlardır. Çocukların o dönemde bu şekilde çalışmaları eğitim ya da çıraklık anlayışı içerisinde bir tür kültürlenme olarak kabul edilmiştir (Kumar, 2013: 419) . Bu nedenle de sanayileşme öncesi dönemler için çocukların ücretli olarak çalışmasından ziyade ücretsiz aile işçisi olarak “çalış(tırıl)ması”ndan söz edilir (Duyar, 2010: 184).

Sanayi Devrimi ile birlikte teknolojinin üretim sürecini basitleştirip kolay yöndeki gelişimi, yoğun rekabet koşullarında işverenlerin ayakta kalabilmek için ucuz işgücüne olan talepleri, aileleri tüm üyeleriyle birlikte çalışmak zorunda bırakan ağır ekonomik koşullar vb. nedenler çocukların emek piyasalarında “ücretli çalışan” olarak yer almalarına yol açmıştır. Bu tarihten itibaren çocuklar, yoğun bir şekilde fabrikalarda, atölyelerde, imalathanelerde, madenlerde ve taş ocaklarında ücretli çalışan statüsünde çok ağır şartlarda çalışmaya başlamışlardır (Şişman, 2003: 7).

Sanayi Devrimi ile birlikte çocuk emeği ya da çocuklar, gündelikçi olarak kolaylıkla işe alıp çıkarabilen işverenler için çok ilgi çekici olmuşlardır. Çocuklar işverenlerin kayıtlarında görünmeyebilir, sendikalı olmaya kalkışmazlar, haksız yere işten çıkarma tazminatı isteyemezler, yan ödemelerden yararlanma vb. hakları talep edemezler diye işverenler tarafından fazlasıyla tercih edilmişlerdir. Dolayısıyla da o dönemde fabrikalarda çalışanların yaklaşık 1/3’ünü çocuklar oluşturmuş ve bu çocukların yaşları 6’ya kadar inmiş, günlük çalışma saatler ise 15-16 hatta 18 saati bile bulabilmiştir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 13). 4-5 yaşlarındaki çocuklar tekstil fabrikalarında “bobin taşıma” işlerinde, 6-7 yaşındaki çocuklar ise “iplik bağlama” ve madenlerde büyüklerin giremediği delhizlerde “maden çıkarma” işlerinde çalışmışlardır (Demir, 2012: 548). Robert Owen, o

dönemdeki çocuk emeğinin kullanımını şu şekilde ifade etmektedir: “Çocukların neredeyse bebekliklerinden itibaren, hepsi de az ya da çok sağlıksız olan fabrikalarımızda çalıştırılmalarına izin veriliyor. Bütün zamanlarını, açık havada yapacakları sağlıklı egzersizlerle okul arasında paylaştırılması gereken bir yaşta, dört duvar arasında uzun, tekdüze ve yorucu bir çalışmaya mahkûm ediliyorlar (1995: 96’dan aktaran: Çelik, 2010: 56).” O dönemde yapılan araştırmalar bireysel ve sistematik olmayan küçük çaplı araştırmalar olsa da, özellikle hekim raporları, ağır ve sağlıksız çalışma koşullarının insan bedenini yıprattığını, çalışanların çabuk hastalandığını, çalışan çocukların bir türlü hastalıklardan kurtulamadıklarını, fiziksel gelişimlerinin geri kaldığını ve neredeyse hepsinin bedeninde kalıcı izler bıraktığını anlatmaktadır (Duyar, 2010: 185).

1.2.2. Çalışan Çocukların Dünya Geneline Mevcut Durumu

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, tüm ülkeler için çalışan çocuklar çok önemli bir sosyal politika sorunudur (Sirohi, 2014: 9). Ulusal yasaların ve uluslararası standartların varlığına rağmen dünyanın her köşesinde milyonlarca çocuğun sağlıkları ve gelecekleri tehlikeye atılarak, çocukluklarını yaşayamadan, sağlıklı gelişim şartlarına aykırı bir şekilde çalıştırıldığı izlenmektedir (Tor, 2010: 30).

ILO’nun 23 Eylül 2013 tarihinde yayınladığı Küresel Çocuk İşçiliği Raporu’na göre, 2012 yılında dünya genelinde 5-17 yaş grubundaki toplam çocuk nüfusu 1 milyar 585 milyon 566 bin olup, bu çocukların 264 milyon 427 bini ekonomik olarak faaliyet göstermektedir. Ekonomik olarak faaliyet gösteren çocukların ise yaklaşık %64’ü, ücretli çalışan olarak emek piyasalarında yer almakta ve bu çocukların da yaklaşık %52’si tehlikeli işlerde çalışmaktadır (ILO/IPEC, 2013: 27).

Tablo 1: 2012 Yılında Dünya Genelinde Çalışan Çocukların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Bin)

Yaş Grubu	Ekonomik Olarak Faaliyette Bulunan Çocuk Sayısı	Çalışan Çocuk Sayısı	Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk Sayısı
5-11	73.072	73.072	18.499
12-14	70.994	47.381	19.342
15-17	120.362	47.503	47.503
Toplam	264.428	167.956	85.344

Kaynak: ILO/IPEC, 2013: 6

Dünya genelinde çalışan çocukların, %28'i 5-11, %27'si 12-14, %46'sı ise 15-17 yaş grubundadır. Tehlikeli işlerde çalışan çocukların ise %22'si 5-11, %23'ü 12-14, %56'si ise 15-17 yaş grubundadır (bkz. Tablo 1).

Çalışan çocukların %56'sı erkek, %44'ü kız olup; %68,4'ü ücretsiz aile işçisi olarak, %22,5'i ücretli işçi olarak, %8,1'i kendi işinde, %1,1 ise diğer işlerde çalışmaktadırlar (ILO/IPEC, 2013: 23).

Tablo 2: 2012 Yılında Çalışan Çocukların Yoğun Olduğu Bölgelere Göre Dağılımı (Bin)

Bölgeler	Toplam Çocuk Sayısı	Ekonomik Olarak Faaliyette Bulunan Çocuk Sayısı	Çalışan Çocuk Sayısı	Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk Sayısı			
Asya ve Pasifik Bölgesi	835.334	129.358	15,5%	77.723	9,3%	33.860	4,1%
Latin Amerika ve Karayipler	142.693	17.843	12,5%	12.505	8,8%	9.638	6,8%
Sahra Güneyi Afrika'sı	275.397	83.570	30,3%	59.031	21,4%	28.767	10,4%
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	109.958	13.305	12,1%	9.244	8,4%	5.224	4,8%

Kaynak: ILO/IPEC, 2013: 4

Çalışan çocukların en fazla bulunduğu bölgeler sırasıyla: Asya ve Pasifik Bölgesi, Sahra Güneyi Afrika'sı, Latin Amerika ve Karayipler ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dır. Çalışan çocuk sayısının en yoğun olduğu bölge Asya ve Pasifik bölgesidir; ancak oransal olarak en yoğun olduğu bölge Afrika'dır. Afrika'da ortalama her 10 çocuktan 3'ü çalışmaktadır (bkz. Tablo 2).

Raporda kullanılan çalışan çocuk kavramı, bağımlı çalışma ilişkisinden öte, çocukların yaşına ve yaptıkları işlerin niteliğine göre kullanılan bir kavram olup, ekonomik anlamda faaliyet gösteren ve bağımlı ya da bağımsız iş ilişkisi içerisinde bulunan 15 yaşın altında olan çocuklar ile 15 yaşın üstünde olup tehlikeli işlerde çalışan çocukları ifade etmektedir. Rapordaki veriler, 5-17 yaş arasında çalışan çocukların %64'ünün çalışma yaşı açısından ulusal ve uluslararası normlarda kabul edilen yaş sınırının altında çalıştığını ya da yaşına uygun olmayan çalışma koşulları ve işlerde çalıştığını göstermektedir. Bu durum ise dünya genelinde çalışan çocuklar sorununa acil müdahale edilmesi gerektiğini bir kez daha ortaya koymaktadır (Şahin, 2010: 60; ILO/IPEC, 2013: 6).

Tablo 3: 2000-2012 Yılları Arasında Dünya Genelinde Çalışan Çocuk Sayısının Değişimi (Bin)

Yıllar	Dünya Genelindeki Toplam Çocuk Sayısı (5-17 yaş)	Ekonomik Olarak Faaliyette Bulunan Çocuk Sayısı (5-17 yaş)	Çalışan Çocuk Sayısı (5-17 yaş)	Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk Sayısı (5-17 yaş)
2000	1.531.400	351.900	245.500	170.500
2004	1.566.300	322.729	222.294	128.381
2008	1.586.288	305.669	215.209	115.314
2012	1.585.566	264.427	167.956	85.344

Kaynak: ILO/IPEC, 2013: 27

Dünya genelinde çalışan çocuk sayısının yıllara göre değişimine bakıldığında, geçmiş yıllara göre çocuk nüfusu artmasına rağmen çalışan çocuk sayısında hızlı bir azalma görülmektedir. 2000 yılında dünya genelindeki çalışan çocukların toplam çocuklara oranı yaklaşık %16,03 iken, 2004 yılında %14,19'a, 2008 yılında %13,57'ye, 2012 yılında ise %10,59'a kadar gerilemiştir. Özellikle tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısında ciddi bir azalma söz konusudur. 2000 yılında tehlikeli işlerde çalışan çocuklar, çalışan çocukların %69,50'si iken 2012 yılında bu oran %50,81'e kadar gerilemiştir (bkz. Tablo 3).

ILO'nun tahminlerine göre çalışan çocuk sayısı, gelecek yıllarda da aynı oranlarda azalış gösterirse 2020 yılında yaklaşık 107 milyona kadar, tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı ise yaklaşık 50 milyona kadar gerileyecektir (ILO/IPEC, 2013: 13).

Dünya genelinde milyonlarca çocuğun çalışma hayatından özellikle de tehlikeli işlerden çekilmesinin en büyük etkenlerinden birisi uluslararası kuruluşların bu yönde yapmış olduğu çalışmalardır. ILO'nun, çocukların çalışmasının önlenmesi, çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve çocukların çalışma hayatından çekilerek okula yönlendirilmesi için uluslararası düzeyde başlatmış olduğu, “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)” bu çalışmaların en önde gelenidir (Şahin, 2010: 61). Ayrıca ülkelerin konuyla ilgili aldığı politika tedbirleri ile tüm kurum ve kuruluşların yaptıkları duyarlılık artırma çalışmaları ve eğitim kampanyaları da çalışan çocukların azalmasında önemli oranda rol oynamıştır (Tor, 2010: 32).

1.2.3. Çalışan Çocukların Türkiye’de Mevcut Durumu

Türkiye’de çalışan çocuklar tarihsel süreçte incelendiğinde, ilk örnekleri Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki Ahilik kurumlarında karşımıza çıkmaktadır. O dönemde çalışan çocuklar, çırak-kalfa-usta hiyerarşisi içerisinde baba-evlat enformel ilişkisiyle idare heyetinin denetim ve gözetimi altında çalışmışlardır (Avşar ve Ögütoğulları, 2012: 26). Daha sonraları sanayileşme ile birlikte çalışan çocuklar, sanayi ve hizmet sektörüne kaymışlardır.

Türkiye’de çalışan çocukların zaman içerisindeki seyri, konuyla ilgili istatistikler kapsamında incelendiğinde, dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de genel anlamda son yıllarda sayısal olarak azalmakla beraber önemini korumaya devam etmektedir. Bu nedenle de ülkemiz, çalışma yaşamının öncelikli risk grubu olan “çalışan çocuklar” ile ilgili mücadeleye önem vermektedir. Özellikle konuyla ilgili Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), 1990’lı yılların başından bu yana yoğun faaliyetler yürütmektedir (Kayhan, 2012: 190).

Türkiye’de çalışan çocukların zaman içerisindeki seyri ve mevcut durumu hakkında en kapsamlı araştırmalar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılmaktadır. Bu kapsamda TÜİK, ILO/IPEC’in “Çocuk İşçiliği İstatistiksel Bilgi ve İzleme Programı (SIMPOC)” desteğiyle, ekonomik faaliyetlere katılan çocuklar ve aileleri hakkında bilgi sunmak amacıyla belirli periyotlarla Çocuk İşgücü Anketleri uygulamaktadır. En sonuncusu 2012 yılının son çeyreğinde uygulanan Çocuk İşgücü

Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de 6-17 yaş grubundaki toplam çocuk nüfus 15 milyon 247 bin kişi olup, bu yaş grubundaki çocukların 893 bini ekonomik işlerde, 7 milyon 503 bini ev işlerinde çalışmaktadır (bkz. Tablo 4).

Tablo 4: 2012 Yılında Türkiye’de Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Çocuklar (Bin)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Çocuk Sayısı	Ekonomik İşlerde Çalışan	Ev İşlerinde Çalışan	Çalışmayan
TÜRKİYE (2012)				
Toplam	15.247	893	7.503	6.850
6-14	11.386	292	5.231	5.804
15-17	3.861	601	2.213	1.047
Erkek	7.775	614	3.243	3.917
6-14	5.794	185	2.401	3.208
15-17	1.981	430	842	710
Kadın	7.472	279	4.261	2.933
6-14	5.592	108	2.889	2.596
15-17	1.88	171	1.372	337
KENT				
Toplam	10.139	400	5.479	4.259
6-14	7.567	79	3.888	3.600
15-17	2.572	322	1.591	659
KIR				
Toplam	5.108	493	2.024	2.591
6-14	3.819	214	1.402	2.203
15-17	1.29	279	622	388

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2013: 27

Türkiye’deki 6-17 yaş grubundaki çocukların %49’u ev işlerinde, %5,9’u ise ekonomik işlerde çalışmaktadır. Ekonomik işlerde çalışan çocukların, %45’i kentte %55’i kırdı yaşamaktadır (bkz. Tablo 4). Bu durum kırsal alanda çalışan çocukların daha yoğun olduğunu göstermektedir. Çalışan çocukların yaş grupları açısından dağılımı incelendiğinde ise, 6-14 yaş grubunda çalışan çocuk sayısının, toplam çalışan çocuk sayısının yaklaşık %33’ünü oluşturduğu göze çarpmaktadır. Bu durum ise, Türkiye’de

çalışan her 3 çocuktan 1'nin, çocuk işçiler için ulusal ve uluslararası yasalarda belirlenmiş olan yasal yaş sınırının altında çalıştığını göstermektedir (bkz. Tablo 4).

Tablo 5: 2012 Yılında Türkiye’de Ekonomik İşlerde Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı (Bin)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuk Sayısı	Tarım	Sanayi	Hizmet
Toplam	893	399	217	277
6-14	292	200	40	52
15-17	601	199	177	225
Erkek	614	236	168	210
6-14	185	117	30	37
15-17	430	119	138	173
Kadın	279	163	49	67
6-14	108	83	9	15
15-17	171	80	40	52

Kaynak: (TÜİK, 2013: 7)

Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların %69'u erkek, %31'i kız çocuğu olup, büyük çoğunluğu tarımda çalışmaktadır (bkz. Tablo 5). Yine anketin sonuçlarına göre, 6-17 yaş grubundaki ekonomik işlerde çalışan çocukların %52,6'sı ücretli ve yevmiyeli işçi olarak, %46,2'si ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (TÜİK, 2013: 18). Ekonomik işlerde çalışan çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 40 saattir. Ortalama fiili çalışma süresi 6-14 yaş grubundaki çocuklar için 27,9 saat iken 15-17 yaş grubundaki çocuklar için 45,8 saattir. Erkek çocuklar haftada ortalama 43,2 saat çalışırken, kız çocuklar 33 saat çalışmaktadır. Ayrıca okula devam etmeyen çocukların haftalık ortalama fiili çalışma süresi 54,3 saat iken okula devam eden çocuklarda bu süre 25,6 saattir (TÜİK, 2013: 23). 6-17 yaş grubundaki ev işlerinde çalışan çocukların %56,8'ni kız çocukları oluşturmaktadır. Ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade çocukların %73'ü kentsel yerlerde, %27'si ise kırsal yerlerde bulunmaktadır. Ev işlerinde faaliyette bulunan çocukların yaklaşık %80'nin haftalık ortalama fiili çalışma süresi 7 saat ve altındadır (TÜİK, 2013: 24).

Tablo 6: 2012 Yılında Türkiye’de Çalışma Nedenine Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar (%)

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Hanehalkı Gelirine Katkıda Bulunmak	Hanehalkının Ekonomik Faaliyetlerine Yardımcı Olmak	İş Öğrenmek, Meslek Sahibi Olmak	Ailenin İsteği	Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	Diğer
6-14	29,8	48,6	5,5	12	3,1	1
15-17	46,9	19	20,1	3	8,7	8,7
Toplam	41,4	28,7	15,2	6	6,8	1,8

Kaynak: TÜİK, 2013: 20

Ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde, 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenlerinin başında %41,4 ile “hanehalkının gelirine katkıda bulunmak” ikinci sırada %28,7 ile “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak”, üçüncü sırada ise %15,2 ile “iş öğrenmek, meslek sahibi olmak” yer almaktadır. Ailenin isteği nedeniyle çalıştığını belirten çocukların oranı %6, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan çocukların oranı ise %6,8’dir. Çalışma nedenleri yaş gruplarına göre incelendiğinde 6-14 yaş grubunda ilk sırayı “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak”, 15-17 yaş grubunda ise “hanehalkı gelirine katkıda bulunmak” almaktadır. 6-14 yaş grubunda “ailenin isteği” ve “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” nedeniyle çalışan çocukların oranının, 15-17 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Buna karşılık “iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak”, hanehalkının gelirine katkıda bulunmak” ve “kendi ihtiyaçlarını karşılamak” için çalışan çocukların oranı da 15-17 yaş grubu için daha yüksektir (TÜİK, 2013: 19).

6-17 yaş grubundaki çalışan çocukların çalışma nedenleri okula devam eden ve etmeyen ayrımında incelendiğinde, ilk sıradaki çalışma nedeni olarak okula devam eden çocuklar için %39,3 ile “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak”, okula devam etmeyen çocuklar içinse %58,7 ile “hanehalkının gelirine katkıda bulunmak” gelmektedir (TÜİK, 2013: 20). Çocukların çalışma nedenleri tüm bu veriler ışında değerlendirildiğinde, çocukların büyük kısmının hanehalkının düşük gelire sahip olmasından dolayı çalıştığını göstermektedir.

Tablo 7: Türkiye’de 1994-2012 Yılları Arasında Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuk Sayısının Değişimi (Bin)

Yıllar	1994	1999	2006	2012
Toplam Çocuk Sayısı	14.968	15.821	15.026	15.247
Ekonomik İşlerde Çalışan Çocuk Sayısı (6-17 yaş)	2.270	1.630	890	893

Kaynak: TÜİK, 2013

Türkiye’de ki çocuk sayısının ve ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısının yıllara göre değişimi incelendiğinde, ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısının toplam çocuk sayısına oranı, 1994 yılında yaklaşık %15,17 iken, 1999 yılında %10,30’a, 2006 yılında %5,92’ye, 2012 yılında ise %5,86’ya kadar düşmüştür. Bu oranlar, Türkiye’de çalışan çocuk sayısının zamanla hızlı bir şekilde gerilediğini göstermektedir.

Türkiye’de çalışan çocukların azalmasının en önemli nedenlerinden biri, ILO’nun çocukların çalışmasının önlenmesi, çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve çocukların çalışma hayatından çekilerek okula yönlendirilmesi için uluslararası düzeyde başlatmış olduğu, “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)”dır (Şahin, 2010: 61). Bunun yanı sıra 1997 yılında uygulamaya konulan 8 yıllık zorunlu temel eğitim de çalışan çocuk sayısının azalmasında önemli bir rol oynamıştır.

1.3. Çocukların Çalışma Nedenleri ve Sonuçları

1.3.1. Çocukları Çalışmaya İten Nedenler

İnsan yaşamının önemli bir bölümünü kapsayan çalışma, kişinin bedensel veya zihinsel olarak herhangi bir alanda emek vermesi ve bundan ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel rolleri açısından doyum sağlaması durumudur. İnsanın bir iş sahibi olması ya da çalışmak istemesinin temelinde kuşkusuz öncelikli olarak geçim kaygısı bulunmaktadır. Ancak bununla birlikte psikolojik ve toplumsal beklentiler de insanları çalışmaya yönlendirmektedir (Keser, 2004).

Çalışma kararı çocukların kendilerinin verdiği bir karar değildir. Bu karar esas olarak yetişkinler dünyasına ait süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2010: 55). Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve kültürel yapılarına göre değişiklik gösterse de (Kumar, 2013: 519), çocukların çalışma hayatında yer almalarına ilişkin, çok boyutlu ve birbiriyle bağlantılı birçok neden vardır. En temel neden, yoksulluk ve adaletsiz gelir dağılımıdır. Bunu, göç, ailenin eğitim durumu, geleneksel toplum yapısı, işverenlerin talebi, mevzuat eksiklikleri, yetersiz denetim vb. nedenler izlemektedir (Dursun, 2011: 314).

1.3.1.1. Yoksulluk

Yoksulluk, en temel anlamıyla “yokluk” durumunu, gereksinimleri karşılayacak temel maddi olanaklardan “yoksun” olmayı ifade eder. Gelir eksikliğine bağlı olarak asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gereken mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumun beraberinde getirdiği sosyal mahrumiyettir (Topgül, 2013: 279). Günümüzde yoksulluk sadece bir sorun değildir, aynı zamanda başka sorunların nedenini oluşturan bir faktördür.

Ailelerin refah düzeyinin çocukların çalışma durumları üzerinde etkileri büyüktür (Tsuyuhara, 2014: 16). Yoksul ailelerin kazançlarının önemli bir miktarını temel gıda maddeleri tüketiminde kullandıkları göz önünde bulundurulursa, aileler için çocuk emeği yaşamın sürdürülebilirliği açısından belirleyici bir faktör haline gelir (Tunçcan, 1999: 10). Ailelerin yeterli bütçeye sahip olamaması ve ekonomik güçlükler, çocukların okuldan alınarak çalışma yaşamına itilmesine sebep olmaktadır (Al-Gamal ve diğerleri, 2013: 1158). Özellikle de okul masraflarının karşılanmasında ailenin yetersiz kalması veya çocuğun işten alınması nedeniyle ailenin uğrayacağı gelir kaybı, çocuğun okuldan alınmasındaki en önemli faktördür (Günöz, 2007: 7). Dolayısıyla da çocukların çalıştırılması yoksul ailelerin ekonomik güçlüklerle mücadele etmek için geliştirdikleri bir strateji haline gelmiştir.

2012 yılının son çeyreğinde, TÜİK tarafından yapılan, “2012 Yılı Çocuk İşgücü Anketi” sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde, 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenlerinin başında % 41,4 ile “hanehalkı gelirin katkısında bulunmak”, ikinci sırada ise % 28,7 ile “hanehalkının

ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” gelmektedir. Yine anketin sonuçlarına göre 6-17 yaş grubundaki okula devam etmeyip çalışan çocukların, çalışma nedenlerinin başında % 58,7 ile “hanehalkı gelirine katkıda bulunmak” gelmektedir (TÜİK, 2013: 19-20).

Gelir yetersizliği aileleri tüm kaynaklarını arz etmeye zorlamaktadır; ancak çocuklar nitelikleri gereği yüksek verimli olamadıklarından çok düşük ücretler karşılığında çalışmaktadırlar. Bu nedenle de, çocuk emeği kısa dönemde yoksulluğun bertaraf edilmesi açısından önemli bir etki taşımamaktadır. Bununla beraber, eğitim kurumları yerine küçük yaşlardan itibaren emek piyasalarına yönlendirilen çocuklar eğitim yoluyla elde edebilecekleri vasıflardan yoksun kalmakta buna bağlı olarak da, yüksek gelir getiren işlerde çalışma şartlarını gelecek için de kaybetmektedirler (Tunçcan, 2000: 244). Bu durum uzun vadede değerlendirildiğinde, çalışan çocukların tüm hayatları boyunca yoksullukla mücadele edeceği anlamını taşımaktadır.

1.3.1.2. Geleneksel Toplum Yapısı

Bir toplumun geleneksel kalıpları ve kültürel örüntüleri, o toplumda yaşanan sorunlar üzerinde oldukça etkili olabilmektedir. Çalışan çocuklar da geleneksel roller ve örüntülerden fazlasıyla etkilenmektedir (Erbay, 2010: 214). Bir toplumun çocuğa verdiği değer ve yüklediği anlam çocuğun çalışma hayatında mı yoksa eğitim hayatında mı yer alması gerektiği sorusuna cevap oluşturur (Şahin, 2010: 52). Ekonomik ve sosyal güvencelerden yoksun, eğitim seviyesi düşük ve çocukların ekonomik kazanç olarak görüldüğü geniş ailelerin oluşturduğu toplumlar, çocukların çalışmasının olağan ve hatta bir gereklilik olduğu görüşünü kabul ederler (Bakırcı, 2004: 27). Çalışan çocukların, gelişmiş ülkelere oranla henüz gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla görülmesinin bir başka nedeni de bu ülkelerdeki toplumların henüz eğitimsel ve ekonomik açıdan yeterli seviyeye ulaşamamış olmasıdır (Şahin, 2010: 52).

Türkiye gibi geleneksel aile yapısının hâkim olduğu tarım ağırlıklı toplumlarda, özellikle de bu toplumların kırsal kesimlerinde, tarım toplumuna has bir yaklaşım ve sosyo-kültürel bakış açısı ile çocukların çalışması normal karşılanarak (Ofuoku ve diğerleri, 2014: 68), çocuğun çalışarak adam olabileceği ve çalışmanın çocuğun eğitimine olumlu etkiler yaratacağı düşüncesi hâkimdir (Tor, 2010: 33). Toplumda değer gören bu

düşünce, çocuğun çalışmadan, hayatın zor yanlarını görmeden okuyamayacağı, adam olamayacağı inancıdır (Kahraman ve Özçalık, 2007: 33). Sanayi bağlamında konu ele alındığında ise, ülkemizde çocukların sanayide çırak olmaları, toplum tarafından olağan karşılanmaktadır. Çünkü çıraklık, “zanaat” edinme olarak değerlendirilmekte ve çırak olarak çalışan çocuklar “işçi” olarak görülmemektedir (Erder ve Lordoğlu, 1993: 12).

Bir toplumun üyeleri, eğitimi belirli bir seviyeye kadar yeterli görürse, çocuğun çalışması normal ve doğal bir süreç olarak karşılanırsa, o toplumlarda çocuklar çalışmaya devam ederler. Buna karşın, çocuk hakları çerçevesinde çocuğu değerli bir birey olarak gören ve eğitimi önemseyen bir toplum kültürü oluşmaya başlarsa çalışan çocuk sayısı azalabilir (Erbay, 2010: 215).

1.3.1.3. Ailenin Eğitim Seviyesi

Sosyal bir varlık olan insan içerisinde bulunduğu çevreyle bütünlük arz etmekte ve çevre insan hayatının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle çocukların aile bireylerinin eğitim durumu ve içerisinde buldukları sosyal çevre çocukların üstlendikleri rollerin belirlenmesinde önemli bir faktördür. Eğitim seviyesi düşük birçok aile için çocuklarının okuması sadece biçimsel bir uygulama ve uyulması gereken bir zorunluluktur (Bakırcı, 2004: 27). Bu zorunluluk yerine çocukların bir an önce çalışma hayatına girmesi ve aile bütçesine katkı sağlaması, bu aileler için daha büyük önem taşımaktadır (Şahin, 2010: 49). Dolayısıyla, hem ailelerin bakış açısı hem de eğitim seviyelerine paralel olarak gelir düzeylerinin de düşük olması çocukları çalışma yaşamına itmektedir.

Tablo 8: 2012 Yılında Türkiye’de Okula Devam Eden Çocukların Hanehalkı Reislerinin Eğitim Durumu ve Çalışan Çocuk Sayıları (Bin)

Hanehalkı Reisi Eğitim Düzeyi	Toplam	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan
Toplam	13.950	445	7.000	6.504
Okuma yazma bilmeyen	1.054	31	371	651
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	691	28	272	391
İlkokul mezunu	6.948	295	3.518	3.135
İlköğretim, ortaokul veya dengi meslek okul mezunu	1.591	42	878	670
Genel Lise ve dengi meslek okul mezunu	2.204	40	1.213	950
Yükseköğretim mezunu	1.463	8	748	707

Kaynak: TÜİK, 2013: 51

TÜİK, 2012 Yılı Çocuk İşgücü Anketi’nde, çalışan çocuklar hanehalkının eğitim durumuna göre incelenmiştir. Tablo 8’ de görüldüğü üzere hem çalışıp hem de okula giden çocukların, aile reislerinin yaklaşık %5’i okuma yazma bilmiyor, %4’ü okuma yazma biliyor fakat herhangi bir okul mezunu değil, %51’i ilkokul mezunu, %12’si ilköğretim ve dengi okul mezunu, %16’sı lise ve dengi okul mezunu, %12’si ise yükseköğretim mezundur.

Okula devam etmeyen çocukların, aile reislerinin yaklaşık %17’si okuma yazma bilmiyor, %11’i okuma yazma biliyor fakat herhangi bir okul mezunu değil, %60’ı ilkokul mezunu, %7’si ilköğretim ve dengi okul mezunu, %3’ü lise ve dengi okul mezunu, geri kalan %2’si de yükseköğretim mezunudur (bkz. Tablo 9).

Tablo 9: 2012 Yılında Türkiye’de Okula Devam Etmeyen Çocukların Hanehalkı Reislerinin Eğitim Durumu ve Çalışan Çocuk Sayıları (Bin)

Hanehalkı Reisi Eğitim Düzeyi	Toplam	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev işlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan
Toplam	1,297	448	503	346
Okuma yazma bilmeyen	241	70	94	77
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	141	43	61	38
İlkokul mezunu	743	290	283	170
İlköğretim, ortaokul veya dengi meslek okul mezunu	94	28	37	29
Genel Lise ve dengi meslek okul mezunu	60	17	22	22
Yükseköğretim mezunu	18	0	6	11

Kaynak: TÜİK, 2013: 51

Çocukların çalışması ailenin eğitim seviyesi ile yakından ilişkilidir (Al-Gamal ve diğerleri, 2013: 1158). Ailenin eğitim seviyesinin artması beraberinde ailenin yetişkinlerinin daha iyi şartlarda iş bulma olasılığını arttıracığı gibi eğitim konusundaki yanlış kanıların giderilmesini sağlayarak, çocukların emek piyasalarından eğitim hayatına yönlendirilmesini sağlayacaktır.

1.3.1.4. Göç ve Nüfus Artışına Bağlı Nedenler

İnsanlığın en eski tarihinden bu yana süregelen ve gelecekte de devam edecek olan göç, insanların buldukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden ötürü başka bir yere hareket etmeleridir. Kırsal alanda işsiz kalan tarım işçileri kentlerdeki iş imkânlarından dolayı kentlere göç ederler (Koçak ve Terzi, 2012: 164). Ancak ne var ki, göçle kente gelen kişiler, daha önce tarım sektöründe istihdam edildiklerinden dolayı kentsel işgücü piyasasının aradığı özellikleri taşımadıkları için kentte iş bulmakta güçlük çekerler ve yoksullukla karşı karşıya kalırlar (Günöz, 2007: 19). Tarıma dayalı aile kültüründe çocukların aile ve akraba işlerinde çalıştırılmaları oldukça doğal karşılandığı için kentlerde de sanayide çalışmaları doğal karşılanır (Erder, 2010: 40). Bu yüzden de aileler yaşamlarını devam ettirebilmek için çocuklarını çalışma hayatına iterler.

Hızlı nüfus artışı; düzensiz kentleşme, kentsel işsizlik ve gelir dağılımı gibi sorunlara neden olmaktadır. Nüfus artışı dolayısıyla aile gelirlerindeki hızlı düşüşler ise, çocukları da kapsayacak şekilde tüm aile fertlerini çalışmaya zorlamaktadır (Kumar, 2013: 419). Bu yüzden, çocuk gelir getirme aracı olarak kullanıldığı sürece aile daha çok çocuk sahibi olma eğilimine girmekte ve nüfus patlamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, çocukların erken yaşlarda çalışma hayatına atılmaları hızlı nüfus artışının bir sonucu olduğu gibi çalışma hayatına atılmalarının nedenini de oluşturmaktadır (Tunçcan, 2000: 246).

1.3.1.5. İşsizlik

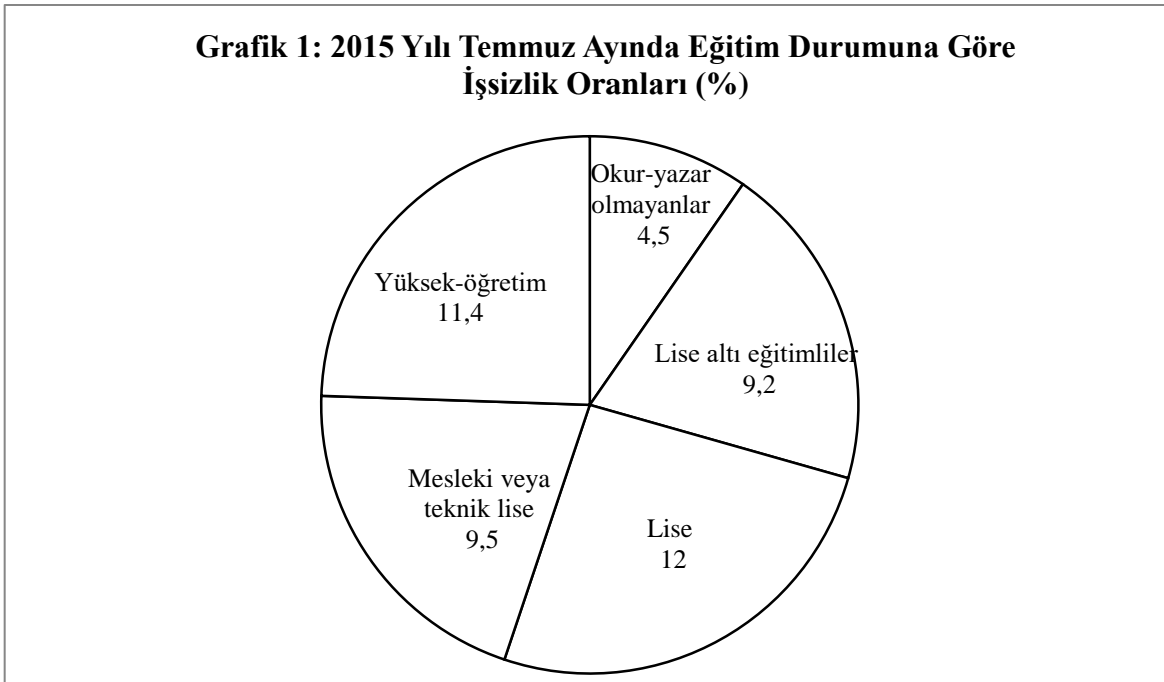
İşsizlik, çeşitli şekillerde tanımlanan bir kavram olup en genel anlamıyla, “çalışma isteği ve yeterliliği olmasına karşın, düzenli ve sürekli gelir sağlayabilecek bir işi bulamayan kişileri” nitelendirilmek üzere kullanılan bir kavramdır (Biçerli, 2000: 401). Aynı zamanda, ekonomik ve sosyal yönden gelişme düzeyi ne olursa olsun, tüm toplumları etkileyen sosyal, ekonomik, siyasal ve psikolojik birçok olumsuz sonuç doğuran önemli bir sorundur (Işığışok, 2011: 82).

Sanayi Devrimi ile birlikte Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra kırdan kente yoğun bir şekilde göç edilmesi, ancak buna karşın kentsel istihdam olanaklarının geliştirilememesi, teknolojinin üretim sürecini değiştirerek emeğe olan ihtiyacı azaltması, hızlı nüfus artışı ve son yıllarda belirli periyotlarla tekrarlayan krizler neticesinde istihdamda yaşanan daralmalar beraberinde işsizliği, işsizlik ise “çocukların çalışmasını” ortaya çıkarmaktadır (Kumar, 2013: 419). Nitekim Türkiye’de ve dünyada yapılan birçok alan çalışması da bu durumu desteklemektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş İstanbul Grup Başkanlığı’nın çalışan çocuklarla ilgili yaptığı bir araştırmada, çalışan çocukların %91’nin annesinin, %44’nün ise babasının işsiz olduğu tespit edilmiştir (Günöz, 2007: 14). Filipinler ve Kolombiya’da bu alanda yapılan anket çalışmalarında da Türkiye’dekine benzer sonuçlar çıkmıştır (Tunçcan, 2000: 244).

1.3.1.6. Eğitime Bağlı Nedenler

Eğitim, kişiye bilgi, beceri ve uzmanlık kazandırarak kişinin ruhsal ve zihinsel kapasitesini geliştiren, onu geleceğe hazırlayan ve toplumun gelişimine yön veren bir araçtır (Tunçcan, 2000: 247; Şahin, 2010: 49).

Eğer bir ülkede eğitim olanakları sınırlı ve eğitime ilişkin gerekli altyapı yeterince gelişmemişse, mevcut eğitim sistemi meslek edinmeyi sağlayıcı nitelikte değilse ve çocukların eğitim hizmetlerinde yararlanmasını engelleyen etkenler varsa eğitim sistemine dâhil olamayan çocuklar çalışma yaşamına girmektedirler (Erder, 2010: 46). Çağdaş değerlerin öğretilmediği, kalitesi düşük, çocuğu geleceğe hazırlayamayan ve çocuğun zahmetli bir eğitim sürecinden sonra meslek edinmesine yardımcı olamayan eğitim sistemlerinin var olduğu ülkelerde aileler eğitim sistemine güvenmemektedirler. Bu yüzden de eğitimin çocuğun geleceğine herhangi bir katkı sağlamayacağını düşünerek, çocukları hem para kazanmaları hem de küçük yaşta meslek öğrenmeleri amacıyla çalışma hayatına yönlendirmektedirler (Şahin, 2010: 55).

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

TÜİK İşgücü İstatistikleri 'ne göre, 2015 yılı Temmuz ayında Türkiye'de okuma yazma bilmeyenlerde işsizlik oranı, %4,5 iken yüksekokul ve fakülte mezunlarında %11,4'tür (bkz. Grafik 1). Eğitimli insanlardaki işsizlik oranının eğitimsizlere göre daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bu durum ise eğitimli işsiz olmaksızın, eğitimsiz vasıfsız işçi olmayı daha tercih edilebilir bir hale getirmektedir. Ayrıca emek piyasalarında eğitimli kişiler ile eğitimsizler arasında ücret farklarının yaratılmaması da eğitimin cazibesini azaltabilmektedir (Baştaymaz, 1998: 63).

Çocukları çalışma hayatından uzaklaştıran diğer bir neden ise, eğitimin gerektirdiği maddi yüküdür. Her ne kadar eğitim devlet tarafından ücretsiz karşılanırsa da, çocuğun üniforma, ulaşım vb. çeşitli eğitim harcamaları düşük gelir grubundaki aileler için maliyet unsuru olmakta ve çocuğu ya eğitim hayatından uzaklaştırmakta ya da hem çalışıp hem de okumak zorunda bırakmaktadır (Erbay, 2010: 213). TÜİK "2012 Yılı Çocuk İşgücü Anketi" sonuçları da bu tespiti doğrular niteliktedir. Ankete göre 6-17 yaş grubundaki çalışan çocukların çalışma nedenini, yaklaşık % 20'lik bir oranla okul masraflarını karşılayamama oluşturmaktadır (TÜİK, 2013: 47).

Eğitim, çocukların çalışmasına yol açan bir etken olmasına karşın, aynı zamanda çocukları çalışma hayatından kurtarmak için en büyük alternatif görevini de görmektedir (Kumar, 2013: 419). Eğitimin çalışan çocuklar açısından birbirine tamamen zıt iki boyutlu bir özellik taşımasına yol açan unsur ise verilen eğitimin kalitesinde yatmaktadır (Şahin, 2010: 55).

1.3.1.7. İşverenlerin Talebi

Çocukların çalışmasındaki önemli etkenlerden biri de emek piyasalarının çocukları talep etmeleridir. Özellikle küreselleşen dünyada çocuk çalışanlar, en az maliyetle en yüksek karı elde etmek isteyen işletmeler için önemli bir bileşendir (Erbay, 2010: 215). Sanayi Devrimi ile birlikte teknolojinin üretim sürecini basitleştirip kolaylaştıran yöndeki gelişimi, çocukların yetişkin işgücüne göre daha düşük ücretlerle çalıştırılabilmesi (Kumar, 2013: 419), daha uysal ve kolay yönetilebilir bulunmaları ve çocukların yasalar tarafından kendilerine tanınan hakları koruma konusunda bilgisiz ve edilgen durumda olmaları işverenlerin çocukları talep etmelerine yol açmaktadır (Şişman, 2003: 7). Ayrıca

çocukların taşımış oldukları fiziksel özellikler de bazı durumlarda işin görülmesinde avantaj sağlayabilir, bu avantaj da işverenlerin çocukları talep etmelerinde bir diğer nedeni oluşturabilir. Örneğin, birçok kişi tarafından halı dokumacılığı, daha hızlı ve çevik olmaları, görüş ve yeteneklerinin yüksekliği nedeniyle yetişkinlerden çok çocuklar için uygun bir meslek olarak görülür (Şahin, 2010: 53).

1.3.1.8. Mevzuat Eksiklikleri ve Yetersiz Denetim

Çalışan çocuklarla ilgili olarak gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde çok sayıda düzenleme vardır. Asgari yaş sınırı tespit edilmiş, çocukların çalıştırılmayacakları işler ve çalışma süreleri belirlenmiştir; ancak kuşkusuz bunlar yeterli değildir (Erbay, 2010: 215). Ülkemizde çalışma hayatını düzenleyen, 4857 Sayılı İş Kanunu ve bu kanuna göre hazırlanan yönetmelikler uluslararası mevzuat ve normlarla uyum içerisindedir; fakat bazı alanlarda eksiklikler söz konusudur (Günöz, 2007: 20). İş Kanunu'nun 4. maddesinde yer alan, istisnalar başlığı altında, kanunun kapsamı dışında tutulan çalışma alanları çocuk çalışanların yoğun olarak görüldüğü ve çalışmalarının en müsait olduğu, küçük işletmeler ile aile tipi, emek yoğun üretimin gerçekleştirildiği işyerleridir (Şahin, 2010: 58). Mevzuatta eksiklikler var olduğu sürece, mevzuat başarılı bir şekilde uygulanamaz; işletmeler, aileler ve çocuk çalışanları kullananlar bundan cesaret alırlar ve çocukların çalışması kalıcı bir hal almaya başlar (Erbay, 2010: 216).

Etkin bir mevzuat ise etkin bir uygulamayı gerektirir. Etkin bir uygulama da ancak çocukların çalışmasına karşı caydırıcı yaptırımlarla desteklenmiş, etkili ve yeterli bir iş denetimi ile söz konusu olabilir (Şahin, 2010: 59). Şayet, etkili bir denetim yapılmazsa, denetim eksikliği yasaların uygulanması açısından büyük bir sorun yaratır, bu da çocuklara olan talebi arttırır.

Çocukların çalışması, belirtilen bu nedenlerin hepsi ile yakından ilişkilidir. En temel neden yoksulluktur (Ofuoku ve diğerleri, 2014: 77; Al-Gamal ve diğerleri, 2013: 1158); ancak eğitim ile ilgili nedenler ve çocuk emeğine olan talep de önemli oranda çalışan çocuk arzını arttırmaktadır (Erbay, 2010: 216)

1.3.2. Çocukların Çalışmalarının Sonuçları

1.3.2.1. Çocuklar Açısından Sakıncaları

Çocukların çalışması, sadece çok sayıda çocuğun yasadışı çalışması nedeniyle değil, aynı zamanda yaptıkları işlerin onların üzerinde bıraktığı etkiler açısından da değerlendirilmesi gereken bir sorundur. Çocukluk çağı, çocuğun sürekli büyüme, gelişim ve değişim sürecinde olduğu, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden erişkinliğe hazırlandığı bir dönemdir. Dolayısıyla çocuklar, yetişkinlere nazaran daha farklı ihtiyaçlara ve kapasiteye sahiptirler. Bu yüzden iş hayatının çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri yetişkinlere göre daha fazladır.

Gelişimlerini tam olarak tamamlamamış, oyun ve eğlenme çağında olan çocukların çalışma yaşamının içerisinde yer alması, kısa ve uzun vadede gerek çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından gerekse sosyal, psikolojik ve ahlaki gelişimleri açısından birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir.

1.3.2.1.1. Çocukların Fiziksel ve Zihinsel Gelişimlerine Etkisi

Çocuklar, gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen tehlikeli çalışma koşulları, ortamı ve ilişkileri içerisinde yer almaları düşünülmeden çok farklı nedenlerle çalıştırılmaktadırlar. Çocukların çalıştırılmasını onaylamamak, çalıştırılmasını yasaklayan yasal önlemleri almak, çocuk sömürsünü önlemeye yetmemektedir (Altuntaş, 2010: 160).

Çocuklar genellikle emek yoğun sanayi ve işletmelerde, tarımsal alanda, esnaf ve sanatkârlar yanında, sokakta veya evde tam ya da yarı zamanlı olarak çalışmaktadırlar. Çalıştıkları sektör ve çalışma biçimleri ne olursa olsun, her zaman risk ve tehlikelerle karşı karşıyadırlar. Çoğu zaman bulunulan çalışma ortamı ve yapılan işler, çocukların yaşlarına uygun olmayıp ruhsal ve fiziksel sağlıklarını tehdit etmektedir (Ofuoku ve diğerleri, 2014: 68). Çalışma ortamlarının genellikle işçi sağlığı ve güvenliği kurallarına uygun olmaması, mekânların küçük ve gürültülü olması, havalandırma önlemlerinin alınmamış olması ve bu tarz çalışma ortamlarında kullanılan çeşitli maddeler çalışanların sağlıkları ve güvenlikleri açısından ciddi tehlikeler oluşturmaktadır. Örneğin, ayakkabı, saya, saraciye ve deri

konfeksiyon sanayinde kullanılan ilaç, solüsyon gibi yapıştırıcıların içindeki kimyasallar, solvent gibi organik sıvılar çalışanlarda kalp, akciğer ve karaciğer hastalıklarına, böbrek bozukluğuna ve sinir felcine neden olmaktadır (Tor, 2010: 35).

Çalışan çocukların büyük çoğunluğunu sokakta çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Birçok ülkenin kent sokaklarında, sokakta çalışan çocukları görmek mümkündür. Pazarlarda seyyar satıcılık yaparak, trafiğin tıkanıdığı yerlerde otomobillere yaklaşip bir şeyler satarak, araba camı silerek, ayakkabı boyayarak, kâğıt mendil, incik, boncuk, yiyecek maddeleri satarak veya yeniden işlenebilir atıkları ve çöpleri toplayarak birçok çocuk kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak için çalışmaktadır. Para kazanabilmek için akla gelmedik birçok işi yaparak uzun saatlerce çalışan çocuklar, içinde buldukları sağlıksız ve riskli çalışma koşulları nedeniyle vitamin eksikliği, ülser, uyuz vb. hastalıklara yakalanmakta, paslanmış parçaları toplarken elleri kesilmekte dolayısıyla da tetanos tehlikesi ile karşılaşmakta ve de çeşitli kazalara maruz kalmaktadırlar (Altuntaş, 2010: 173).

Sokakta çalışan çocukların genel yapısını ve sorunlarını belirlemek amacıyla Eskişehir il sınırları içerisinde 14 yaşın altındaki sokakta çalışan çocuklar üzerinde yapılmış bir araştırmanın sonuçlarına göre, sokakta çalışan çocukların %28'i havanın aşırı derecede soğuk ya da sıcak olmasından ötürü olumsuz etkilendiklerini belirtmişler. Yine aynı araştırmanın sonuçlarına göre, sokakta çalışan çocukların %8,6'sına araç çarptığı, %1,5'inin cinsel istismara uğradığı %44,4'ünün günlük gıda ihtiyaçlarını sokakta karşıladığı, bunların da neredeyse tamamının gün boyunca sadece simit yediği belirlenmiştir. Oysa büyüme çağına olan çocuklar açısından beslenme ihtiyacının eksiksiz olarak karşılanması son derece önemlidir (Şişman, 2006: 270).

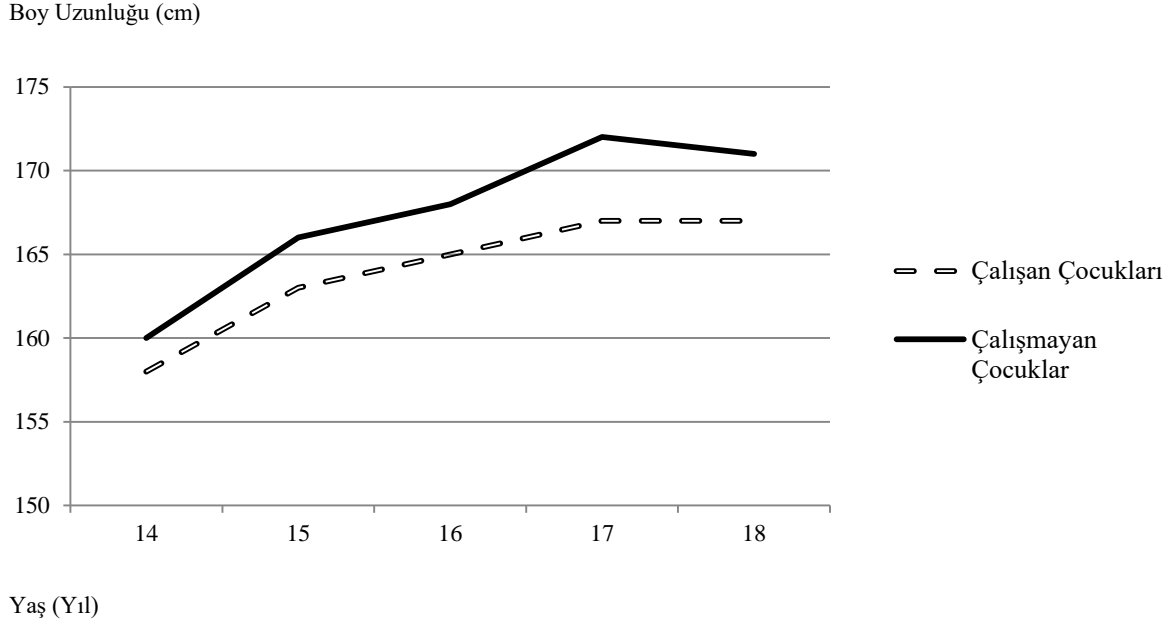
Çalışan çocuklarda beslenme yetersizliğinin yüksek olması, çocukların çalışırken kaybettiği enerjiyi yerine koyamaması nedeniyle hastalıklara yakalanma riskini artırmaktadır. Dünya genelindeki çocuk ölümlerinin yarısından çoğunda yetersiz beslenmenin payı bulunduğu UNICEF'in (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) raporlarında ortaya konulmaktadır. Sorunun vahameti sadece ölen çocukların sayısında değil sürekli hastalığa yakalanacak kadar zayıf düşen ve zihinsel özürlü milyonlarca insanın varlığından kaynaklanmaktadır. Yetersiz beslenme birçok kişinin sandığının tersine

yalnızca çocuğun karnın doyurulması gibi basit bir konudan ibaret değildir. Karnını doyuracak kadar yemek yiyen bir çocuk da kötü besleniyor olabilir. Kötü ve yetersiz beslenme, çocuğun fiziki gelişimi yanında zihinsel gelişimini de engellemekte ve gelecekte yaratıcı bir eğitim ve buna bağlı istihdam olanağını da daraltmaktadır (Baştaymaz, 2000: 296).

Çalışan çocukların birçoğu çok erken yaşlarda işe başlamaktadır. Dolayısıyla çocukların yaptıkları işler genellikle fiziksel ve psiko-sosyal açıdan çocukların kapasitesinin çok üstünde olmaktadır. Yetişkinlere göre tasarlanmış hızlı ve tehlikeli aletler, tekdüze bölünmüş veya tekrarlayıcı işler, aşırı sıcak tozlu ve gürültülü ortamlar çocukları fazlasıyla olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Örneğin, ağaç sanayinde çalışan çocuklar son katı işlerde kullanılan kimyasal maddelerden (boya, tiner, cila vb.) yeterince korunamamaktadırlar. Bu maddelerin kullanımı aynı zamanda duyu kaybına, konsantrasyon ve görme bozukluklarına yol açmaktadır (Altuntaş, 2010: 174). Çalışmanın ve iş yaşamının insan bedeni üzerindeki bazı olumsuz etkilerini hemen görmek mümkünken diğer bazı olumsuz etkilerini görmek için aradan uzun yıllar geçmesi gerekir. Yaralanma ve kazalar genellikle etkilerini hemen gösterirler. Ancak buna karşın bazı etkiler yıllar sonra kendini gösterir. Örneğin, iskelet ve kas sisteminin bazı rahatsızlıkları, bazı kanser türleri, beslenme bozuklukları, omurga ve kemiklerde yavaş seyreden yıpranmalar, duruş ve yürüyüş bozuklukları orta yaşlarda bir sorun olarak kendini gösterir (Duyar, 2010: 188).

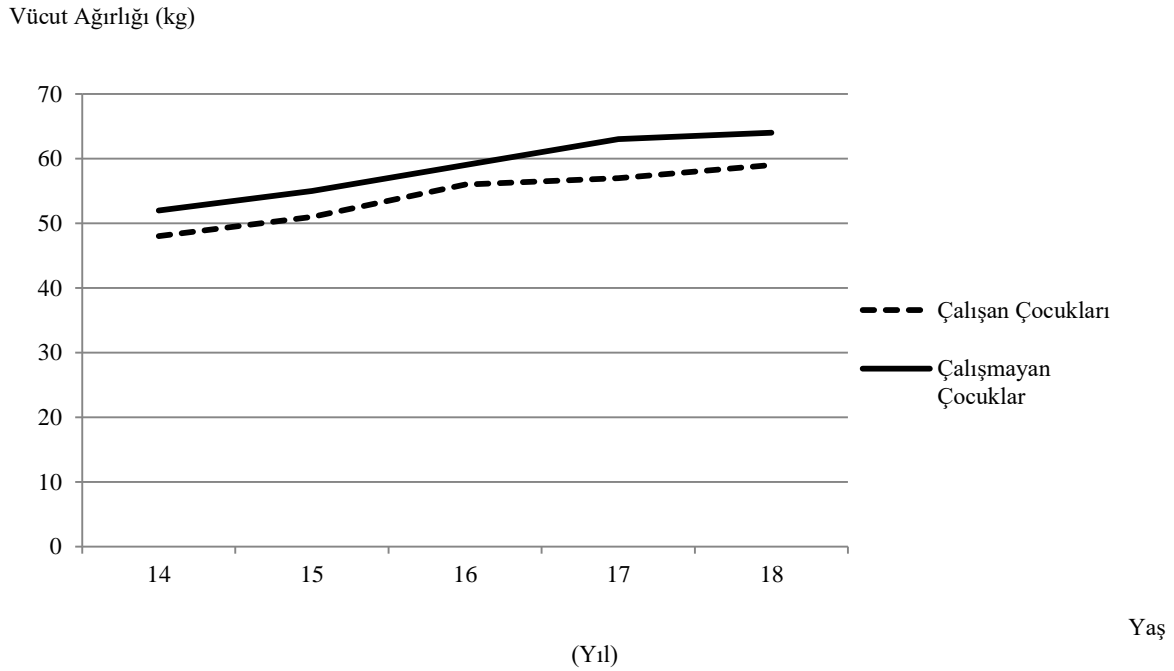
Türkiye’de çalışan çocukların direkt olarak sağlık ve beden gelişimlerini konu edinen çalışmalar 1980’li yılların ortalarında yapılmaya başlanmıştır. Çalışan çocuk ve gençlerin fiziksel gelişimleri üzerine en geniş çaplı araştırma, çalışmanın ve iş yaşamının bedensel yapı ve fiziksel gelişim üzerinde ne düzeyde etki olduğu sorusuna cevap aramak amacıyla 1999-2002 tarihleri arasında Ankara’da Ostim ve İskitler’de sanayide çalışan ve yaşları 14-18 arasında değişen 532 çırak ile aynı yaşlarda benzer sosyoekonomik özelliklere sahip 451 okul çocuğu üzerinde yapılmıştır (Duyar, 2010: 191).

Grafik 2: Çalışan ve Çalışmayan Çocuklarda Boy Uzunluğu Değerlerinin Karşılaştırılması

Kaynak: Duyar, 2010: 194

Grafik 3: Çalışan ve Çalışmayan Çocuklarda Vücut Ağırlığı Değerlerinin Karşılaştırılması

Kaynak: Duyar, 2010: 194

Araştırmanın sonuçlarına göre kesitsel tipteki veriler incelendiğinde çırak olarak çalışan çocukların hem boy uzunluğu (bkz. Grafik 2) hem de vücut ağırlığı (bkz. Grafik 3) değerlerinin çalışmayan yaşlıtlarının gerisinde kaldığı görülmektedir. Her 2 grup arasındaki ortalama boy uzunluğu farkı 2,9 cm, vücut ağırlığı farkı ise 1,6 kg'dır. Bu durum, çalışan çocuklarda bedensel büyüme ve gelişmenin çalışmayan yaşlıtlarının gerisinde kaldığını göstermektedir. Dikkat çeken diğer bir durum ise çalışan grup ile çalışmayan grubun değerleri arasında farkın yaş ilerledikçe artış göstermesidir. Yaklaşık olarak 16 yaşına kadar 2 grubun da hem boy uzunluğu hem de vücut ağırlığı değerleri birbirine paralel seyrederken, bu yaştan sonra gruplar arasındaki fark artmaya başlamaktadır. Bu ise ağır çalışma koşullarının olumsuz etkilerinin zamanla kendini daha fazla hissettirdiği şeklinde yorumlanabilir (Duyar, 2010: 193-194).

Çocukların kanuni çalışma sürelerini aşarak uzun süre çalıştırılmaları bedensel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Uzun saatlerce çalışma, yorulma, fiziksel ve zihinsel yüklenme, dikkat bozukluğu ve buna bağlı olarak iş kazası ve meslek hastalığına yakalanma riskini de artmaktadır (Ofuoku ve diğerleri, 2014: 68).

Çalışan çocukların karşılaştığı önemli fiziksel tehlikelerden biri de yetişkinlerin çocuklara karşı şiddet kullanmasıdır. Küçük ve kendini korumaktan aciz olan çocuklar, dövülmekte veya kötü muameleye maruz kalmaktadırlar (Tor, 2010: 35).

Çocukların yaptığı işlerin en ciddi ve yaygın sonuçlarından birisi de, zihinsel gelişimlerinin zayıflamasıdır. Günlük rutin işlerin çocuğun yeni şeyleri öğrenmesini engellediği durumlarda, zihinsel gelişimin zarar göreceği kuşkusuzdur. Çalışma hayatı çocuğun iş dışında kendini geliştirecek bir şeyler yapmasını engellemektedir. Araştırmalar çalışan çocukların boş buldukları zamanlarda hiç okumadıklarını, televizyonda ayırım yapmaksızın her programı izlediklerini, zihinsel gelişimlerini güçlendirecek hiçbir şey yapmadıklarını göstermektedir (Bulut, 1997: 63).

Tüm faktörler bir arada değerlendirildiğinde, erken yaşlarda çalışmaya başlayan çocukların bedensel ve zihinsel yapılarının bu durumdan oldukça olumsuz etkilendiği açıkça ortadadır.

1.3.2.1.2. Çocukların Sosyal, Psikolojik ve Ahlaki Gelişimlerine Etkisi

Çocukların yaptığı işler çocuklar üzerinde sosyal ve psikolojik etkiler bırakmaktadır (Al-Gamal ve diğerleri, 2013: 1157). Çalışan çocuklara ekonomik yetersizlikler dolayısıyla yüklenen sorumluluklar, onların çocuk olmaktan kaynaklanan ihtiyaçları ile çelişmektedir. Ebeveynlerin onları algılama biçimi ve beklentileri kimi zaman çocuk kimi zaman çalışan niteliklerini ön plana çıkarmakta, dolayısıyla çocukların her iki kimliği de muhafaza etmeleri gerekmektedir. Para kazanma görevi onlara yetişkin kimliği yüklerken, ebeveynlerine itaat etme konusunda çocuk kimlikleri ön plana çıkmaktadır. Bu ikilem onların sürekli bir kimlik çatışması yaşamasına neden olmaktadır. Benzer durum çalışan çocuklarla işverenler arasındaki ilişkilerde de söz konusudur. Çalışma süreleri, çalışma koşulları ve verimlilik gibi konularda çocuğun çalışan olma niteliğini ön planda tutan işveren ondan yetişkinlerle aynı performansı göstermesini beklemektedir. Ancak ödenecek ücret miktarı ve iş güvenliği gibi konularda onun çocuk olma niteliğini ön plana çıkartmaktadır (Tunçcan, 2000: 254).

Çalışan çocukları hataları neticesinde azarlamak, çeşitli cezalar vermek, başkalarının önünde gururlarını zedeleyecek şekilde aşağılamak, küçümsemek, aileden ve diğer çalışanlardan soyutlamak, korkutmak, en ufak yorgunluk belirtisinde işten atmakla tehdit etmek vb. şeyler de çocukların psikolojisini son derece olumsuz etkilemektedir (Altuntaş, 2010: 177).

Ayrıca sokakta çalışan çocuklarda, sigara, alkol, bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma vb. alışkanlıkları görme riski çalışmayan çocuklara oranla daha yüksektir (Al-Gamal ve diğerleri, 2013: 1158). Çünkü sokakta çalışan çocuklar gün boyu sokak çocuklarıyla iç içe yaşayarak bu tür alışkanlıklardan etkilenmektedirler (Şişman, 2006: 271). Çalışan çocukların sosyal ve psikolojik sorunları üzerine Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) öncülüğünde 4 çocuk grubu üzerinde yapılan bir araştırmada, ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. İncelenen ilk grup, evlerde çocuk bakıcılığı ve ev işleri yapan çocuklardan oluşmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, bu çocukların içine kapanık, çekingen, yaşının altında gelişme, depresyon, aşağılık duygusu, ebeveynlere karşı çıkma sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir. İncelenen ikinci grup, ekili alanlarda ve çiftliklerde çalışan çocuklardan oluşmaktadır. Bu gruptaki çocukların ise, genelde yorgun, bezgin, kayıtsız, içe

dönük ve kendisini değersiz hissetme sorunları yaşadıkları görülmüştür. İncelenen üçüncü grup, ayakkabı boyacısı, gazete satıcısı, sokak süpürücüsü, market veya büfelerde satıcı, hırsızlık gibi yasadışı işler yapan ve sokaklarda çalışan çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocuklarda da, düzenli ve programlı yapılan etkinliklere karşı isteksizlik, aşırı yorgunluk, aşırı sigara ve alkollü içki tüketimi, zührevi hastalıklar, ailevi kontrole karşı çıkma, yasa dışı işlere girme, bedensel gelişememe ve bozulma sorunları görülmüştür. Aynı araştırmada yer alan dördüncü grup da ise, halı ve kibrit fabrikalarında çalışan çocuklar yer almaktadır. Bu işler sorumluluk, dakiklik ve dikkat gerektirdiğinden bu durumun çocuklarda büyük bir stres yarattığı ve duygularını körelttiği ortaya çıkmıştır (Bequele ve Myers, 1998'den aktaran: Tor, 2010: 36).

Çocukların küçük yaşlarda çalışmaya başlamaları onları sadece fiziksel olarak yıpratmamakta aynı zamanda gerek kısa vadede gerekse uzun vadede etkisini gösterecek şekilde psikolojik olarak da yıpratmaktadır.

1.3.2.1.3. Çocukların Eğitimlerine Etkisi

Çocuğun çalışması çocuğun eğitim hayatına zarar veren bir olgudur. TÜİK 2012 Çocuk İşgücü Anketi, çalışan çocukların yaklaşık %11'inin okula devam etmediğini, devam edenlerin büyük çoğunluğunun ise genelde başarısız olduklarını, eğitim ile işin sorumluluklarını bir arada yürütemediklerini ve aile gelirine katkı sağlamak için eğitimi yarıda bırakmak zorunda kaldıklarını anlatmaktadır (Fişek, 2014: 15).

Erken yaşta çalışmaya başlamak, okuldan ve örgün eğitimden uzak kalmak anlamına gelmektedir. Okuldan uzak kalmanın birey üzerinde çok yönlü etkileri bulunmaktadır. Çocukların çalışması, onların ileri düzeyde eğitim görememelerine ve kendilerini geliştirememelerine neden olmaktadır (Sirohi, 2014: 9). Yapılan işin niteliği özellikle de bölünmüş tekrarlayıcı işler, çocukların yalnızca bedensel gelişimlerini ve büyümelerini değil, aynı zamanda entelektüel gelişimlerini de ağır biçimde etkilemektedir. Bu tarz işlerde çalışan çocuklarda özellikle anlatım kolaylığı, sorun çözme, yeni bilgileri kavrama, ortak çalışmaya uyum ve çocuğun okuldaki durumunu belirleyen tüm özelliklerde güçlükler görülmektedir. Entelektüel gelişme olanakları bakımından kısır bir ortamda tekdüze ve tekrarlayıcı çalışma, çocukları okul yaşamları boyunca

engellemektedir (Altuntaş, 2010: 176). Ayrıca eğitimini tamamlayamayan çocuğun yaşamının geri kalan kısmında toplumsal kısır döngüden kurtulup kendini geliştirme şansı çok düşük olacağı için belirli bir çevrenin kalıpları arasında sıkışmış olarak yaşamını devam ettirecektir (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 14).

1.3.2.2. Toplumsal Açıdan Sakıncaları

Çocuklar bir milletin değeri ve o milletin gelişimi için gizli bir hazinedir (Kumar, 2013: 424). Çocukları çevreleyen sosyal şartlar ve toplumun sosyal yapısı devamlı ve hızlı bir şekilde değişim içerisinde. Çocukları etkileyen bu değişimler aynı zamanda onlar vasıtasıyla yarınki toplumu şekillendirecek faktörleri oluşturmaktadır. Çocuklar bugünkü sosyo-kültürel hareketliliğin tohum ve aşlarını atmakta ve yarınki toplumda bunların dal ve meyvelerine aday olmaktadır (Yalçıntaş, 1979: 19). Herhangi bir ülke ekonomisinde temel eğitimi almamış, belirli bir yaş sınırına erişmemiş çocuk nüfusunun istihdamı, insan hak ve özgürlükleri, sosyal devlet anlayışı ve pozitif hukuk içeriğine aykırılık gösteren çok önemli bir sosyal sorundur (Küçükkalay ve diğerleri, 2000: 109).

Çocukların ekonomik anlamda çalışması, genel kanaatin aksine çocukların çalıştırılmasını gerekli kılan ortamın yani fakirliğin yayılmasına yol açacaktır. Çocukların çalıştırılmasının ana nedeni ekonomideki üretken faaliyetlerde yetersizlik ve buna bağlı aile reisinin gelirindeki düşüklüktür. Bu durumu daha da kötüleştiren faktör nüfusun hızla artması, eğitim olanaklarının yetersiz ve pahalı hale gelmesidir. Aileler gelir düzeylerini arttırabilmek için çok çocuk yapmaktadırlar. Oysa bu durum hızlı nüfus artışına yol açmakta ve dolaylı yünden tam tersi bir etki yaratıp ailelerin ve ülkenin refah düzeyinin düşmesine neden olmaktadır (Baştaymaz, 2000: 296).

Çocuk ve gençlerin erken yaşlarda çalışma yaşamına girmeleri, ülkelerin gelişmişlik düzeyi açısından sakıncalı bir durumdur. Çünkü eğitim ve öğretimlerinin kesintiye uğraması nedeniyle çocuklar ve gençler iş yaşamında çoğu kez kalifiye olmayan işgücü olarak istihdam edileceklerdir. Oysa bilgi toplumuna doğru yaşanan dönüşüm tüm ülkelerin kalifiye işgücüne duyulan ihtiyacın şiddetini arttırmakta ve kalifiye olması engellenmiş çocuk ve gençlerle ülke kaynaklarından etkin biçimde yararlanılması

imkânsızlaşmaktadır. Böyle bir durumdan da ekonominin ve sosyal refahın gelişmesi de olumsuz yönde etkilenecektir (Altan, 2000: 297).

Çalışma, eğitim önceliği yerine geçmektedir. Aile çocuğu eğitim yerine gelir getirici faaliyetlere zorlayarak çocuğun gelecekteki istihdam ve gelir imkânlarını ortadan kaldırmakta ve o çocuğu da, düşük gelirlili, yoksul, çok çocuklu eğitimsiz bir ortama itmektedir. Bu durum ise yoksulluğun yayılmasına ve kısır bir döngü haline gelmesine neden olmaktadır (Baştaymaz, 2000: 296).

Ayrıca çocukların çalışması emek piyasalarını da olumsuz yönde etkilemektedirler. Çocuklar yapıları gereği haklarını savunacak ve kendileri için işverenlerle pazarlık yapacak düzeyde ve bilinçte olmadıklarından genelde çok düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Dolayısıyla üretim maliyetlerinin büyük bir kısmını oluşturan işçilik maliyetlerini kırmak isteyen işverenler yetişkinlere nazaran çocukları tercih etmektedirler. Bu durum da hem yetişkinler arasında işsizliğin artmasına hem de ücret politikalarının aşağıya çekilmesine yol açmaktadır.

Sağlıklı bir toplum, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden sağlıklı bireylerden oluşur. Bireylerin tüm yönleriyle sağlıklı olabilmesi ise, çocukların çok yönlü gelişimine ve eğitimine önem vermek ve kaynak ayırmakla mümkündür. Çünkü her yönden sağlıklı yetişmiş bir çocuk, gelecekte yaratıcı, üretici, çok yönlü düşünebilen, yaratıcı ve bilimsel problem çözme gücü yüksek, etkili iletişim kurabilen kendisi ve çevresiyle barış içinde yaşayabilen, gizli güçlerini en etkili biçimde kullanabilen, kendisini gerçekleştirmiş mutlu bir yetişkin, hak ve sorumluluklarını bilen nitelikli bir vatandaş olacaktır. Sağlıklı yetişmiş çocuk değer yaratmaya adaydır. Toplumun gelişebilmesi sağlıklı bireylerden oluşması ile mümkündür. Sağlıksız ve nitelikli eğitimden yoksun çocuk toplumun mutsuzluk kaynağı olup, gelişmesini önleyecek en önemli faktördür (Senemoğlu, 2001).

Fiziki, ruhi ve kültürel bakımdan gelişmemiş, düşük gelire mahkum bir kitlenin toplumsal yapı içinde giderek büyümesi ve demokrasi yoluyla ülke kaderine hakim olması da uluslararası küresel rekabetin arttığı günümüzde sosyal ve siyasi bakımdan büyük bir handikapı ifade etmektedir (Baştaymaz, 2000: 297).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLGİLİ DÜZENLEME VE POLİTİKALAR

2.1. Çalışan Çocuklarla İlgili Uluslararası Düzenlemeler

Çalışan çocukların çalışma koşullarının düzene bağlanmasına yönelik ilk girişimler 19. yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. İlk düzenleme 1802 yılında İngiliz Parlamentosu tarafından “Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlığı Hakkında Yasa”nın kabul edilmesiyle yapılmış ve bu yasaya göre çalışan çocukların günlük çalışma süreleri 12 saat ile sınırlandırılmıştır (Avşar ve Ögütoğulları, 2012: 13). Akabinde 1833 İş Yasası ile 9 yaşından küçük çocukların tekstil fabrikalarında çalışmaları yasaklanmış, 9-13 yaş grubu arasındaki çocukların günlük çalışma süresi günde 9, haftada ise 48 saat ile sınırlanmıştır (Çelik, 2010: 57). Almanya’da 1939 tarihli “Fabrikalarda Genç İşçilerin Çalıştırılmasına İlişkin Yasa” ile 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanmış 9-16 yaşındaki çocukların günlük iş süresi 10 saat ile sınırlanmış ve çocuklara günde en az 5 saat okula gitme zorunluluğu getirilerek, iş süresinde de en az 1,5 saat ara dinlenmesi öngörülmüştür. Pazar günleri de 21:00 ile 05:00 arasında çalışmaları yasaklanmıştır. Bunlara ilaveten 1853 yılında yapılan değişikliklerle çalışma yaşı 12’ye yükseltilmiş ve çocukların çalışma süresi günlük 6 saat ile sınırlanmıştır. Fransa’da ise “Fabrika, İmalathane ve Atölyelerde Çalışan Çocukların Çalışma Düzenine İlişkin Yasa” 1841 yılında çıkartılarak, 20 işçi çalıştıran işyerlerinde 8 yaşının altında çocukların çalıştırılmaları yasaklanarak, 16 yaşından küçük çocukların ağır ve tehlikeli işlere alınmamaları öngörülmüştür. Ve yine aynı yasa hafta tatili hakkı da tanıyarak 13 yaşından küçüklerin fabrika ve imalathanelerde gece çalıştırılmalarını yasaklamıştır (Demir, 2012: 550).

19. yüzyılın sonlarına doğru çocukların çalışmasının ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli öngörüler ve çalışmalar ulusal ve uluslararası düzeyde birçok girişimde gündeme getirilmiştir. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nün kurulması bu alanda yapılan çalışmalara ivme kazandırmıştır (Çelik, 2010: 57).

Bu çalışmalar kronolojik olarak sıralanırsa:

- İlk olarak ILO tarafından, 1919 yılında çalışan çocuklara ilişkin ilk sözleşme olan 5 numaralı “En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi” kabul edilmiştir.
- 1973 yılında, 138 Sayılı “En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi” ile bütün ekonomik sektörlerdeki çalışan çocuklar kapsam altına alınmıştır.
- 1989 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından “BM Çocuk Hakları Sözleşmesi” kabul edilmiştir.
- 1992 yılında çocukların çalışmasını engellemek için mücadele eden ulusal programlara uluslararası destek sağlamak amacıyla “ILO Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Programı (IPEC)” başlatılmıştır.
- 1998’de Uluslararası Çalışma Konferansı’nda “İşyerinde Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi” kabul edilerek ILO üyesi bütün devletlerin, sözleşmeleri onaylasa da onaylamasa da çocukların çalışmasını ortadan kaldırmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir.
- 1999’da da 182 Sayılı “Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi” kabul edilmiştir.

2.1.1. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri

2.1.1.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik yapılan ilk sözleşmedir. Çocukların korunması fikri 1900’lerin başında çocukların fuhuş pazarına çıkartılmasına karşı önlem alma amacıyla doğmuştur. Sanayileşmenin beraberinde getirdiği, madenlerde, fabrikalarda, gece işlerinde çok ağır şartlarda çocukların çalışmasını önleme çalışmaları da yine 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. 1. Dünya Savaşı’ndan sonra, Milletler Cemiyeti Döneminde, Cenevre’de çocuk ticaretine karşı ilk uluslararası konferans toplanmıştır. 1924’te de Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nde çocuk hakları ilk kez özel olarak koruma altına alınmıştır (Serozan, 2005: 23).

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nde, çocukların maddi ve manevi doğal gelişimi için olanak sağlanması, çocukların açlığa, hastalıklara, her türlü istismara ve kimsesizliğe

karşı korunması, felaket anında yardımın öncelikle çocuğa yapılması ve çocukların kardeşlik duyguları içinde eğitilmeleri gerektiği belirtilmiştir (Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi (t.y.), <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>). 26 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda kabul edilen bildirge, Türkiye'de 1931 yılında bizzat Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

2.1.1.2. Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti ve Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme

Çocuk hakları konusunda uluslararası düzeyde atılan ikinci önemli adım ise, 1956 yılında BM tarafından Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme'nin yürürlüğe konulmasıdır. Bu sözleşme uyarınca, 18 yaşından küçük çocukların veli ya da vasileri tarafından çocuğun şahsını veya çalışmasını istismar amacı ile karşılıklı veya karşılıksız şekilde başka kişilere verilmesi yasaklanmıştır (Aykaç, 2015: 341).

Türkiye, "Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme"sini 04.04.1964 tarihli ve 11674 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylamıştır.

2.1.1.3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi

2. Dünya Savaşı'nda 1. Dünya Savaşı'na oranla çocukların daha fazla şiddet ve felakete uğraması nedeniyle, bu felaketlerin tekrarlanmaması için 1950 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi Sosyal Komisyonu'nca "BM Çocuk Hakları Bildirgesi" nin taslağı hazırlanmış ve 20 Kasım 1959'da BM Genel Kurulu'nda oybirliğiyle kabul edilmiştir (Gülgün, 2001). Bildirgede genel itibarıyla, çocukların erişkinlerden farklı fiziksel, fizyolojik, davranış ve psikolojik özellikleri olduğu, sürekli büyüme ve gelişme gösterdiği bilincinin yerleşmesi, çocukların bakımının bir toplum sorunu olduğu ve herkesin bu sorumluluğu yüklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Sözleşmenin 9. maddesinde ise, çocuk istihdamına yönelik olarak, çocukların her türlü istismar, ihmal ve sömürüye karşı korunmaları ve hiçbir şekilde ticarete konu olmamaları, belirli bir asgari yaştan önce

çalıştırılmayacakları, sağlıklarını ve eğitimlerini tehlikeye sokacak fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini engelleyecek bir işe girmeye zorlanmayacakları ve izin verilmeyeceği belirtilmiştir (Günöz, 2007: 50).

Uluslararası alanda yayınlanan tüm bu bildirimler ve alınan kararlar sonucunda 20 Kasım 1989'da BM Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990'da yürürlüğe konulmuştur. Sözleşmede düzenlenen çocuk hakları, esas itibarıyla 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'ndeki kavramlara dayalı olup, bunların uluslararası hukuk çerçevesinde genişletilip hükme bağlanması ve devletlerin konuya ilişkin yükümlülüklerinin belirlenmesi amacıyla geliştirilmiştir (Bakırcı, 2004: 90).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde, çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesi; çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürebilmesi için her yönüyle hayata hazırlanması; barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliği göz önünde bulundurularak, çocuğun bedensel ve zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle özel bir şekilde koruması ve çocuğa özel bir ilgi gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir (BMÇHS, 1990).

Çocukların en temel haklarının düzenlendiği bu sözleşmede, çalışan çocuklara yönelik doğrudan ve dolaylı olmak üzere birçok hüküm yer almaktadır. Sözleşmenin 32. maddesi doğrudan çocuk istihdamına yönelik düzenlenmiştir. Bu maddeye göre (BMÇHS, 1990 madde: 32),

“1. Taraf Devletler, çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemleri alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, taraf devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler,

b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.

c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler”.

Sözleşmenin 32. maddesinin yanı sıra, 33., 34. ve 35.maddelerinde de çalışan çocuklara yönelik düzenlemeler yer almaktadır. 33. maddesine göre, taraf devletler, çocukların uyuşturucu vb. maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal, sosyal ve eğitsel niteliklerde her türlü önlemleri almakla, 34. maddesine göre, çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını; fuhuş ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurularak sömürülmesini; pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemleri almakla, 35. maddesine göre ise, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmalarını, satılmalarını veya fuhuşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri almakla yükümlüdürler (BMÇHS, 1990).

Ayrıca, sözleşmede yer alan çocukların zorunlu eğitimine yönelik düzenlemeler, ayrımcılık yasağının getirilmesine ve diğer sömürü biçimlerinin önlenmesine yönelik hükümler dolaylı olarak çocukların çalışmasını önlemeye yönelik hükümlerdir.

Türkiye, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni, 17., 29. ve 30. maddelerine çekince koymak suretiyle 09.12.1994’te 4058 sayılı Uygun Bulma Kanunu ile onaylamış ve 27.01.1995’te yürürlüğe koymuştur.

2.1.1.4. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

BM tarafından kabul edilen, çocuk ve genç çalışanların korunmasına yönelik hükümlerin yer aldığı, bir diğer hukuki düzenleme 03 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe giren, “BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası sözleşmesidir.” Sözleşmenin başlangıç bölümünde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi uyarınca korkudan ve

yoksulluktan arınmış özgür insan ölküsüne ancak kişisel ve siyasal hakların yanı sıra herkesin ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan yararlanabileceği koşullar yaratıldığında ulaşılacağı belirtilmiştir. Ayrıca sözleşmede çalışan çocuklara yönelik olarak, çalışan çocuklar için asgari yaş zorunluluğunun getirilmesi, tüm çocuklar ve gençler için özel koruma önlemlerinin alınması, çalışan çocukların ahlak ya da sağlıklarına zararlı, yaşamları için tehlikeli ya da normal gelişimlerini engelleyecek işlerde çalıştırılmalarının yasayla ceza yaptırımına bağlanması gibi önemli düzenlemelere yer verilmiştir (Şahin, 2010: 99).

Sözleşmenin 7. maddesine göre, sözleşmeye taraf devletler, herkese adil ve elverişli şartlarda çalışma hakkını tanırlar. Yani taraf devletler, bütün çalışanlara sağlanan asgari bir gelir ile birlikte en azından, ırk, din, dil, mezhep, cinsiyet vb. hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın herkese, adil bir ücret, kendisi ve ailesi için nezih bir yaşam, güvenli ve sağlıklı çalışma şartları, herkesin işinde daha yüksek mevkilere atanma sırasında, kıdem ve ehliyetten başka bir ölçüye tabi olmaksızın eşit imkânlar, dinlenme, çalışma arası, çalışma saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ile ücretli yıllık izin ve resmi tatillerde ücret verilmesini güvence altına alırlar. Sözleşmenin 8. maddesinde ise işçilerin sendikal hakları düzenlenmiştir. Taraf devletler, bu maddenin 1. bendinin a fıkrasına göre, herkesin kendi ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumak ve geliştirmek için sendika kurma ve ilgili örgütün kurallarına bağlı olmak kaydıyla sendikaya üye olma hakkını kullanması yönünde herhangi bir kısıtlama uygulamamayı, b bendine göre ise ilgili ülkenin yasalarına uygun olmak koşuluyla grev hakkını sağlamayı üstlenirler (BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi [BMESKHS], 1976). İlgili madde hükümleri “herkesi” kapsama alarak düzenlendiği için çocuklar da herkes kavramına dâhil olduğu için çalışan çocuklar da bu maddelerin hükümleri kapsamındadır.

Sözleşmede, doğrudan çocukların ve gençlerin korumasına dair hükümler de yer almaktadır. İlgili hükümler gereği taraf devletler, nesep ve diğer şartlar bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın, bütün çocuklar ve gençler için özel koruma ve yardım tedbirlerini alırlar. Çocuklar ve gençler ekonomik ve toplumsal sömürüye karşı korunurlar. Çocukların ve gençlerin ahlaklarına ve sağlıklarına zararlı bulunan veya onların yaşamları için tehlikeli olan veya onların normal gelişimlerine engel olan işlerde çalıştırılmaları kanunla cezalandırılır. Ayrıca devlet, çocukların ücretli olarak çalıştırılmasının hukuken

yasaklandığı ve cezalandırıldığı asgari yaş sınırını tespit eder (BMESKHS, 1976: madde 10/3).

Çalışan çocuklara yönelik dolaylı olarak sözleşmede yer alan önemli diğer bir düzenleme ise çocuklara parasız eğitim hakkının tanınmasıdır. İlköğretimin ücretsiz olması ve zorunlu hale getirilmesi, çocuğun eğitim sisteminin içerisinde yer alması ve çalışma hayatının dışında tutulması açısından önemli bir faktördür (BMESKHS, 1976: madde 13/2a).

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, sözleşmenin 13. maddesinin 3. ve 4. paragraf hükümlerine çekince konulmak kaydıyla, Türkiye tarafından 15 Ağustos 2000'de imzalanıp, 4 Haziran 2003 tarihli, 4867 sayılı Kanun ile onaylanmıştır.

2.1.2. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, sivil ve siyasal haklara yer veren İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin ekonomik ve sosyal alandaki uzantısı durumundaki uluslararası bir sözleşmedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), 1. kuşak haklar olarak bilinen temel hakları (yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, hürriyet ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı vb.) güvence altına alırken, Avrupa Sosyal Şartı, 2. kuşak haklar olarak kabul edilen sosyal ve ekonomik hakları (çalışma hakkı, örgütlenme hakkı, sosyal güvenlik hakkı, adil ücret hakkı vb.) güvence altına almıştır. Avrupa Sosyal Şartı, 10 yıla yakın bir hazırlık döneminden sonra, Avrupa Konseyi üyesi 16 devletin 13'ü tarafından 18 Ekim 1961 tarihinde Torino'da imzalanarak 26 Şubat 1965'te yürürlüğe girmiştir (Aydın, 2014: 25). Türkiye'de ise, 16 Haziran 1989'da kabul edilip, 7 Ağustos 1989 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Şartın 7. maddesinde “ Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı” güvence altına alınmıştır. Madde hükümlerine göre taraf devletler, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak üzere (Aydın, 2014: 52):

1. Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durum haricinde asgari çalışma yaşının en az 15 olmasını sağlamayı,

2. Tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belirlenmiş işlerde asgari çalışma yaşını daha da yükseltmeyi,
3. Henüz zorunlu öğrenim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde alışmamalarını sağlamayı,
4. 16 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı,
5. Genç alışanların ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkını tanımayı,
6. Gençlerin işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin günlük çalışma sresinden sayılmasını sağlamayı,
7. 18 yaşın altındaki çalışan kişilere yılda en az  haftalık ücretli izin hakkı tanımayı,
8. 18 yaşın altındaki kişilerin ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işler dışında gece işinde alıştırılmamasını sağlamayı,
9. Ulusal yasalar veya düzenlemelerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşının altındaki çalışan kişilere düzenli sağlık kontrolünü sağlamayı,
10. Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta gelmek üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı, taahhüt ederler.

2.1.3. Avrupa Birliği Düzenlemeleri

2.1.3.1. Avrupa Birliği Topluluk alışanlarının Temel Sosyal Haklar şart

Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması'nın 118/a maddesi gereğince, Avrupa Birliği Konseyi yönergeler yoluyla çalışma hayatına yönelik önlemler alma konusunda görevlendirilmiştir. Konsey 9 Aralık 1989'da Strasburg'ta "alışanların Temel ve Sosyal Hakları şartı"nı kabul etmiştir. Bu şartın 20. ve 22. maddelerinde asgari çalışma yaşının zorunlu eğitimi bitirme yaşının altında ve her halükarda 15 yaşın altında olamayacağı, çalışan gençlerin özellikle iş sağlığı ve güvenliği açısından korunmaları, onların mesleki eğitim yoluyla çalışma hayatına hazırlıklı hale getirilmeleri, çalışma sürelerinin sınırlandırılması, 18 yaşın altındakilere gece çalışması yaptırılmasının yasaklanması,

çalışma koşullarının onların yaş ve tecrübelerine uygun şekilde ayarlanması konularında hükümler getirmiştir (Şahin, 2010: 108).

2.1.3.2. 94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerlerinde Korunmasına İlişkin Yönerge

Avrupa Birliği, 1989’da kabul edilen “Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı” üzerine inşa etmiş olduğu, gençlerin işyerlerinde korunmasına ilişkin olan 94/33/EC Sayılı Yönerge’yi 22 Haziran 1994 tarihinde kabul etmiştir (Şahin, 2010: 108). Yönergenin 1. maddesine göre, çocukların çalışmasının önlenmesi, asgari çalışma veya istihdam yaşının ulusal mevzuatta öngörülen zorunlu tam zamanlı öğrenim yaşının altında veya her durumda 15 yaşın altında olmamasının temini, gençlerin yaşına uygun çalışma koşullarının sağlanması, gençlerin ekonomik istismarı ile sağlık, güvenlik, fiziksel, zihinsel, ahlaki, sosyal gelişimlerini veya öğrenimlerini tehlikeye sokacak işlerde çalıştırılmasının önlenmesi yönergenin amaçlarını oluşturmaktadır (Aykaç, 2015: 351).

Yönerge kapsam bakımından ILO tarafından çocukların çalışmasının önlenmesine yönelik kabul edilen 138 ve 182 sayılı sözleşmelerden farklılık arz etmekte ve bu sözleşmelere göre daha sınırlı kapsamdaki çalışanlar açısından uygulama alanı bulmaktadır. Yönergenin “kapsam” başlıklı 2. maddesi bağımlı ve bağımsız çalışan ayırımına giderek, bu yönergenin sadece 18 yaşından küçük ve bir iş ilişkisi içerisinde bulunan bağımlı çalışanlara uygulanacağını belirtilmiştir (Şahin, 2010: 109). Yönergede çocuk-genç-ergen ayırımı yapılarak bu kavramlar tanımlanmış, genç çalışanların çalıştırılmayacakları işler belirlenmiş, çocuk ve genç çalışanların çalışma sürelerine, dinlenme sürelerine ve gece çalışmasına ilişkin hükümlere yer verilmiştir (Aykaç, 2015: 351).

Çocuk ve genç çalışanlara ilişkin 94/33/EC Sayılı Avrupa Birliği Yönergesi ’nedeki hükümler, 4857 Sayılı İş Kanun ile bu kanuna dayanılarak çıkarılan çocuk ve genç çalışanların korunmasına ilişkin yönetmeliklere de yansıtılarak mevzuatımızı etkilemiştir.

2.1.3.3. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Avrupa Birliğinde çocuk çalışanlara ilişkin hükme yer verilen diğer bir düzenleme, 7 Aralık 2000’de imzalanan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’dır. Şartın başlangıç bölümünde Avrupa Hakları’ nın ortak değerlere dayanan barışçıl bir geleceği paylaşma konusunda kararlı olduğuna vurgu yapılarak, birliğin eşitlik, barış adalet, insana saygı gibi temel haklar üzerinde durduğu belirtilmiş ve bu temel hakların da bir şartla güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı [ABTHŞ], 2000)

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda çocukların çalışmasını önlemeye yönelik doğrudan ve dolaylı olmak üzere birçok hüküm yer almaktadır. Doğrudan çocukların çalışmasını önlemeye yönelik hükümler, “ocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve alışan Gençlerin Korunması” başlığıyla şartın 32. maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre, çocukların çalıştırılması yasaktır. Asgari alışma yaşı gençler için ngrlmş daha elverişli kurallara haled gelmemek kaydıyla ve sınırlı istisnalar dışında zorunlu eğitimi bitirme yaşından küçük olamaz. İşe alınan gençler yaşlarına uygun çalışma koşullarına sahip olmalı ve güvenliklerine, sağlıklarına ve fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimlerine zarar verecek veya eğitimlerini engelleyecek her türlü işten ve ekonomik sömürüden korunmalıdır (ABTHŞ, 2000).

Ayrıca şartın 5. maddesinde, hiç kimsenin köle olarak tutulamayacağı ve zorla çalıştırılmayacağı; 14. maddesinde, herkesin eğitim hakkına sahip olduğu; 21. maddesinde hiç kimsenin cinsiyet, renk, etnik ve sosyal köken, genetik özellikler, dil, din, inanç ve yaşa bağlı nedenden ötürü ayrımcılığa tabi tutulamayacağı; 24. maddesinde, çocukların korunma ve bakım hakkına sahip olduğu belirtilmiştir (ABTHŞ, 2000). Bu hükümler doğrudan çocukların çalışmasını önlemeye yönelik olmasa da çocukların çalışmasının önlenmesinde dolaylı olarak etkisi olacak hükümlerdir.

2.1.4. Uluslararası alışma rgt Düzenlemeleri

Uluslararası alışma rgt, 1. Dünya Savaşı ve savaş süresince ülkelerin işçi sınıfının ülke savunmasına katkıları ve bu zaman içerisindeki kötü yaşam koşullarının savaş sonrasında da bu duruma benzer olmaması gerektiği inancının düşüncelere egemen

olmasının sonucunda ortaya çıkmış bir anlayışın ürünü olarak (Günöz, 2007: 52) 1919 yılında imzalanan Versay Anlaşması ile Milletler Cemiyeti'ne bağlı olarak kurulmuştur.

Merkezi Cenevre'de olan örgütün amacı, Anayasası'nın başlangıç kısmında 3 ana başlık altında toplanmıştır. Bunlardan ilki, bütün dünyayı kapsayabilecek sürekli bir barışın ancak sosyal adalet temeli üzerine kurulabileceği gerçeğidir. Diğeri, dünyada çok sayıda insan için adaletsizlik ve sefalet yaratan çalışma koşullarının ivedilikle iyileştirilmesi gereğidir. Sonuncusu ise, çalışanların ekonomik ve sosyal durumunu geliştirmek isteyen bir ülkenin, başka ülkelerle aynı önlemleri almadığı takdirde, uluslararası pazarda rekabet gücünü kaybedebileceği endişesiyle bunu yapmaktan kaçınabileceği, bu nedenle de bütün ülkelerin bu konuda ortak hareket etmek zorunda olduğudur (Süzek, 2012: 85).

Birleşmiş Milletler'in bir ihtisas kuruluşu olarak ILO, sözleşme ve tavsiye kararlarıyla çalışma hayatına ilişkin temel haklar, örgütlenme özgürlüğü, toplu pazarlık, zorla çalışmanın engellenmesi, fırsat ve muamele eşitliği gibi çalışmaya ilişkin evrensel standartlar oluşturur. Ayrıca mesleki eğitim ve rehabilitasyon, istihdam politikası, iş hukuku, endüstriyel ilişkiler, çalışma şartları, yönetimin geliştirilmesi, kooperatifler, sosyal güvenlik, çalışma istatistikleri, işçi sağlığı ve güvenliği konularında teknik yardım sağlar. Bağımsız işçi ve işveren kuruluşlarına destek olup bunlara eğitim ve danışmanlık hizmetleri verir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012: 18).

Çalışan çocuklarla özel olarak ilgilenen ILO, kurulduğu yıldan beri çocukların belli bir yaşın altında çalışma hayatına girmesinin önlenmesi, çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve en kötü biçimlerdeki çocuk çalışmasının önlenmesi için yoğun bir şekilde çalışarak, bu konuda 22 sözleşme 11 tavsiye kararı kabul etmiştir (Dursun, 2011: 317; Şahin, 2010: 117). ILO, kısa vadede çocukların çalışmasının tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmadığı için öncelikli olarak çalışan çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesini hedeflemiş ve bu kapsamda uluslararası anlaşmalar düzenlemiş, uzun vadede ise çocukların çalışmasının tamamen ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir.

2.1.4.1. En Az Çalışma Yaşı İle İlgili ILO Sözleşmeleri

ILO çocuk ve gençlerin belli bir yaştan önce çalıştırılmalarını önlemek amacıyla en az çalışma yaşının tespitine yönelik birçok sözleşmeyi kabul etmiştir.

2.1.4.1.1. Sanayi İşlerinde En Az Çalışma Yaşıyla İlgili ILO Sözleşmeleri

ILO'nun sanayi işlerinde kabul ettiği ilk sözleşme 1919 tarihli, 5 sayılı sanayi işlerinde çalıştırılacak çocukların en az çalışma yaşının tespitiyle ilgili sözleşmedir. Bu sözleşme 1937 tarihinde 59 nolu sözleşme ile değişikliğe uğramıştır. 5 sayılı sözleşme, sanayi işlerinde 14 yaşından küçüklerin çalıştırılmasını yasaklamıştır. Ancak tehlikeli olan işler hariç olmak üzere, yalnız işverenin aile üyelerinin çalıştığı işyerlerinde yapılan işler ile meslek okullarında çocuklar tarafından yapılan işlere istisna hükümler getirmiştir. 59 sayılı sözleşme ile en az çalışma yaşı 14'ten 15'e yükseltilmiştir. Buna göre sanayi işlerinde en az çalışma yaşı 59 sayılı sözleşme ile 15 olarak belirlenmiştir (Günöz, 2007: 53). Sözleşme, Türkiye tarafından 26 Kasım 1992'de kabul edilmiştir

2.1.4.1.2. Yeraltı ve Maden İşlerinde En Az Çalışma Yaşıyla İlgili ILO Sözleşmesi

Yeraltı ve maden işlerinde en az çalışma yaşı 1965'te kabul edilen 123 nolu sözleşme ile en az 16 olarak kabul edilmiştir. Bu sözleşmeyle yeraltında cevher çıkarılan kamu veya özel sektör işletmelerinde hiçbir şekilde 16 yaşının altında işçi çalıştırılmayacağı hükme bağlanmıştır.

2.1.4.1.3. Tarım İşlerinde En Az Çalışma Yaşıyla İlgili ILO Sözleşmesi

Tarım işlerinde en az çalışma yaşı 1921 yılında kabul edilen 10 sayılı sözleşme ile 14 olarak belirlenmiştir. Bu sözleşmede özel ve kamuya ait her türlü tarım işinde 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır; ancak 14 yaşından küçüklerin sadece okul saatleri dışında eğitimlerine zarar vermeyecek tarım işlerinde çalıştırılabilecekleri belirtilmiştir (Şahin, 2010:117, Günöz, 2007: 54).

2.1.4.1.4. Deniz İşlerinde En Az Çalışma Yaşıyla İlgili ILO Sözleşmeleri

ILO'nun deniz işlerinde en az çalışma yaşının tespitine ilişkin ilk sözleşmesi 1920 tarihli 7 nolu sözleşmesidir. Sözleşmeye göre deniz işlerinde asgari çalışma yaşı 14 olarak belirlenmiştir. Daha sonra bu yaş sınırı, 1936'da kabul edilen 58 nolu sözleşme ile 15'e yükseltilmiştir. Deniz işlerinde çalışma yaşına ilişkin diğer bir sözleşme ise, 1921'de kabul edilen "Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair Sözleşme"dir. Bu sözleşmenin 2. maddesi ile 18 yaşından küçük kişilerin gemilerde trimci ve ateşçi sıfatıyla çalıştırılması yasaklanmıştır (Günöz, 2007: 54). 1959 yılında kabul edilen 112 sayılı "Balıkçıların Asgari Çalışma Yaşı Hakkındaki Sözleşme" ile de balıkçı teknelerinde işçi çalıştırma yaş sınırı 15 olarak belirlenmiştir (Şahin, 2010: 118).

2.1.4.1.5. Sanayi Dışı İşlerde En Az Çalışma Yaşı ile İlgili ILO Sözleşmesi

1937 yılında kabul edilen 60 Sayılı, "Sanayi Dışında İşlerde Çocukların Asgari Yaş Konusundaki Sözleşme" ye göre, sanayi dışındaki işlerde zorunlu okul yaşındakilerinin ve de her durumda 15 yaşın altındakilerinin çalıştırılması yasaklanmıştır. Ancak belirli şartlar altında hafif işlerde 13 yaşındakilerinin çalıştırılmasına izin verilmiştir (Şahin, 2010: 118).

2.1.4.2. İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme

ILO'nun çocuk istihdamına yönelik en önemli sözleşmesi 26 Haziran 1973'te kabul ettiği 138 sayılı "İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme"sidir. Sözleşmenin amacı giriş bölümünde şu şekilde açıklanmıştır: " Çocukların çalıştırılmasına tamamen son vermek amacıyla, sınırlı sayıdaki ekonomik sektöre uygulanabilen ve zamanla mevcutlarının yerine geçecek bir genel belge oluşturulması zamanının geldiğini mülhaza ederek ve bu önerinin bir uluslararası sözleşme haline getirilmesini kararlaştırarak, 26 Haziran 1973 Asgari Yaş Sözleşmesi olarak adlandırılacak bu sözleşme kabul edilmiştir" (İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme [138 Say. ILO Söz.], 1973).

138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi aşağıda belirtilen sözleşmelerin tamamını kapsar ve bu sözleşmelerin tadilidir.

- 1919 Tarihli Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi,
- 1920 Tarihli Asgari Yaş (Denizcilik) Sözleşmesi,
- 1921 Tarihli Asgari Yaş (Tarım) Sözleşmesi,
- 1921 Tarihli Asgari Yaş (Tirimci ve Ateşçiler) Sözleşmesi,
- 1932 Tarihli Asgari Yaş (Sanayi Dışı İşler) Sözleşmesi,
- 1936 Tarihli Asgari Yaş (Denizcilik) Sözleşmesi (Düzeltilmiş),
- 1937 Tarihli Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi (Düzeltilmiş),
- 1937 Tarihli Asgari Yaş (Sanayi Dışı İşler) Sözleşmesi (Düzeltilmiş),
- 1959 Tarihli Asgari Yaş (Balıkçılık) Sözleşmesi,
- 1965 Tarihli Asgari Yaş (Yeraltı Maden İşleri) Sözleşmesi.

Sözleşmeye göre, her üye ülke çocukların çalışmasını etkin bir şekilde ortadan kaldırmayı, istihdam ve çalışmaya kabul için asgari yaşın giderek gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine olanak tanıyacak bir düzeye yükseltilmesini sağlayan ulusal bir politikayı takip etmeyi kabul eder (138 Say. ILO Söz, 1973: madde 1).

Sözleşmede istihdama kabulde asgari yaşın, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağı belirtilmiştir. Ancak ekonomisi ve eğitim olanakları yeterince gelişmemiş olan her üye ülkeye, işçi ve işveren örgütlerinin görüşünü aldıktan sonra asgari yaşı başlangıçta 14 olarak belirleyebilme olanağı tanınmıştır (138 Say. ILO Söz, 1973: madde 2/3-4).

Sözleşmenin 3. maddesinin 1. fıkrasında gençlerin sağlığını, güvenliğini ya da ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18 olarak belirlenmiştir. Ancak yine aynı maddenin 3. fıkrasında gençlerin sağlığının, güvenliğinin ve ahlakının tamamen korunması ve çalışacakları alanda özel öğrenim ya da mesleki eğitim görmüş olmaları koşuluyla 16 yaşından itibaren bu tarz işlerde çalıştırılabilmelerine olanak tanınmıştır (138 Say. ILO Söz, 1973).

Sözleşmeye göre, 13-15 yaş arası çocukların gelişimlerine, sağlıklarına ve eğitimlerine zarar vermeyecek şekilde hafif işlerde çalıştırılmalarına veya istihdamlarına ulusal mevzuatlarla izin verilebileceği belirtilmiştir (138 Say. ILO Söz, 1973: madde 7).

Sözleşmede hükümlerinin hangi iş alanları için geçerli olduğu da belirtilmiştir. Buna göre, bu sözleşme, madencilik ve maden çıkarımı, imalat, inşaat, elektrik, gaz ve su, temizlik hizmetleri, ulaştırma, depolama ve haberleşme, düzenli olarak ücretli işçi istihdam etmeyen ve yerel tüketim amacıyla üretim yapan küçük ölçekli aile işletmeleri dışında kalan ticari amaçlı üretimde bulunan diğer tarım işletmeleri ve plantasyonlara uygulanacaktır (138 Say. ILO Söz, 1973: madde 5/3).

ILO'nun 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi, Türkiye tarafından 23 Ocak 1998 tarihli, 4343 Sayılı Uygun Bulma Kanunu ile onaylanarak 21 Haziran 1998'de 23379 Sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanmıştır.

ILO İstihdama Kabulde Asgari Yaşa ilişkin Sözleşme'yi kabul ettikten sonra, bu sözleşme hükümlerini tamamlayıcı ve açıklayıcı nitelikteki 146 Sayılı Tavsiye Kararını kabul etmiştir. Tavsiye kararının giriş bölümünde, çocukların çalışmasının etkin bir şekilde ortadan kaldırılmasının, istihdama veya çalışmaya kabul için asgari yaşın zamanla artırılmasından geçtiği belirtilmiştir. Bu yüzden de üye devletlere, 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ile belirlenen en az çalışma yaşı olan 15 yaşı, 16 yaşa yükseltmeyi, asgari çalışma yaşını 15 yaşın altında belirleyen üye devletlere de bu yaşı 15 yaşa yükseltmeyi önermektedir. Bunun yanı sıra gençlerin sağlıklarına, güvenliklerine ya da ahlaklarına zarar verebilecek olan çalışma koşullarında asgari yaş sınırının 18 yaşın altında olduğu durumlarda, bu yaş sınırının acil eylemlerle 18 yaş sınırına çıkarılmasını da önermektedir (Şahin, 2010: 120-121).

2.1.4.3. En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi

ILO'nun En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, 1 Haziran 1999 tarihindeki 87. Oturumunda kararlaştırıp, 17 Haziran 1999'da kabul edilmiştir.

Sözleşme, giriş bölümünde belirtildiği üzere, 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi'ni ve tavsiye kararını tamamlamak üzere en kötü biçimlerdeki çocuk çalışmasının

yasaklanması ve ortadan kaldırılması için yeni belgeler kabul edilmesi gerektiği göz önünde bulundurularak, çocukların çalışmasının büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümün sosyal gelişmeyle, yoksulluğun azaltılmasıyla ve evrensel eğitim imkânı tanıyan sürekli ekonomik büyüme ile olabileceği kabul edilerek hazırlanmıştır (En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi [182 Say. ILO Söz.], 1999).

Sözleşmesinin 1. maddesinde, her üye ülkenin acil bir sorun olarak, en kötü biçimlerdeki çocuk çalışmasının yasaklanması ve ortadan kaldırılması için etkin tedbirler alması gerektiği; 2. maddesinde, çocuk teriminin 18 yaşının altındaki herkesi ifade ettiği; 3. maddesinde ise en kötü biçimlerdeki çocuk çalışmasının hangi işleri kapsadığı belirtilmiştir. Buna göre (182 Say. ILO Söz, 1999),

1) Çocukların alım-satım ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çalışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini,

2) Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunların tedariki ya da sunumunu,

3) Çocuğun özellikle uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunların tedariki ya da sunumunu,

4) Doğası veya gerçekleştirdiği koşullar itibariyle çocukların, sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işlerin hepsinin en kötü biçimlerdeki çocuk çalışmasını kapsadığı belirtilmiştir.

Sözleşmenin 6. maddesiyle her üye ülkeye çocukların çalışmasının öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirleme ve uygulama yükümlülüğü; 7. maddesiyle de sözleşmenin etkili olarak uygulanabilmesi için her üyenin cezai ve gerekirse diğer yaptırımlarla gerekli tüm önlemleri almaları yükümlülüğü getirilmiştir (182 Say. ILO Söz, 1999).

ILO'nun 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi, Türkiye tarafından 25.01.2001 tarihli 4723 Sayılı Uygun Bulma Kanunu ile onaylanarak 27 Haziran 2001'de 24445 Sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanmıştır.

ILO, 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi'ni kabul ettikten sonra, bu sözleşmenin eki olarak 190 Sayılı Tavsiye Kararı'nı da kabul etmiştir. Tavsiye Kararı'nda sözleşmenin 6. maddesinde de belirttiği gibi, en kötü biçimlerdeki çocuk çalışmasının ortadan kaldırılması için hazırlanan eylem programlarında işçi ve işveren kuruluşları ile en kötü biçimdeki çalışma koşullarından doğrudan etkilenen çocukların ve ailelerin görüşlerinin de alınması gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra kararda, daha küçük çocuklar ile kız çocuklarına ve özel zayıflıkları olan diğer çocuklara özel dikkat gösterilmesi gerektiği de tavsiye edilmiştir. Ayrıca, risk taşıyan tehlikeli işlerin belirlenmesinin de önemli olduğu vurgulanarak, toplumun daha duyarlı hale getirilmesi için bilgilendirilmesi ve konuyla ilgili uluslararası düzeyde işbirliği yapılması da önerilmiştir (Şahin, 2010: 125-127).

2.1.4.4. Temel Çalışma İlke ve Hakları Deklarasyonu

ILO'nun kurulmasındaki temel felsefe, deklarasyonun giriş bölümünde belirtildiği üzere, sürekli ve evrensel barış için sosyal adaletin gerekli olduğu inancıyla, uluslararası çalışma standartlarını oluşturmak ve bu alanda faaliyet göstermektir. Bu amaç doğrultusunda deklarasyonun 2. maddesinde tüm üyelerin, söz konusu sözleşmeleri onaylamasalar dahi, teşkilatın üyesi olmalarından kaynaklanan bir yükümlülük altında oldukları ve sözleşmelerde yer alan temel haklarla ilgili ilkeleri dikkate almaları, geliştirilmesine ve gerçekleştirilmesine iyi niyetle ve Anayasa hükümleri uyarınca gayret etmeleri gerektiği belirtilmiştir. ILO'nun ilgili sözleşmeleri onaylamasalar dahi üyelerinin dikkate almasını istediği temel hususlar şunlardır. (http://www.ilo.org/public/turkish/region/euro/ankara/about/ilo_bildirge.htm):

- a) Teşkilatlanma ve toplu pazarlık hakkının etkili bir şekilde tanınması,
- b) Mecburi ve Cebri çalıştırmanın kaldırılması,
- c) Çocukların çalışmasının kaldırılması,
- d) İş ve meslekte ayrımcılığın giderilmesi.

Bu haklara saygı gösterilmesinin temel dayanağını ise ILO'nun Anayasası oluşturmaktadır. Nitekim ILO Anayasası'nın giriş bölümünde sosyal adaletin gerçekleştirilmesi için ILO üyelerinin bu Anayasayı onayladıkları belirtilmiştir.

2.1.4.5. Çocukların Güvenliğine, Sağlığına ve Sağlık Kontrollerine Yönelik ILO Sözleşmeleri

ILO çocukların güvenliğine, sağlığına ve sağlık kontrollerine ilişkin 13, 115, 127, 136, 16, 77, 78 ve 124 sayılı sözleşmeleri kabul etmiştir.

13 Sayılı Beyaz Kurşun (Boya) Kullanılan İşlerde Çalışma Usulleri Hakkında Sözleşme, çocukların çeşitli boya maddelerinin kullanıldığı sanayi işlerinde çalıştırılmasını yasaklamaktadır. Bu sözleşme Türkiye tarafından onaylanmamıştır.

115 Sayılı İşçilerin İyonize Radyasyonlara Karşı Korunması Hakkında Sözleşme, 16 yaşından küçük olanların işçilerin iyonizan radyasyonlara sebep olan işlerde çalıştırılmalarını yasaklamıştır. ILO tarafından 1 Haziran 1960 tarihinde kabul edilen bu sözleşme, Türkiye tarafından da 7 Mart 1968 tarihli, 1033 Sayılı Kanun ile onaylamıştır.

127 Sayılı Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığı Hakkında Sözleşme, kadınların ve genç çalışanların hafif olmayan ağır yüklerin bedenlen taşınması işine verilmesini sınırlandırmıştır. Kadınlar ve genç işçiler yüklerin bedenlen taşınmasında kullandıkları zaman bu yüklerin azami ağırlığı erkek işçiler için kabul edilen ağırlıktan bariz ölçüde az olacaktır. ILO tarafından 28 Haziran 1967 tarihinde kabul edilen bu sözleşme, Türkiye tarafından da 30 Kasım 1972 tarihli, 1635 Sayılı Kanunla onaylamıştır.

136 Sayılı Benzen İle İlgili İşlerde Çalıştırma Usulleri Hakkında Sözleşme, benzinle çalışılan işlerde çocukların çalıştırılmasını yasaklamıştır. ILO tarafından 1971 yılında kabul edilen bu sözleşme Türkiye tarafından onaylanmamıştır.

16 Sayılı Gençlerin Sağlık Yoklaması Hakkında Sözleşme, deniz işkolunda çalışacak gençlerin 18 yaşına kadar her yıl sağlık muayenesinden geçirilmesini önermektedir. Türkiye bu sözleşmeyi onaylamamıştır.

77 Sayılı Çocukların ve Gençlerin İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında Sözleşme 'ye göre, çocuklar ve 18 yaşının altında olan gençler; ancak çalıştırılacakları işe elverişli oldukları esaslı bir sağlık muayenesi sonucunda kabul edildiği takdirde sınıai bir müessese tarafından işe alınabileceklerdir. Çocukların işe elverişli bulunup bulunmadıkları, 18 yaşına kadar düzenli olarak kontrol edilecektir. Sözleşme ILO tarafından 19 Eylül 1946 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye ise bu sözleşmeyi 16 Ağustos 1983 tarihli, 2878 Sayılı Kanun ile onaylamıştır.

78 Sayılı Sanayi Dışı İşlerde Gençlerin Sağlık Yoklaması Hakkında Sözleşme 'ye göre, sınıai olmayan işlerde çalıştırılacak gençler işçiler, çalıştırılacakları iş için uygun buldukları sağlık kontrolleri sonucunda anlaşılmadıkça o işte çalıştırılmaz. Çalıştırılanlar için de bu sağlık kontrolleri yılda en az 1 kez yapılacak ve 18 yaşına kadar da sürecektir. ILO tarafından 1946'da kabul edilen bu sözleşme Türkiye tarafında onaylanmamıştır.

124 Sayılı Yer Altı İşlerinde Çalışan Gençlerin Sağlık Muayeneleri Hakkında Sözleşme, maden ocakları ve kuyularda çalıştırılacak 21 yaşından küçük çalışanların, bu gibi işler için bedence uygun olup olmadıklarını belirlemek amacıyla, bu kişilerin esaslı sağlık kontrollerinden geçirilmesi ve bu kontrollerin 12 ayı aşmayacak düzenli aralıklarla tekrarlanmasını öngörmektedir. ILO tarafından 1965 yılında kabul edilen bu sözleşme Türkiye tarafından onaylanmamıştır.

2.2. Türkiye'de Çalışan Çocuklarla İlgili Ulusal Düzenlemeler

Ülkemiz, çalışan çocuklara yönelik yapılan uluslararası düzenlemelere hızla uyum sağlayan bir ülkedir. Mevzuatımızda ILO tarafından kabul edilen kıstaslar, kendisine kolaylıkla yer bulmuş, bu gelişimden çalışan çocuklara yönelik yapılan düzenlemeler de hak ettiği payı almıştır.

2.2.1. Anayasa

Hukukumuzda, tüm kaynakların üstünde ve resmi kaynakların başında Anayasa yer almaktadır. Anayasanın bu niteliği, “Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü” başlığını taşıyan 11. maddesinde “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır” şeklinde belirtilmiştir (Süzek, 2012: 57).

1982 Anayasası'nın birçok maddesinde çalışma yaşamına ve iş hukukuna ilişkin sosyal ve ekonomik haklara yer verilmiştir. Çalışan çocuklara yönelik temel düzenlemeye 50. maddede yer verilmiştir. Bu maddenin ilk paragrafında, kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmayacağı, ikinci paragrafında ise, çalışma hayatında yer alan ve korumaya muhtaç kişiler arasında sayılan çocukların çalışma koşulları açısından özel olarak korunacakları belirtilmiştir (Şahin, 2010: 128).

50. maddenin yanı sıra, Anayasanın çalışan çocuklar açısından önem taşıyan bir diğer hükmü de “Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma” başlıklı 90. maddesidir. Bu maddenin son fıkrasında, usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmaların kanun hükmünde olduğu ve bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu maddeye 2004 yılında ilave edilen bir düzenleme ile de usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınacağı belirtilmiştir (Süzek, 2012: 91-92). Dolayısıyla, ulusal mevzuatımızla birlikte uluslararası düzeyde kabul edilen düzenlemeler de bağlayıcıdır.

2.2.2. 4857 Sayılı İş Kanunu

Çocuk ve genç çalışanlar bedensel ve ruhsal yönden gelişim çağındadırlar. Çalışma yaşamının bu gelişmeyi engellememesi temel amaçtır. Ayrıca çalışmanın çocukların eğitimine de zarar vermemesi gerekir. Öte yandan çocuk ve genç çalışanlarda gerekli deneyim azlığı ve tehlike bilincinin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle iş kazaları daha yüksek oranda görülmektedir (Süzek, 2012: 889). Bu yüzden de, çalışma yaşamını

ilgilendiren düzenlemelerde, çocuklar için özel önlemlere yer verilmelidir. Nitekim 10 Haziran 2003 tarihli 25134 Sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu'nda bu doğrultuda, çocuk ve genç çalışanlar için özel koruyucu hükümlere yer verilmiştir.

Çalışan çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimleri ile sağlıklarının korunması ve de çocukların çalışmak yerine eğitim hayatı içerisinde yer almasının sağlanması için asgari çalışma yaşının yasalar aracılığıyla tespit edilmesi ve bu yaş sınırı altında kalan çocukların çalışmasının yasaklanması büyük önem taşımaktadır (Şahin, 2010: 131). İş Kanunu'na göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocukların, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak, hafif işlerde çalıştırılmalarına müsaade edilmiştir. 14 yaşını doldurmamış çocukların ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabileceği belirtilmiştir (İş K, 2003: madde 71/1)². Ayrıca, maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı

² 23 Nisan 2015 tarihli 29335 Sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair çıkartılan Kanunun 38. maddesi ile 4857 sayılı Kanunun 71 inci maddesinin birinci ve dördüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiş; üçüncü fıkrasında yer alan "ondört yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış" ibaresi "on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış" olarak, beşinci fıkrasında yer alan "Okula devam eden" ibaresi "Okul öncesi çocuklar ile okula devam eden", "birinci" ibaresi "dördüncü" olarak değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

"On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. On dört yaşını doldurmamış çocuklar ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler."

"Zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış ve örgün eğitime devam etmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten; sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışanların ise günde beş ve haftada otuz saatten fazla olamaz. Bu süre, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir."

"Sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinin kapsamı, bu faaliyetlerde çalışacak çocuklara çalışma izni verilmesi, yaş grupları ve faaliyet türlerine göre çalışma ve dinlenme süreleri ile çalışma ortamı ve şartları, ücretin ödenmesine ilişkin usul ve esaslar ile diğer hususlar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görüşleri alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir."

gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadının çalıştırılması yasaklanmıştır (İş K, 2003: madde 72).

Haftalık ve günlük çalışma sürelerinin azami sürelerle sınırlandırılmasının temel gayesi, işçi sağlığının korunmasıdır (Süzek, 2012: 792). Bu kapsamda çocuk çalışanların, çalışma sürelerinin gelişimlerine ve eğitim hayatlarına zarar vermeyecek şekilde sınırlandırılmasına, İş Kanunu'nun 71. maddesinin, 2. 4. ve 5. fıkralarında yer verilmiştir. İlgili maddenin 2. fıkrasına göre, çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitimine devamına engel olamaz ve onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez. 4. fıkrasına göre, zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış ve örgün eğitime devam etmeyen çocukların çalışma saatleri günde 7 ve haftada 35 saatten; sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışanların ise günde 5 ve haftada 30 saatten fazla olamaz. Bu süre, 15 yaşını tamamlamış çocuklar için günde 8 ve haftada 40 saate kadar artırılabilir. 5. fıkrasına göre ise, okul öncesi çocuklar ile okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde 2 ve haftada 10 saat olabilir (İş K, 2003).

Yine 71. maddenin 2. fıkrasında, çocuk ve genç çalışanların işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri ile kişisel yatkınlık ve yeteneklerinin dikkate alınacağı belirtilmiştir (İş K, 2003). Bu düzenleme, yetişkinlere göre hazırlanmış olan üretim araç ve gereçleri karşısında tecrübeleri zayıf olan çocukların iş güvenliklerinin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca çocuklar ancak yeteneklerine uygun işlerde başarılı olabilirler ve bu da işi severek ve isteyerek öğrenmelerini sağlar (Şahin, 2010: 133).

Yetişme çağında olan küçüklerin, uykuya özellikle de gece dönemindeki uykuya daha çok ihtiyaç duymaları sebebiyle yetişkin çalışanlara kıyasla gece döneminde yapılan çalışmalar onlar için zararlıdır (Gökalp, 2012: 130). Bu sebeple İş Kanunu'nda sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç çalışanların gece çalıştırılması yasaklanmıştır (İş K, 2003: madde 73/1).

Sosyal devlet anlayışı içerisinde çalışanların sağlığının korunması ve işgücünün yenilenmesi düşüncesiyle “dinlenme süreleri” tüm çalışanlara tanınmış bir haktır (Süzek,

2012: 827). Dolayısıyla bu hak çerçevesinde, İş Kanunu'nun 53. maddesinde çalışanların ücretli izin hakları güvence altına alınmış ve 18 ve daha küçük yaştaki çalışanlarla 50 ve daha yukarı yaştaki çalışanlara verilecek yıllık izin süresinin 20 günden az olmayacağı belirtilmiştir (İş K, 2003: madde 53/5).

2.2.3. 854 Sayılı Deniz İş Kanunu

Deniz İş Kanunu, denizlerde, göllerde ve akarsularda Türk Bayrağını taşıyan ve 100 ve daha yukarı grostonilatoluk gemilerde bir hizmet akdi ile çalışan gemi adamları ile bunların işverenleri hakkında uygulanmaktadır (Deniz İş Kanunu [D. İş K], 1967: madde 1/1).

Deniz İş Kanunu'nda, gemi adamlarının asgari çalışma yaşına, çocuk ve genç çalışanların çalışma ve dinlenme sürelerine, gece çalışmalarına ve yıllık ücretli izin haklarına yönelik özel bir düzenleme mevcut değildir; ancak bu kanuna dayanılarak çıkartılan “Gemiadamları Yönetmeliği”nde asgari çalışma yaşına yönelik düzenlemeler mevcuttur.

Gemiadamları Yönetmeliği'nde her bir kaptan, zabıt, tayfa ve güverte sınıfı, makine sınıfı, yardımcı sınıf, yat sınıfı ve balıkçı sınıfına göre ayrılmış olan “gemiadamı” türlerinden birine göre yeterlilik derecesi alabilmek için belirli bir asgari çalışma yaşı, öğrenim derecesi ve hizmet süresi koşulları aranmaktadır (Gemiadamları Yönetmeliği, 2002: madde 50/b). Belirtilen en düşük asgari çalışma yaşı gemiadamı türüne göre, 16 ile 20 arasında değişmektedir.

2.2.4. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu

5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nun hükümleri, “Türkiye’de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunundaki “işçi” tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır” (Basın İş Kanunu [B. İş K], 1952: madde 1/1).

5953 Sayılı Basın İş Kanunu'nda, çocukların asgari çalışma yaşına ve çalışma koşullarına yönelik özel olarak düzenlenmiş herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Gazete, dergi ve süreli yayınlarda yürütülen sanatsal ve fikri faaliyetler, sağlık gelişimleri ve eğitim hayatına devamları güvence altına alındığı takdirde, çocukların zihinsel gelişimlerine ve yetişkinlik evrelerinde iş tecrübesine sahip olmalarına olumlu bir katkı sağlayabilir. Avrupa Birliği'nin 94/33/EC Sayılı Yönergesi'nde çocuklar için öngörülen asgari çalışma yaş sınırının kültürel, sanatsal, sportif ve reklamcılık faaliyetlerinde, üye devletler tarafından aranmayabileceği hükme bağlanmıştır. Ancak yönergede kültürel, sanatsal, sportif ve reklamcılık faaliyetlerindeki çocuk istihdamının her olay için yetkili makamın iznine bağlı olduğu belirtilmiş ve izin verme prosedürü ile yaslar tarafından bu tarz işlerde çalışma koşullarının özel olarak belirlenmesinde, çocukların sağlıklı gelişimleri ile eğitim hayatlarının güvence altına alınmasının göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir (Şahin, 2010: 160)

2.2.5. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu

7 Kasım 2012 tarihli, 28460 Sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe giren Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun amacı, "işçi ve işveren sendikaları ile konfederasyonların kuruluşu, yönetimi, işleyişi, denetlenmesi, çalışma ve örgütlenmesine ilişkin usul ve esaslar ile işçilerin ve işverenlerin karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını belirlemek üzere toplu iş sözleşmesi yapmalarına, uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözümlenmelerine grev ve lokavta başvurmalarına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir" (STİSK, 2012: madde 1).

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu işçinin tanımını, 4857 Sayılı İş Kanunu'nda olduğu şekliyle aynen kabul edip, (STİSK, 2012: madde 2/3), 15 yaşını dolduran ve bu kanunun hükümlerine göre işçi sayılanlara, işçi sendikalarına üye olabilme hakkını tanımıştır (STİSK, 2012: madde 17).

2.2.6. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu

3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu, 19 Haziran 1986 tarihli, 19139 Sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra, 10 Temmuz 2001

tarıhli, 24458 Sayılı Resmi Gazete ‘de yayınlanarak yürürlüğe giren 4702 Sayılı Kanun ile de bazı hükümlerinde değişiklik yapılmıştır.

Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu’nun amacı, çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektedir (ÇMEK, 1986: madde 1).

Bu kanuna göre çırak olabilmek için, en az 14 yaşını doldurmuş ve 19 yaşından gün almamış olmak, en az ilköğretim mezunu olmak ve bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olması (ÇMEK,1986: madde 10/a-b-c) gerekir. Bu kanun kapsamında, aday çıraklar ve çıraklar, mesleğin özelliğine göre haftada 8 saatten az olmamak üzere 10 saate kadar genel ve mesleki eğitim görürler. Bu eğitime katılmaları için aday çırak ve çıraklara ücretli izin verilir. ‘‘Aday çırak ve çıraklar pratik eğitimlerini işyerlerinde veya çıraklık eğitim merkezlerinde; teorik eğitimlerini ise eğitim kurumlarında veya Bakanlıkça uygun görülen eğitime elverişli işyerlerindeki eğitim ünitelerinde yaparlar’’ (ÇMEK,1986: madde 12/1-2) .

İşletmelerde mesleki eğitim gören ğrenci, aday çırak ve çırağa, asgari ücretin %30’undan aşağı ücret ödenemez ve bu ücret her türlü vergiden müstesnadır (ÇMEK, 1986: madde 25/1-3). ‘‘Aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrencilere işletmelerce her yıl tatil aylarında 1 ay ücretli izin verilir. Ayrıca mazeretleri kabul edilenlere okul müdürlüğünün görüşü alınarak 1 aya kadar ücretsiz izin de verilebilir’’ (ÇMEK,1986: madde 26).

2.2.7. 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu

alışan ocukların yoğun olarak görüldüğü işler, İş Kanunu’nun kapsamı dışında bırakılmıştır. Kanunun istisnaları sayılan bu işlerde ve iş ilişkilerinde çalışan çocuklar, çalışmalarını iş akdine dayalı olarak yrtseler bile çalışma yaşamındaki hak ve sorumlulukları İş Kanunu hükümlerine göre belirlenememektedir. Bu nedenle, özel kanunlara tabi olanlar hariç olmak üzere, İş Kanunu’nun kapsamı dışında yer alan çalışan çocukların iş ilişkilerinde, Borçlar Kanunu’nda düzenlenen hizmet akdine ilişkin hükümler uygulanmaktadır (şahin, 2010: 161).

Kanunun çalışan çocuklara yönelik özel düzenlemesi 422. maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre, “işveren en az 1 yıl çalışmış olan işçilere yılda en az 2 hafta ve 18 yaşından küçük işçiler ile 50 yaşından büyük işçilere en az 3 hafta ücretli yıllık izin vermekle yükümlüdür” (Türk Borçlar Kanunu [TBK], 2011).

2.2.8. 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 6 Mayıs 1930 tarihli, 1489 Sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Çalışan çocuklara yönelik hükümler Kanunun “İşçiler Hıfzıssıhhası” adlı 7. bölümde yer almaktadır. Bu kanuna göre, 12 yaşından küçük çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleri ile maden işlerinde çalıştırılması yasaktır (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu [UHK], 1930: madde 173/1). 12 ve 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde en fazla 8 saat çalışabilirler (UHK, 1930: madde 172/2). Mahalli belediyelerce bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasaktır (UHK, 1930: madde 176). Ayrıca 12 ve 16 yaş arasında bulunan çocuklar saat 20.00’den sonra çalıştırılmazlar (UHK, 1930: madde 174) ve 12-16 yaş arası çocuklar ile kadınların ağır işlerde çalıştırılmaları da yasaktır (UHK, 1930: madde 179/2).

İş Kanunu’nda çalışan çocuklarla ilgili olarak, Avrupa Birliği normlarına ve ILO sözleşmelerine uygun düzenlemeler yer almasına rağmen, kanun yaşamış olduğu kapsam sıkıntısı dolayısıyla oluşan kanun boşlukları, birçok konuda Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda öngörülen hükümler ile doldurulmaktadır.

2.2.9. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 5 Ocak 1961 tarihli, 10705 Sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra farklı tarihlerde üzerinde 18 kez değişiklik yapılmıştır (Günöz, 2007: 64).

Kanununda ilköğretimin çocuklar için mecburi ve devlet okullarında parasız olduğu belirtilerek (İlköğretim ve Eğitim Kanunu [İEK], 1961: madde 2), mecburi eğitim çağının 6-13 yaş arasındaki çocukları kapsadığı ve bu çağın, çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın eylül

ayı sonunda başlayıp, 13 yaşını bitirip 14 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biteceği hükme bağlanmıştır (İEK, 1961: madde 3).

Kanunun çalışan çocuklarla ilgili özel düzenlemesi 59. maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre, “ilköğretim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel işyerinde veya her ne suretle olursa olsun çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmazlar” (İEK, 1961: madde 59/1). Bu hükme göre, 6-14 yaş grubunda olan ve ilköğretimlerine devam etmeyen çocuklar, İş Kanunu kapsamı dışında kalan iş ve işyerlerinde dahi çalıştırılmazlar (Şahin, 2010: 170). “İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ise, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümleri uygulanmak şartıyla ancak ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabilirler” (İEK, 1961: madde 59/2).

2.2.10. 2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu

2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu 14 Temmuz 1934 tarihli, 2751 Sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun çalışan çocukların korunmasına ilişkin olan hükmü 12. maddesinde yer almaktadır. Belirtilen madde hükmüne göre, eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçla umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde 18 yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaktır (Günöz, 2007: 64).

2.2.11. Çalışan Çocuklara İlişkin Özel Düzenlemelerin Yer Aldığı Yönetmelikler

2.2.11.1. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 4857 Sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesine dayanılarak hazırlanmış ve 6 Nisan 2004 tarihli, 25425 Sayılı Resmi Gazete ’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yönetmeliğin amacı, “çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışma

şekillerinin esaslarını belirlemek ve ekonomik istismarlarını önlemektir” (ÇGİÇUEHY, 2004: madde 1).

Yönetmelikte, çocuk ve genç çalışan birbirinden ayrılarak, her ikisinin de ayrı ayrı tanımı yapılmıştır. Yapılan tanımlara göre, Genç çalışan: 15 yaşını tamamlamış; ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi, Çocuk çalışan: 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamamış kişidir (ÇGİÇUEHY, 2004: madde 4/3-4).

Yönetmelikte, çocuk ve genç çalışanların çalıştırılma esasları belirtilerek, çocukların istihdam edilmelerinde gelişimlerine ve yeteneklerine uygun olan işe yerleştirilmeleri ve görecekları işlerin onların eğitimlerine engel olmaması esası korunmuştur (ÇGİÇUEHY, 2004: madde: 5/1-2). Ayrıca işverenler, çocuk çalışanların tecrübesizliğinden kaynaklanan ve bu yüzden işyerinde karşılaşılabilecekleri her türlü riske karşı gerekli her türlü önlemi almakla sorumlu tutulmuşlardır (ÇGİÇUEHY, 2004: madde: 5/3).

Çalışma süreleri, İş Kanunu'nun 71. maddesinde olduğu gibi aynen kabul edilmiştir; ancak çocuk ve genç çalışanların dinlenme sürelerinin 24 saatlik zaman dilim içerisinde kesintisiz 14 saatten az olamayacağı belirtilmiştir (ÇGİÇUEHY, 2004: madde 6/2). Ara dinlenme sürelerinin ise, 2 saatten fazla 4 saatten az süren işlerde 30 dakikadan az olamayacağı, 4 saatten 7,5 saate kadar olan işlerde ise çalışma süresinin ortasına denk gelmek kaydıyla 1 saatten az olamayacağı belirtilmiştir (ÇGİÇUEHY, 2004: madde 6/4). Ayrıca, İş Kanunu'nda, yetişkinler için en az 24 saat olarak öngörülen hafta tatili süresi (İş K, 2003: madde 46), çocuk ve genç çalışanlar için Yönetmelikte, kesintisiz en az 40 saat olarak öngörülmüştür (ÇGİÇUEHY, 2004: madde 8).

Çocuk ve genç çalışanın yıllık izin süresinin bir yılda 20 günden az olamayacağı ve bu sürenin bölünemeyeceği, sadece çocuk veya genç çalışanın yararına bir durum söz konusu olduğunda çocuk ya da genç çalışanın talebi üzerine en fazla ikiye bölünebileceği belirtilmiştir (ÇGİÇUEHY, 2004: madde 10).

Yönetmeliğin eklerinde, çocukların çalıştırılmasına izin verilen hafif işler ile genç çalışanların çalıştırılmasına izin verilen işler ve 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç

çalışanların çalıştırılmayacağı işlerin neler olduğu da belirtilmiştir³ (ÇGİÇUEHY, 2004: madde 5/4) 21 Şubat 2013 tarihli, 28566 Sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair çıkartılan Yönetmelikle, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmeliğin 5. maddesine şu fıkra eklenmiştir: “Ayrıca yaş kayıtlarına bağlı olarak müsaade edilen işlerden olsalar dahi hazırlama, tamamlama ve temizleme işlerinde, alkol, sigara ve bağımlılığa yol açan maddelerin üretimi ve toptan satış işlerinde, parlayıcı, patlayıcı, zararlı ve tehlikeli maddelerin toptan ve perakende satış işleri ile bu gibi maddelerin imali, işlenmesi, depolanması işleri ve bu maddelere maruz kalma ihtimali bulunan her türlü işlerde, gürültü ve/veya vibrasyonun yüksek olduğu ortamlarda yapılan işlerde, aşırı sıcak ve soğuk ortamda çalışma gerektiren işlerde, sağlığa zararlı ve meslek hastalığına yol açan maddeler ile yapılan işlerde, radyoaktif maddelere ve zararlı ışıklara maruz kalınması ihtimali olan işlerde, fazla dikkat isteyen ve aralıksız ayakta durmayı gerektiren işlerde, parça başı ve prim sistemi ile ücret ödenen işlerde, eğitim amaçlı işler hariç iş bitiminde evine veya ailesinin yanına dönmesine imkân sağlamayan işlerde, işyeri hekimi raporu ile fiziki ve psikolojik yeterliliklerinin üzerinde olan işlerde, eğitim, deney eksikliği, güvenlik konusunda dikkat eksikliği getirme ihtimali olan işlerde, para taşıma ve tahsilat işleri ile 4857 sayılı İş Kanununun 69 uncu maddesinin birinci fıkrasında belirtilen gece dönemine rastlayan sürelerde yapılan işlerde 18 yaşını doldurmayan işçiler çalıştırılmaz.”

25 Ekim 2013 tarihli, 28802 Sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair çıkartılan Yönetmelikle 5. maddenin 5. fıkrasına şu cümle eklenmiştir: “Ancak, 5/6/1986 tarihli ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarından mezun olan meslek sahibi 16 yaşını doldurmuş genç işçiler; sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması şartıyla bu

³ 21 Şubat 2013 tarihli 28566 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair çıkartılan yönetmelikle 5. maddenin 4. fıkrası şu şekilde değiştirilmiştir. “Çocuk İşçilerin çalıştırılmasına izin verilen hafif işler Ek-1’de, genç işçilerin çalışmasına izin verilen işler Ek-2’de ve 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçilerin çalıştırılabileceği işler Ek-3’te belirtilmiştir.” Ayrıca 5. maddeye aşağıdaki 2 fıkra eklenmiştir. “Çocuk işçiler Ek-1’de, genç işçiler Ek-1 ve Ek-2’de ve 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçiler ise Ek-1, Ek-2 ve Ek-3’te yer alan işler dışında çalıştırılmaz.”

Yönetmeliğin eklerinde belirtilen sınırlamalara bağlı kalmaksızın ihtisas ve mesleklerine uygun işlerde çalıştırılabilirler.”

2.2.11.2. Çocuk ve Genç İşçilerle İlgili Düzenlemelerin Yer Aldığı Diğer Yönetmelikler

Çocuk ve Genç çalışanlara yönelik özel düzenlemelerin yer aldığı yönetmeliklerden biri de, İş Kanunu'nun 41. maddesine dayanılarak çıkartılarak, 6 Nisan 2004 tarihli 25425 Sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan “İş Kanununa İlişkin Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Yönetmeliği”dir. Yönetmelikle 18 yaşını doldurmamış çalışanlara fazla çalışma yaptırılması yasaklanmıştır (Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Yönetmeliği, 2004: madde 8/1).

Yine İş Kanunu'nun 76/2 maddesine dayanılarak çıkartılan “Postalar Halinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışmalara İlişkin Özel Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” in 5. maddesiyle, İş Kanununun 69. maddesinin 1. fıkrasında tanımlanan gece dönemine denk düşen 20.00-06.00 saatleri arasındaki işçi postalarında, 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç çalışanların çalıştırılmaları yasaklanmıştır (Şahin, 2010: 153).

2.3. Türkiye’de Çocukların Çalışmasının Önlenmesine Yönelik Uygulanan Politikalar

2.3.1. IPEC Programı (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Ulusal Programı)

Çalışan çocuklar sorunu dünya genelinde en üst sırada yer alması gereken ve ivedi çözüm bekleyen bir sorundur. Milyonlarca çocuk, fiziksel, zihinsel, eğitsel, sosyal, duygusal ve kültürel gelişimlerine zarar veren ve ulusal yasalarla uluslararası standartlara uygun olmayan koşullarda çalışmaktadır (Günöz, 2007: 66).

ILO, çalışan çocukların korunması ve çocuk çalışmasının sona erdirilmesine yönelik olarak, uluslararası alanda kabul ettiği kuralları uygulamaya daha etkin bir şekilde yansıtılabilmek için 1992 yılında “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (International Programme on the Elimination of Child labour- IPEC)” nı uygulamaya

koymuştur. Programı 1992 yılında, Türkiye, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya ve Tayland'da başlatılmış olup bugün 85'den fazla ülkede bu program kapsamında çeşitli çalışmalar, kamu ve gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğiticiler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) tarafından yürütülmektedir (Tor, 2010: 38).

IPEC programının amacı, uzun vadede çocuk çalışmasının önlenmesi, kısa vadede ise çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirerek, en kötü biçimlerdeki çocuk çalışmasının önlenmesi için ülkelere kendi ulusal programlarını hazırlama konusunda yardımcı olmaktadır (Şahin, 2010: 71).

IPEC programının ana hedefleri aşağıdaki gibidir (Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 79):

- Çalışan çocuklar sorunu ve buna yol açan etmenleri anlamak,
- Çalışan çocuklara ilişkin verileri toplamak ve bunları derlemek,
- Çocukların çalışmasına karşı mücadelede kurumları harekete geçirmek ve bu mücadeleye uzun erimli katılımlarını sağlamak,
- Gerek devletin gerekse sivil toplum kuruluşlarının politika ve programlarını çocukların çalışmasına duyarlı hale getirmek,
- Çalışan çocuklara dair kamuoyunu bilinçlendirmek ve çalışan çocuklar sorununu kamunun gündeminde tutmak,
- Çalışan çocuklarla ilgili mücadelede kolaylaştırıcı bir ortam sağlamak,
- Çocukları örgün veya yaygın eğitim programlarına yöneltmek,
- Çocukların çalışma koşullarını iyileştirmek ve onları daha az riskli işlere yerleştirmek,
- Çocukların ve ailelerin eğitim ve gelir yaratıcı projeler ve sosyal destek programları aracılığıyla sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmek.

Temel hedef ve stratejileri açısından IPEC Türkiye programı 1996 öncesi ve sonrası olarak 2 döneme ayrılabilir. İlk dönemdeki projelerin amacı, Türkiye'deki çalışan çocukların yapısını ve özelliklerini anlatmaktır. Gerçekleştirilen programların çoğu çocukların çalışmasına yönelik kilit aktörlerin bilincini ve çalışan çocuklarla mücadeledeki

kapasitelerini arttırmaya yöneliktir. 1996 sonrası dönemdeki etkinlikler ise, çocukların çalışma hayatından geri çekilmelerini ve eğitim sistemi içine yerleştirilmelerini amaçlayan doğrudan eylem programlarıdır (Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 80).

Türkiye’de bu program kapsamında, çalışan çocuklar sorununu anlamak ve bu sorunla baş edebilmek ve çocuklar için daha iyi bir gelecek kurmak amacıyla 1992’den bu yana 100’ün üstünde proje gerçekleştirmiş ve çalışan çocuklar konusunda önemli adımlar atmıştır. Çocukların çalışmasının önlenmesi ulusal bir öncelik olmuş ve hem işveren hem de işçi örgütlerinin önemli bir uğraşı haline gelmiştir. Devlet kurumları, işveren örgütleri ve işçi sendikaları eşgüdümü içerisinde güç birliği yaparak çalışmalar yürütülmüştür (Günöz, 2007: 68).

1992 yılından bugüne kadar IPEC çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler aşağıda özetlenmektedir (<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/child.htm>):

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde, çalışan çocuklarla ilgili programların koordinasyonu, yeni program fikirleri geliştirme, çalışan çocuklarla ilgili olarak konusunda seçilmiş bir grup müfettişin eğitimi ve mevzuatın iyileştirilmesinden sorumlu olan bir Çalışan Çocuklar Birimi kurulmuştur. Teftiş sistemi revize edilmiş, çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için müfettişlerin önerileri doğrultusunda 6 bölgede önlemler alınmıştır. Kimyasalların İstanbul’da deri sanayinde çalışan çocuklar üzerindeki etkileri konulu bir çalışma başlatılarak, özellikle yapıstırıcılardan zarar gören çocuklarla ilgilenilmiştir. Bakanlık bünyesinde tam donanımlı bir Çalışan çocuklar dokümantasyon merkezi kurulması hazırlıklarına başlanmıştır.
- Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık Eğitim Merkezleri öğretmenleri için duyarlılık artırma çalışmaları yapılmıştır.
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Çıraklık Eğitim Merkezleri ile birlikte İstanbul’daki metal sanayi sitelerinde seminerler düzenleyerek küçük ölçekli işyeri sahiplerinin duyarlılığını arttırmıştır. İstanbul Pendik Sanayi Sitesinde Pendik ve çevre sanayi sitelerinde çalışan çocuklara hizmet vermek üzere çalışan çocuklar bürosu kurulmuştur.

- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu İstanbul'daki üyelerini çalışan çocuklar konusunda eğitmiştir. TESK bünyesinde İşyeri Danışma ve Denetleme Grubu (İDDG) sistemini kurulmuş, üyeleri çalışan çocuklarla mücadele konusunda eğitilmiştir. Mersin'de çalışan çocukların ailelerini iş sahibi yaparak çocuklarını çalışma yaşamından çekmelerini amaçlayan “Kendi İşini Kur” programı başlatılmıştır.
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu İstanbul'da deri sektöründeki küçük ölçekli işletmelerde duyarlılık artırma çalışmaları yapmış ve çocukların çalışmasını önlemek amacıyla bölgesel ve ulusal eylem komiteleri kurmuştur. Bölge eylem komiteleri duyarlılık çalışmalarının yanı sıra Çocuktan Çocuğa eğitim metodolojisiyle çalışan çocuklara ulaşmaktadır.
- Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı usta eğitimcilerinin eğitimini gerçekleştirmiş, Doğu Anadolu'daki göçmen çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar için eğitim kursları düzenlemiştir.
- İnsan Kaynakları Vakfı ilköğretim müfettişlerini çalışan çocuklar konusunda eğitmiştir.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ev hizmetlerinde çalışan kız çocuklarının geçmiş ve geleceklerine ilişkin bir araştırma yürütmektedir.
- Türk Esnaf Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Türkiye Esnaf ve Sanatkar birliklerine yönelik eğitim programları düzenlemektedir.
- Ankara'nın çeşitli üniversitelerinde kurulan çalışan çocuklar birimleri yardımıyla öğrencilerin duyarlılığını artırma çalışmaları yapılmaktadır.
- Türkiye Kalkınma Vakfı Erzurum ve Sinop'ta kırsal kesimde ve ev hizmetlerinde çalışan çocuklar için bir model geliştirerek mesleki eğitim sağlamıştır. Sinop ve Diyarbakır'da kırsal kesimde çalışan çocukların ailelerini iş sahibi yaparak çocuklarını çalışma yaşamından çekmelerini amaçlayan “Kendi İşini Kur” programı başlatılmıştır.
- Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, metal, otomotiv ve deri sanayinde çalışan çocuklara sağlık hizmeti sağlamıştır. Ankara ve İstanbul'daki metal ve otomotiv sanayinde çalışan çocuklar için çıraklık okullarıyla işbirliği yaparak düzenli sağlık taramaları gerçekleştiren bir mobil klinik kurmuştur. Denizli'deki küçük işletmelerde çalışan kız çocuklarına da sağlık hizmeti sağlamaktadır.

- IPEC programı çerçevesinde kurulan Ankara Büyükşehir Belediyesi Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi kısa dönemli mesleki eğitim kursları düzenlemiştir.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Birimi çocuklara daha iyi hizmet sunmak amacıyla kapasitesini geliştirmiştir.
- Samsun Esnaf ve Sanatkarları Odalar Birliği ile çalışan çocuklara yönelik bir sağlık ve güvenlik merkezi kurulmuştur.
- Milli Eğitim Bakanlığı ile çalışan çocuklar ve eğitim arasındaki ilişkinin araştırılması ve analiz sonuçlarına dayanarak Bakanlık tarafından çalışan çocuklara yönelik bir rehberlik ve eğitim modeli oluşturulmasına yönelik bir proje başlatılmıştır. Bu çerçevede çeşitli illerden 900 çalışan çocuğa eğitim, danışmanlık, sağlık hizmetleri ve beslenme konularında destek sağlanmaktadır.
- Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile ortaklaşa yürütülen Diyarbakır sokaklarında çalışan çocuklar merkezi projesi çerçevesinde çalışan çocukların sosyal ve psikolojik gelişimlerine destek sağlama ve aileler ile çeşitli kuruluşlar düzeyinde konuya ilişkin duyarlılık yaratma çalışmaları sürdürülmektedir.
- DİSK ile ortaklaşa yürütülen proje kapsamında İstanbul, Çorlu ve Denizli'de çocukların çalışmasını önlemek amacıyla eylem planı oluşturulmuş ve çalışmalar başlatılmıştır.
- HAK-İŞ ile ortaklaşa yürütülen proje kapsamında Gaziantep, Karaman ve Adapazarı'nda çocukların çalışmasını önlemek amacıyla eylem planı oluşturulmuş, çalışmalar başlatılmıştır.
- Yalova Valiliği ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile ortak bir proje geliştirilmiştir. Yalova'da depremden etkilenen, çalışan veya çalışma yaşamına atılma riski taşıyan 500 çocuğun yararlandığı bir merkez kurulmuş, rehabilitasyon, eğitim, sağlık, beslenme, psiko-sosyal ve kriz danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır.
- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile toplam 1000 çocuğun yararlandığı iki merkez Gölcük ve Adapazarı'nda kurulmuştur, Bu merkezlerde rehabilitasyon, eğitim, sağlık, beslenme, psiko-sosyal ve kriz danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile İzmir'de seçilen meslek dallarında 2003 yılı itibarıyla çocukların çalışmasının sona erdirilmesi projesi

başlatılmıştır. Ayakkabıcılık, konfeksiyon, oto tamir ve bakım meslek dallarında 15 yaş altındaki çalışan çocukların işten çekilmeleri ve temel eğitime yönlendirilmesi ve 15-18 yaş arasındaki çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan proje kapsamında işyeri izleme ve sosyal destek sistemi kurulmuştur. Yapılan protokollerle Milli Eğitim Bakanlığının, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun ve bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığının, İzmir Valiliğinin, İzmir Büyükşehir Belediyesinin, Ege Üniversitesinin, Dokuz Eylül Üniversitesinin ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin bu çalışmaya aktif olarak katılmaları kararlaştırılmıştır. Bu kuruluşlarla işbirliği içinde çocuklara doğrudan destek ve çalışan çocukların ailelerine sosyal destek ve gelir getirici etkinliklere yönlendirme çalışmaları sürdürülmektedir.

- TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK Konfederasyonlarıyla ortaklaşa yürütülen "Sokaktan Eğitime" projesi kapsamında 6 ilde toplam 1710 sokakta çalışan çocuk yatılı ilköğretim bölge okullarına yönlendirilmiştir.

Bu program kapsamında Türkiye’de çalışan çocuklar sorununda önemli gelişmeler ve çocuklarla ilgili önemli hukuksal düzenlemeler gerçekleşmiştir. 1994’te, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Türkiye tarafından imzalanıp onaylanmıştır. 1997 yılında zorunlu eğitim 5 yıldan 8 yıla çıkartılmıştır. 1998’de ILO’nun İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşmesi imzalanıp onaylanmıştır. 2001’de ise, ILO’nun, En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin 182 Sayılı Acil Eylemler Sözleşmesi imzalanıp onaylanmıştır. Ayrıca bu dönemde, soruna farklı açılardan müdahaleyi hedefleyen çok sektörlü stratejiler giderek daha çok benimsenmeye başlanmıştır. Çocuklara çalıştıkları mekânlarda, evlerinde, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında ulaşılmaya çalışılmıştır. Çocukların işyerlerindeki durumlarını gözlemlemek ve onları çocuk çalışmasının en kötü biçimlerinden kurtarmak için çeşitli izleme mekanizmaları kurulmuştur. Çalışan çocukların ailelerine gelir getirici etkinliklere yardım edilmiştir. Okulların muhtelif hizmetlerle çalışan çocuklara daha destekleyici davranılmasına çalışılmıştır (Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 78-80).

TÜİK tarafından, belirli periyotlarla yapılan Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan çocuk sayısının toplam çocuk sayısına oranı, 1994 yılında yaklaşık % 15,17 iken, 1999 yılında % 10,30’a, 2006 yılında % 5,92’ye, 2012 yılında ise

% 5,86'ya kadar düşmüştür. Bu oranlar, IPEC programı kapsamında Türkiye'de çalışan çocukların zamanla hızlı bir şekilde azaldığını göstermektedir (TÜİK, 2013).

2.3.2. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Tarafından Yürütülen Çalışmalar

IPEC'in Hükümet tarafındaki ortağı olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kuruluş kanunuyla kendisine verilen görevler çerçevesinde 1992 yılından bu yana ILO'nun partneri olarak, çalışan çocuklar sorunuyla aktif bir şekilde mücadele etmektedir. Bu kapsamda bakanlık bünyesinde çalışan çocuklarla ilgili faaliyetlerde bulunan birimler oluşturulmuştur (Çağlar, 2009: 11).

İlk olarak, 1991 yılında ülkedeki çocukların çalışmasını önlemek için mücadele faaliyetlerini planlamak, koordine etmek ve izlemek için resmi temas noktası olarak ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü içinde Çalışan Çocuklar Bölümü kurulmuştur. Bu bölümün çalışan çocuklarla ilgili görevleri şunlardır (Günöz, 2007: 74):

- Çalışan çocuklar konusunda çalışma yapan tüm kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve çocukların çalışmasını engellemeye yönelik ülke politikalarının belirlenmesi,
- Ülkedeki çalışan çocuklarla ilgili çalışmaların sonuçlarının, istatistiki bilgilerin derlenmesi ve değerlendirilmesi ve çalışan çocuklar konusunda çalışma yapan tüm kurum ve kuruluşların çalışmalarının izlenmesi,
- Ülkede çalışan çocuklarla ilgili konularda yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgularla ilgili kamuoyunun bilgilendirilmesi ve duyarlılık artırıcı çalışmaların yapılması,
- Ülkemizde çocukların çalışmasının önlenmesine yönelik olarak yürütülecek çalışmalar için uluslararası kuruluşların ve diğer ülkelerin de desteklerini almak üzere karşılıklı işbirliğini sağlamaya yönelik temaslarda bulunarak sonuçları hakkında ilgili kurum ve kuruluşların bilgilendirilmesi,
- Çalışan çocuklar konusunda basın, yayın ve dokümantasyon merkezinin oluşturulması.

İkinci olarak İş Teftiş Kurulu başkanlığı IPEC ile işbirliği içinde çok değerli çabalar göstermiş ve çalışan çocuklar faaliyetlerine aktif bir şekilde katılmıştır. İş Teftiş Kurulu, müfettişleri çalışan çocuklar ve onların işverenleriyle daha etkin iletişim sağlayacak bir dizi proje yürütmüştür. IPEC programı çerçevesinde İş Teftiş Kurulu'nun ilk dönem projeleri, iş müfettişlerinin çalışan çocuklara yönelik bilinç yükseltmeye, sanayide çalışan çocukların çalışma koşullarını anlamaya ve daha da önemlisi, bakanlığa yeni bir teftiş sistemi sunmaya yöneliktir. İş Teftiş Kuruluşu tarafından yürütülen bu projelerin tümü eğitim bileşeni içermektedir. Bunun nedeni ise müfettişleri yeni teftiş sistemiyle tanıştırmak ve yeni sistem çerçevesinde çocukların çalışmasını önlemek için müfettişlere yeni ve yapıcı roller yükleyerek çalışan çocuklar sorununu müfettişlerin katkı sağlayacakları bir alan haline getirmektir (Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 83).

ÇSGB bünyesinde bulunan, Ulusal Yönlendirme Komitesi ve Ulusal Yönlendirme Teknik Komisyonu da çalışan çocuklarla ilgili faaliyetlerde bulunmaktadır. Komite başta çocuk çalışmasının en kötü biçimleri olmak üzere çocukların çalışmasının önlenmesine yönelik olarak ülke düzeyinde uygulanacak program ve projelerin uygunluğuna karar vermek, koordinasyon ve takibini yapmakla görevlidir. Komisyon ise Komiteye teknik destek sağlamak, varsa program sapmalarını tespit etmek ve alınacak tedbirlerle ilgili olarak Komiteye rapor sunmakla görevlidir (Günöz, 2007: 73).

Ayrıca yine ÇSGB bünyesinde bulunan İş Sağlığı ve Güvenliği Müdürlüğü (İSGUM), doğrudan çalışan çocuklarla ilgili çalışma yürütmemekle birlikte, bünyesinde bulunan İSGUM ve buna bağlı bölge laboratuvar şeflikleri aracılığıyla, çalışma yaşamının çocukların sağlık ve güvenlikleri üzerindeki etkilerini araştırma ve çocukların çalıştırılmayacağı alanların tespitine katkı sağlamaktadır. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü de çalışan çocuklar konusunda kendi işini kurabilecek kapasitede olanların tespiti ile bu grupta yer alanlara kendi işlerini kurmaya yönelik kurslar düzenlemekte, çalışan ve çalışma riski taşıyan çocukların ebeveynlerine ve yetişkin kardeşlerine yönelik istihdam garantili kurslar organize etmektedir (Günöz, 2007: 76).

2.3.3. Diğer Bakanlıklar Tarafından Yürütülen Çalışmalar

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve IPEC Türkiye, çocuk çalışanların eğitim boyut ile ilgili olarak çok uzun süreli bir işbirliği ve ortaklık yürütmüştür. IPEC'in başlangıcından bu yana MEB eğitim ve çocukların çalışmasına karşı eylemlerde aktif olarak yer almıştır. MEB okullaşma ve devamlılık oranlarını artırmaya yönelik önemli çabaların yanı sıra eğitim stratejisi içinde çocukların çalışmasını önlemeyi hedeflemiş, çocukların iş yaşamından çekilmesi, okula yönlendirilmesi ve okul bitene kadar izlenmesine yönelik pek çok proje yürütmüştür (Çağlar, 2009: 11).

İçişleri Bakanlığı kendine bağlı Valilikler, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı vasıtasıyla çalışan çocuklarla, özellikle de 182 Sayılı ILO sözleşmesinde belirtilen çocuk çalışmasının en kötü biçimleriyle mücadele etmektedir (Günöz, 2007: 78).

Sağlık Bakanlığı da çocukların çalışmasını önleme faaliyetlerinde aktif bir şekilde yer almaktadır. Çalışan çocukların herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşu kapsamına girmeyenlerin sağlık muayenelerinin ve gerektiğinde tedavilerinin yapılmasını, çalışan çocukların sağlık bakımından maruz kaldıkları riskler açısından toplumsal duyarlılık artırıcı faaliyetlerin yürütülmesi, aile planlaması ve aile planlamasının çocukların çalışmasına etkileri konusunda toplumsal duyarlılığın artırılması, çalışan çocukların periyodik ve gerekli sağlık kontrollerinin ve gerektiğinde tedavilerin gerçekleştirilmesi, kuruma bağlı meslek hastalıkları hastanelerince çalışma ortamının çocukların sağlıkları üzerindeki etkilerinin araştırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasını yürütmektedir (Günöz, 2007: 80).

2.3.4. Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar

Sendikalar çalışan çocuklar sorunuyla mücadelede daima ön safhalarda yer almış ve buna bağlı olarak son derece önemli ve stratejik bir rol oynamışlardır (Çağlar, 2009: 12). Sendikalar ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun, IPEC programı kapsamındaki ilk projeleri çalışan çocuklar sorununa karşı mücadelede kurumsal kapasitenin artırılması ve konuya ilişkin kamusal duyarlılığının yükseltilmesine yönelik

olmuştur. Daha sonraki projelerde ise bu kuruluşlar, çalışan çocuklara yönelik gelişmeleri izleyen “denetçiler” ve “baskı grubu” olarak faaliyet göstermişlerdir (Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 92).

Türkiye İşveren Sendikalar Konfederasyonu (TİSK), Türkiye’deki en büyük işveren kuruluşu olup, Ulusal Yönlendirme Komitesinde de temsil edilmektedir. Personel ve saha yapılanması, politika oluşturma, destek programları yürütme ve bilgi dağıtım faaliyetlerinde çok önemli bir rol oynamaktadır. TİSK projeleri tekrarlanabilir modeller yaratmış, bunların sürdürülebilirliğini sağlamış ve sivil toplum kuruluşları ile işçi kuruluşları başta olmak üzere ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde çok sektörlü yaklaşımlar geliştirmede ciddi başarılar elde etmiştir. Özellikle işverenlerin duyarlılıklarını arttırmaya ve çocukların çalışma koşullarını iyileştirmeye yönelik projeler gerçekleştirmiştir (Çağlar, 2009: 12).

Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu (TESK), bünyesindeki İşyeri Denetleme ve Danışmanlık Gurupları (İDDG) aracılığıyla küçük işyerlerindeki çalışan çocukların çalışma koşullarını izlemeye çalışmıştır. İDDG’ler gerek çalışma koşulları gerekse çıraklara verilen eğitime ilişkin işletmelere tavsiyelerde bulunmak ve bu açılardan işyerlerini denetlemek için tasarlanmıştır. Çalışan çocuklar açısından İDDG’lerin bir başka önemi de çırakların nerelerde ve hangi koşullarda istihdam edilebileceklerini belirleme sorumluluğu ve ayrıcalığıyla donatılmış olmalarıdır. İDDG’ler işyerlerini en az yılda bir kez ziyaret etmekte, belli koşulları yerine getirmeyen işyerlerine eksikliklerini gidermeleri için 3 ay süre tanımaktadırlar. İşyerinin eğitim ve çalışma koşulları yine de tatmin edici bulunmazsa, İDDG’lerin bu işyerlerinin çırak çalıştırma izinlerini iptal etme ayrıcalığı da bulunmaktadır (Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 93).

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), 1993 yılından bu yana çalışan çocuklarla ilgili programları yürüten ve konu hakkında derin bilgi ve tecrübeye sahip bir işçi kuruluşudur. TÜRK-İŞ çalışan çocuklar soruununa karşı 13 bölgesel ve merkezi eylem komiteleri kurarak, bölgelere özel sorunların tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bölgesel komiteler çalışan çocukların ve ailelerinin durumlarına odaklanmış, işverenler ve kendi kuruluşları arasında etkin iletişim mekanizmaları geliştirmiştir. Ayrıca bölgeye özel çalışan çocuklara yönelik doğrudan eylemlerde de

bulunmuştur. TÜRK-İŞ çalışan çocuklarla ilgili politika oluşturmada önemli rol oynamış ve büyük başarılar sağlamıştır (Çağlar, 2009: 13).

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), IPEC projelerinin başlangıcından itibaren projelerde aktif olarak yer almaktadır. Çalışan çocuklarla ilgili olarak, ILO ile ortaklaşa yürütülen projeler kapsamında İstanbul, Çorlu ve Denizli’de çalışan çocuklar sorunuyla mücadele eylem planı oluşturmuş ve çalışmalar başlatmıştır. TÜRK-İŞ ve Hak-İş Konfederasyonu ile ortaklaşa yürütülen “Sokaktan Eğitime” projesi kapsamında 6 ilde toplam 1710 sokakta çalışan çocuk yatılı ilköğretim bölge okullarına yönlendirilmiştir (Günöz, 2007: 85).

Hak-İş Konfederasyonu (HAK-İŞ), çalışan çocuklarla ilgili politika oluşturmada önemli bir rol oynamış ve bölgesel ve ulusal düzeyde çalışan çocuklar sorunuyla mücadeleyi hedeflemiştir. Üyeleri çok sayıda yetişkin çalışan ile iletişime geçmiş, ailelere ulaşmış, çocukların çalışmasının sona erdirilmesini savunmuş ve diyalog ve duyarlılık artırıcı faaliyetler aracılığıyla hükümet ve işverenleri etkilemiştir (Çağlar, 2009: 13).

2.3.5. İlgili Diğer Kurum ve Kuruluşlar Tarafından Yürütülen Çalışmalar

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, çalışan çocukların çalıştıkları ortamların geliştirilmesi ve onlara sağlık hizmeti sunulması konusunda “Fişek Modeli” olarak adlandırılan bir model oluşturmuştur. Bu model, çocuk çalıştıran küçük işyerlerinin çalışma ortamlarının geliştirilmesi ve buralarda çalışan çocukların başta koruyucu sağlık hizmetleri olmak üzere, “sosyal” boyutunu da içine alacak şekilde “işçi sağlığı ve güvenliği” hizmetlerinden yararlanmalarını hedefleyen bir çalışma yürütmektedir (Günöz, 2007: 87).

TÜİK, çocuk çalışanlar konusunda IPEC ve SIMPOC ile en başından beri birlikte çalışmaktadır. Türkiye’deki çalışan çocukların mevcut durumlarını ortaya koyabilmek için 4 ulusal anket düzenlemiştir (1994-1999-2006-2012). TÜİK yaptığı çalışmalarla Türkiye’deki çalışan çocukların zaman içerisindeki oranları hakkında geniş çaplı bilgi sunarak, karşılaştırmalar yapılmasına ve uygun politikalar geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Başbakanlık, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK), çocuklarla ilgili konularda Türkiye'nin en eski kuruluşudur. SHÇEK, sokakta çalışan çocuklar sorununun çözümünde anahtar rol oynamaktadır (Çağlar, 2009: 12). Sokakta çalışan çocuk ve gençlerin rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılmalarını saptamak amacıyla, çocuk ve gençlik merkezlerinin artırılması, sokakta çalışan çocuklarla ilgili araştırmalar yapılması, çocuklara verilen rehberlik, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin güçlendirilmesi yönünde çalışmalar yürütmektedir (Günöz, 2007: 80).

Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV), IPEC programına 1993 yılında katılmış ve kırsal alanda çalışan çocuklara yönelik projeler yürütmüştür (Dayıoğlu ve Gündüz Hoşgör, 2010: 99). Ayrıca, Sosyal Hizmetler Derneği, İnsan Kaynakları Geliştirme Vakfı, Çocuk Vakfı, Türkiye Çocuk Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü, Ankara Büyük Şehir Belediyesi, Üniversiteler, Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı ve Türkiye Endüstri İlişkileri Derneği gibi sivil toplum kuruluşları da çalışan çocuklar sorunuyla mücadele konusunda faaliyetler yürütmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSTANBUL'DA ÇALIŞAN ÇOCUKLAR VE SORUNLARI

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; çocuk çalışanların sosyo-demografik özelliklerinin tespit edilerek, çocukları çalışma hayatına iten sosyo-demografik ve diğer sebeplerin tespit edilmesidir. Çalışmada çocukları çalışma hayatına iten sebepleri ortaya koyarak çocukların çalışmasını azaltacak öneriler geliştirilmesi planlanmaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına (hipotezler) cevap aranmaktadır.

H₁: Çocuk çalışanların çalıştıkları işi sevme durumu ve çocukların çalışma tipi arasında ilişki vardır.

H₂: İş kazası yaşama durumu ile çocukların çalışma tipi arasında ilişki vardır.

H₃: Şiddete maruz kalma durumu ve çocukların çalışma tipi arasında ilişki vardır.

H₄: Şiddete maruz kalma durumu ve kendi işini yapma durumu arasında ilişki vardır.

H₅: Fiziksel şiddet ve çocukların kendi işini yapma durumu arasında ilişki vardır.

H₆: İşini yaparken herhangi bir kişi tarafından şiddete maruz kalma durumu ve çalışma zamanları arasında ilişki vardır.

H₇: Çalışma zamanları ile çalışmayı veya eğitimi tercih etme durumları arasında ilişki vardır.

H₈: Okuldaki başarı durumu ile çalışmayı veya eğitimi tercih etme durumu arasında ilişki vardır.

H₉: Ailedeki kişi sayısı ile çalışma veya eğitimi tercih etme durumu arasında ilişki vardır.

H₁₀: Ebeveynlerin eğitim durumu ile çalışma veya eğitimi tercih etme durumu arasında ilişki vardır.

H₁₁: Çalışma nedenleri ile çalışma veya eğitimi tercih etme durumu arasında ilişki vardır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni ve örneklemini, araştırmada kullanılan veri toplama aracının geliştirilmesi, verilerin toplanması, elde edilen verilerin çözümlenmesi ve kullanılan istatistiksel yöntemler açıklanmıştır.

Tanımlayıcı istatistikler ortalama (Ortalama), standart sapma (s. sapma), frekans (n) ve yüzde (%) değerleri ile sunulmuştur. Çocukların sosyo-demografik, demografik ve diğer özelliklerinin çalışma, tercih ve diğer iş özellikleri üzerindeki etkisini incelenmesi adına Ki-kare analizi uygulanmıştır. Farklı olan grupların karşılaştırması için Bonferroni testi kullanılmıştır. Katılımcıların özellikleri ve çalışma zamanlarının (süreleri) arasındaki ilişkinin incelenmesi adına t testi analizi uygulanmıştır. Analizlerde 0,05'den küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Analizler SPSS 22.0 paket programı ile yapılmıştır.

3.3. Araştırmanın Modeli

Çalışmada 38 adet ifadeden oluşan soru formu kullanılmıştır⁴. Anket çalışmasının ilk bölümü araştırmaya katılan çalışan çocukların sosyo-demografik ve diğer özelliklerini tespit etmeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Sosyo-demografik sorular katılımcıların, cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, okuldaki başarı durumu, anne ve babalarının eğitim durumu, memleketleri vb. ifadelerden oluşmaktadır. İkinci bölümü ise çalışan çocukların çalışma şartları, yaşadıkları sıkıntılar, kötü alışkanlıkları, çalışma tipleri, çalışma saatleri, işlerini sevme durumları gibi ifadelerden oluşmaktadır.

⁴ Araştırmada kullanılan soru formu Prof. Dr. Tahir Baştaymaz'ın 1990'da Bursa'da çalışan çocuklara yönelik olarak yaptığı alan araştırmasında kullanılan soru formundan faydalanılarak hazırlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini, İstanbul ilinde çalışan 14 yaş ve altındaki çalışan çocuklar olmaktadır. Araştırmanın örnekleme, gruplandırılmış ve basit rastgele örnekleme yöntemleri kullanılarak oluşturulmuştur. Daha sonra tesadüfi örnekleme tekniği ile belirlenen çalışan çocuklara bizzat ulaşılarak uygulama gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da Türkiye'nin diğer illerine göre çalışan çocuklar ve çocukların çalışma tipleri açısından büyük bir örnekleme kitlesi bulunduğu için çalışma bu ilin kent merkezinde yapılmıştır. Araştırmada basit rastgele örnekleme yöntemleri ile %10 hata ile 160 çalışan çocuğun çalışmaya dâhil edilmesi planlanmıştır. Araştırmaya katılan çocukların çalışma tipine göre araştırmanın hedef kitlesi şu şekildedir:

- Seyyar Satıcı: Simit, mendil, midye, hediyelik eşya, pazar yerlerinde pazarcı esnafına dâhil olmayacak meyve ve sebze satan çocuklar ile her türlü işportacı olarak çalışan çocuklar,
- Hurda-Atık Toplayıcı: Kullanılmış kağıt, cam, hurda metal vb. toplayan çocuklar,
- Çırak: Sanayide ve tekstilde çalışan çocuklar,

3.5. Araştırmanın Verilerinin Toplanması

Veri toplama aracı maddeleri oluşturulup, alanında uzman üç kişiden bu soruların geçerliğine ilişkin görüşler alınmıştır. Araştırma yapılırken bizzat gidilip katılımcılar ile görüşülmesi, bulunan sonuçların teyit edilebilir olması, katılımcı görüşlerinin bulgular kısmına doğrudan aktarılması ve sonuçların tutarlılığı araştırma açısından önemli özellikleri yansıtmaktadır. Elde edilen sonuçlar SPSS 22.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Veri kalitesi yeterli olduğu görülmüştür⁵. Çalışmaya 175 çalışan çocuk katılmış olup, 12 adet anket geçersiz olduğu için çalışmadan çıkarılmıştır.

⁵ Sonuçların anlamlı ve tutarlıdır.

3.6. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma İstanbul'da yapıldığı için sadece bu ilde çalışan çocukların durumunun tespiti yapılabilmektedir. Bu yüzden bu sonuçlar Türkiye genelini yansıtmaz. Ayrıca araştırmanın hedef kitlesini çocuklar oluşturduğu için onları, bilimsel bir araştırmaya katılmaya ikna etmekte ve objektif cevaplar almakta güçlükler yaşanmıştır. Bu yüzden de araştırmada sınırlı sayıda çalışan çocuğa anket uygulanabilmektedir.

3.7. Araştırmanın Bulguları

3.7.1. Çalışan Çocukların Sosyo-Demografik Özellikleri

Çalışmaya katılan çocukların %35,6'sı il merkezinde, %37,4'ü ilçe merkezinde %27'si ise köyde doğduklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan çocukların %80,2'si erkek, %19,8'si kızdır. Çalışmaya katılan çocukların %46'sının 13 yaş altında %54'nün ise 14 yaşında olduğu tespit edilmiş olup, çalışmaya katılan çocukların yaş ortalaması $13,03 \pm(1,36)$ olarak gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 10).

Tablo 10: Çalışan Çocuklara Ait Sosyo-Demografik Özellikler

Çocukların Doğum Yeri	n	%
İl Merkezi	58	35,6
İlçe Merkezi	61	37,4
Köy Merkezi	44	27
Toplam	163	100
Çocukların Cinsiyeti	n	%
Erkek	130	80,2
Kız	32	19,8
Toplam	162	100
Çocukların Yaş Grubu	n	%
13 Yaş Ve Altı	75	46
14 Yaş	88	54

Çalışan çocukların hangi bölgelerden olduğu araştırılmak istendiğinde %35,6'sının Güney Doğu Anadolu, %33,7'sinin Doğu Anadolu, %6,7'sinin Akdeniz, %2,5'nin Marmara, %0,6'sının Ege, %3,7'sinin Karadeniz, %13,5'nin iç Anadolu ve %3,7'sinin Suriyeli oldukları tespit edilmiş olup, çalışan çocukların büyük bir bölümünün (%69) Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinden olduğu gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 11). Baştaymaz (1990: 23) ve Şişman (2006: 263) tarafından çalışan çocuklara yönelik olarak yapılan çalışmalarda da çalışan çocukların büyük çoğunluğunun Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinden olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11: Çalışan Çocukların Memleketleri (Bölgeler)

Çocukların Bölgeleri	n	%
Güney Doğu Anadolu	58	35,6
Doğu Anadolu	55	33,7
Akdeniz	11	6,7
Marmara	4	2,5
Ege	1	0,6
Karadeniz	6	3,7
İç Anadolu	22	13,5
Suriye ⁶	6	3,7
Toplam	163	100

⁶ Suriyeli çocuklarla anket yaparken tercüman kullanılmıştır.

Tablo 12: Çalışan Çocukların Memleketleri

Çocukların Memleketleri	n	Yüzde %
Bitlis	17	10,4
Van	15	9,2
Erzurum	12	7,4
Antalya	11	6,7
Muş	8	4,9
Siirt	8	4,9
Tokat	8	4,9
Batman	6	3,7
Diyarbakır	6	3,7
Kayseri	6	3,7
Suriye	6	3,7
Şanlıurfa	6	3,7
Adıyaman	5	3,1
Ağrı	5	3,1
Kars	5	3,1
Bingöl	4	2,5
Erzincan	4	2,5
Yozgat	4	2,5
Edirne	3	1,8
İğdır	3	1,8
Mardin	3	1,8
Samsun	3	1,8
Ardahan	2	1,2
Kilis	2	1,2
Niğde	2	1,2
Sivas	2	1,2
Bolu	1	0,6
Gaziantep	1	0,6
Gümüşhane	1	0,6
Kastamonu	1	0,6
Malatya	1	0,6
Manisa	1	0,6
Sinop	1	0,6
Toplam	163	100

Çalışan çocukların memleketleri incelendiği zaman, çocukların %10,4'nün Bitlis, %9,2'sinin Van, %7,4'nün Erzurum, %6,7'sinin Antalya, %4,9'nun Muş-Siirt- Tokat ve %4'nün ise Batman-Diyarbakır-Kayseri-Suriye-Şanlıurfa olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 12).

3.7.2. Çalışan Çocukların Eğitim Durumları

Araştırmaya katılan çocukların %65,6'sının ilköğretim öğrencisi, %28,8'nin ilköğretim mezunu olduğu tespit edilmiştir. Çocukların %58,9'u okula devam ettiklerini belirtirken, %41,1'i okula devam etmediklerini belirtmişlerdir (bkz. Tablo 13). Baştaymaz (1990: 38) tarafından yapılan çalışmada da çalışan çocukların %63'nün eğitimine devam ettiği, %38'nin ise eğitimine devam etmediği tespit edilmiştir. Çocukların okuldaki başarı durumları sorgulandığında ise %5,6'sı çok iyi, %39,5'i iyi, %42,7'si orta ve %12,1'i kötü olduğunu ifade etmiştir (bkz. Tablo 13).

Tablo 13: Çalışan Çocukların Eğitim Seviyesi ve Okula Devam Durumları

Çocukların Eğitim Durumları	n	%
Okur Yazar Değil	1	0,6
Okur Yazar	6	3,7
İlköğretim Mezunu	47	28,8
İlköğretim Öğrencisi	107	65,6
Lise Öğrencisi	2	1,2
Toplam	163	100
Çocukların Okula Devam Durumları	n	%
Evet	96	58,9
Hayır	67	41,1
Toplam	162	100
Çocukların Okuldaki Başarı Durumları	n	%
Çok İyi	7	5,6
İyi	49	39,5
Orta	53	42,7
Kötü	15	12,1
Toplam	124	100

3.7.3. Çalışan Çocukların Ailelerinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Çalışan çocukların babalarının meslekleri incelendiği zaman, çocukların babaların %55,2'sinin işçi, %40,5'nin esnaf ve %2,5'nin ise işsiz olduğu görülmektedir. Çocukların annelerinin meslekleri incelendiği zaman %94,5'nin ev hanımı ve %5,5'nin işçi olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 14). Şişman (2006: 264) da çalışmasında, sokakta çalışan çocukların %68'nin babasının işçi, inşaat işçisi veya seyyar satıcı olduğunu ve %94'nün annesinin, %17'sinin babasının çalışmadığını tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Koyun ve Çiçekoğlu (2011: 61) da çalışan çocuklara yönelik olarak yaptıkları çalışmalarında annelerin %96'sının, babaların ise %19'nun işsiz olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışan çocukların %73,6'sının kardeşlerinin de çalıştıkları görülmektedir (bkz. Tablo 14). Şişman (2006: 264) da çalışmasında çalışan çocukların büyük çoğunluğunun kardeşlerinin de çalıştığını tespit etmiştir. Katılımcıların %58,3'nün evi kendilerine ait iken %36,8'nin kira olduğu görülmektedir.

Tablo 14: Çalışan Çocukların Ailelerinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Çocukların Babalarının Mesleği	n	%
Emekli	3	1,8
Esnaf	66	40,5
İşçi	90	55,2
İşsiz	4	2,5
Toplam	163	100
Çocukların Annelerinin Mesleği	n	%
Ev Hanım	154	94,5
İşçi	9	5,5
Toplam	163	100
Çocukların Kardeşleri Çalışanlar	n	%
Evet	120	73,6
Hayır	43	26,4
Toplam	163	100
Çocukların Yaşadığı Ev Tipi	n	%
Kendimize Ait	95	58,3
Yakın Akrabamızın Kira Veriyoruz	8	4,9
Kira	60	36,8
Toplam	163	100

3.7.4. Çalışan Çocukların Okula Gitmeme ve Çalışma Nedenleri

Çocukların %40,3'ü ekonomik nedenlerden ötürü, %9'u anne veya babası göndermediği için %4,5'i okulun uzak olmasından dolayı, %20,9'u başarısızlık nedeni ile %25,4'ü ise diğer nedenlerden dolayı okula gitmediklerini veya gidemediklerini belirtmişlerdir (bkz. Tablo 15).

Tablo 15: Çocukların Okula Gitmeme Nedenleri (Okula Gitmeyenler İçin)

Çocukların Okula Gitmeme Nedenleri	n	%
Ekonomik nedenler	27	40,3
Anne-baba göndermedi	6	9,0
Okul çok uzaktı	3	4,5
Başarısızlık nedeniyle okuldan ayrılmak zorunda kaldım	14	20,9
Diğer	17	25,4
Toplam	67	100

Çocukların %59,9'u çalışmaya kendi isteği ile başladığını ifade ederken %40,1'i çalışmaya kendi isteği ile başlamadığını ifade etmiştir (bkz. Tablo 16).

Tablo 16: Çocukların Çalışma İstekleri

Çalışmaya Kendi İsteği İle Başlama Durumu	n	%
Evet	97	59,9
Hayır	65	40,1
Toplam	162	100

Çocukların çalışmaya başlama nedenleri sorgulandığında %52,8'nin, ailesinin ekonomik (parasal) gelirine katkıda bulunmak için, %13,5'nin ailesinin borçlarının ödenmesine yardımcı olmak için, %17,8'nin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için, %4,3'nün ileride daha rahat iş bulmak, meslek öğrenmek için, %7,4'nün boşta kalmamak için ve %1,2'sinin ise okulu sevmediği için çalıştığı gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 17). Oranlar genel olarak incelendiğinde yaklaşık %85'nin ekonomik nedenlerden dolayı çalıştığı görülmektedir. Baştaymaz (1990: 58) tarafından yapılan çalışmada da çalışan çocukların %95'nin yani büyük çoğunluğunun ekonomik nedenlerle çalıştığı tespit edilmiştir.

Tablo 17: Çocukların Çalışma Nedenleri

Çocukların Çalışmasının En Önemli Nedeni	n	%
Ailemin Ekonomik (Parasal) Gelirine Katkıda Bulunmak	86	52,8
Ailemin Borçlarının Ödenmesine Yardımcı Olmak	22	13,5
Kendi İhtiyaçlarımı Karşılama İçin	29	17,8
İleride Daha Rahat İş Bulmak, Meslek Öğrenmek İçin	7	4,3
Boşta Kalmamak İçin	12	7,4
Okulu Sevmediğim İçin	2	1,2
Diğer	5	3,1
Toplam	163	100,0

3.7.5. Çalışan Çocukların Zararlı Alışkanlıkları

Anket çalışmasına katılan çocukların %28,2'sinin sigara, %1,2'sinin alkol ve %2,5'nin ise bağımlılık yapıcı diğer maddeleri kullandığı görülmektedir (bkz. Tablo 18). Bilgin (2012: 91) de sokakta çalışan çocuklara yönelik yaptığı çalışmasında, sokakta çalışan çocukların % 29'nun sigara, %3'nün alkol ve %5'nin ise bağımlılık yapıcı diğer maddeleri kullandığını tespit etmiştir.

Tablo 18: Çalışan Çocukların Zararlı Alışkanlıkları

Sigara Kullanımı	n	%
Evet	46	28,2
Hayır	117	71,8
Total	163	100
Alkol Kullanımı	n	%
Evet	2	1,2
Hayır	161	98,8
Total	163	100
Bağımlılık Yapıcı Bir Madde Kullanımı	n	%
Evet	4	2,5
Hayır	159	97,5
Toplam	163	100

3.7.6. Çalışan Çocukların Günlük Gelirleri ve Çalışma Süreleri

Çalışmaya katılan çocukların ortalama günlük gelirleri 26,88 TL±(12,91 TL) olarak tespit edilmiş olup, çocukların %77,3'nün günlük 25 TL altında, %22,7'sinin ise 25 TL üzerinde gelire sahip olduğu gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 19).

Tablo 19: Çalışan Çocukların Günlük Gelirleri

Günlük Gelir	n	%
25 TL ve Altı	126	77,3
25 TL Üstü	37	22,7
Toplam	163	100

Çalışan çocukların %92,4'nün haftada 5-7 gün arasında, %7,6'sının haftada 1-4 gün arasında çalıştıkları gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 20). Baştaymaz (1990: 51) da çalışmasında çalışan çocukların %86'sının haftada 5-7 gün arasında çalıştığını tespit etmiştir. Çalışan çocukların %15'nin günde 6-8 saat arasında, %35'nin 9-11 saat arasında ve %50'sinin 12-15 saat arasında çalıştığı gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 20). Ayrıca çocukların bir günde ortalama olarak 10,88±(1,83) saat çalıştığı gözlemlenmiştir.

Tablo 20: Çalışan Çocukların Çalışma Süreleri

Haftalık Çalışılan Gün	n	%
1-4 Gün	12	7,6
5-7 Gün	146	92,4
Toplam	158	100
Günlük Çalışılan Saat	n	%
6-8 Saat Arası	24	15
9-11 Saat Arası	56	35
12-15 Saat Arası	80	50
Toplam	160	100

3.7.7. Çalışan Çocukların Çalışma Türleri

Çalışan çocukların %55,2'sinin Çıracak, %25,8'nin Seyyar Satıcı, %19'nun Hurda-Atık Toplayıcı olarak çalıştığı tespit edilmiştir (bkz. Tablo 21).

Tablo 21: Çalışan Çocukların Çalışma Türleri

Çocukların Çalışma Tipleri	n	%
Çıracak	90	55,2
Seyyar Satıcı	42	25,8
Hurda Atık Toplayıcı	31	19,0
Toplam	163	100

Araştırmaya katılan çocukların minimum 8, maksimum 14, ortalama ise 13 yaşında olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca çocukların haftada en az 1, en çok 7 gün; günde ise en az 6, en çok 15 saat çalıştıkları gözlemlenmiştir. En az kazanan çocuk günde 10 TL, en çok kazanan çocuk ise günde 100 TL kazandığını ifade etmiştir (bkz. Tablo 22).

Tablo 22: Betimsel İstatistikler

	n	Minimum	Maksimum	Ortalama	S.sapma
Yaş	163	8	14	13,0368	1,36033
Haftalık Çalışma Süresi (Gün)	160	1	7	5,6709	1,28907
Günlük Çalışma Süresi (Saat)	160	6	15	10,8875	1,83943
Günlük Kazanç(TL)	160	10	100	26,8824	12,915

3.8. Çalışan Çocuklar Üzerinde Etkili Olan Değişkenlerin Değerlendirilmesi

Çapraz tablolar, iki ya da daha fazla değişkenin bulunduğu tablolardır. Bu bölümde ilişkili olabileceği düşünülen değişkenler arasındaki çapraz tablolar incelenecektir. Bu bağlamda aralarında ilişki olabileceği düşünülen belirli sorular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığının sınaması amacıyla ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Sürekli değişkenlerde(Sayısal) ise fark yaratan grupların tespiti için t testi analizi kullanılmıştır.

Çalışmada “İşinizi Seviyor Musunuz?” sorusuna çalışma tipinin Çırak, Seyyar Satıcı veya Hurda-Atık Toplayıcısı olma durumunun etkisinin araştırması adına Ki-kare (X^2) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler aşağıdaki tabloda özet olarak verilmektedir.

Tablo 23: Çalışan Çocukların Çalıştıkları İş Sevme Durumu ve Çalışma Tipi

Çocukların İşlerini Sevme Durumu		Çalışma Tipi			X^2	P
		Çırak	Seyyar Satıcı	Hurda-Atık Toplayıcı		
Evet	n	21	22	13	12,11	0,03
	%	37,5	39,3	23,2		
Hayır	n	69	20	18		
	%	64,5	18,7	16,8		

Elde edilen sonuçlara göre çalışma tipinin işini sevme durumu üzerinde etkili olduğu görülmektedir ($X^2=12,11$, $p<0,05$). Farkın sebebi incelendiğinde Çırak olarak çalışan çocukların işlerini Seyyar Satıcı ve Hurda-Atık Toplayıcı olarak çalışan çocuklara göre daha az sevdikleri görülmektedir (bkz. Tablo 23). Kısacası bir işverene bağlı olarak çalışan çocukların yaptıkları işleri kendi işini yapan çocuklara göre daha az sevdikleri görülmektedir. Bunun nedeni daha fazla çalışma süresi, iş kazası ve şiddet görme olabilir ancak bu araştırma sorunsalları çalışmanın ilerleyen bölümlerinde test edilecektir.

Çalışmada “Bu İş Yaparken Herhangi Bir Kazaya Uğradınız mı (İş kazası)?” sorusuna çalışma tipinin Çırak, Seyyar Satıcı veya Hurda-Atık Toplayıcısı olma durumunun etkisinin araştırması adına Ki-kare (X^2) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler aşağıdaki tabloda özet olarak verilmektedir.

Tablo 24: İş Kazası Yaşama ve Çocukların Çalışma Tipi

İş Kazası Yaşama Durumu		Çalışma Tipi			X^2	p
		Çırak	Seyyar Satıcı	Hurda-Atık Toplayıcı		
Evet	n	23	8	6	12,94	0,03
	%	62,2	21,6	16,2		
Hayır	n	67	34	25		
	%	53,2	27,0	19,8		

Elde edilen sonuçlara göre çalışma tipinin çalışan çocukların iş kazası durumu üzerinde etkili olduğu görülmektedir ($X^2=12,94$, $p<0,05$). Farkın sebebi incelendiğinde Çıracak olarak çalışan çocukların Seyyar Satıcı ve Hurda-Atık toplayıcı olarak çalışan çocuklara göre daha yüksek oranlarda iş kazasına maruz kaldığı görülmektedir.

Çalışmada “Bu İşi Yaparken Herhangi Bir Kişi Tarafından Şiddete Maruz Kaldınız mı?” sorusuna çalışma tipinin Çıracak, Seyyar Satıcı veya Hurda-Atık toplayıcısı olma durumunun etkisinin araştırması adına Ki-kare (X^2) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler aşağıdaki tabloda özet olarak verilmektedir.

Tablo 25: Şiddete Maruz Kalma Durumu ve Çocukların Çalışma Tipi

Şiddete Maruz Kalma Durumu		Çalışma Tipi			X^2	p
		Çıracak	Seyyar Satıcı	Hurda-Atık Toplayıcı		
Evet 1 kez	n	28	20	13	15,44	0,01
	%	45,9	32,8	21,3		
Evet çok kez	n	61	20	18		
	%	61,6	20,2	18,2		

Elde edilen sonuçlara göre çalışma tipinin çalışan çocukların şiddet görme durumu üzerinde etkili olduğu görülmektedir ($X^2=15,44$, $p<0,05$). Farkın sebebi incelendiğinde Çıracak olarak çalışan çocukların Seyyar Satıcı ve Hurda-Atık toplayıcılara göre daha yüksek oranlarda şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Çalışma gruplarında Çıracak olan çocukların %45,9’u 1 kez şiddet gördüğünü ifade ederken, çok kez şiddet gördüğünü ifade eden Çıracakların oranı %61,6 civarındadır (bkz. Tablo 25). Bu durum işverenlerin çalışan çocuklar üzerinde şiddet gösterme eğilimleri olduğunu göstermektedir.

Çalışmada “Bu İşi Yaparken Herhangi Bir Kişi Tarafından Şiddete Maruz Kaldınız mı?” sorusuna başka birinin yanında çalışma veya kendi işini yapıyor olma durumunun etkisinin araştırması adına Ki-kare (X^2) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler aşağıdaki tabloda özet olarak verilmektedir.

Tablo 26: Şiddete Maruz Kalma Durumu ve Çocukların Başka Bir Kişinin Yanında Çalışma Durumu

Şiddete Maruz Kalma Durumu		Kendi İşini Yapma Durumu		X ²	p
		Evet	Hayır		
Evet 1 kez	n	23	37	13,14	0,02
	%	38,3	61,7		
Evet çok kez	n	35	64		
	%	35,4	64,6		

Elde edilen sonuçlara göre başka birinin yanında çalışma veya kendi işini yapıyor olma durumunun çalışan çocukların şiddet görme durumu üzerinde etkili olduğu görülmektedir ($X^2=13,1$, $p<0,05$). Başka birinin yanında çalışan çocukların daha yüksek oranlarda şiddet gördükleri tespit edilmiştir (bkz. Tablo 26).

Çalışmada “Ne Tarz Bir Şiddete Maruz Kaldınız?” sorusuna başka birinin yanında çalışma veya kendi işini yapıyor olma durumunun etkisinin araştırması adına Ki-kare (X^2) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler aşağıdaki tabloda özet olarak verilmektedir.

Tablo 27: Fiziksel Şiddet ve Çocukların Başka Bir Kişinin Yanında Çalışma Durumu

Şiddet Türü (Evet cevaplayanlar)		Kendi İşini Yapma Durumu		X ²	p
		Evet	Hayır		
Bir kez fiziksel şiddete uğradım	n	3	11	14,66	0,02
	%	21,4	78,6		
Birden fazla fiziksel şiddete uğradım	n	10	17		
	%	37,0	63,0		
Bir kez psikolojik şiddete uğradım	n	8	7		
	%	53,3	46,7		
Birden fazla psikolojik şiddete uğradım	n	2	8		
	%	20,0	80,0		

Elde edilen sonuçlara göre başka birinin yanında çalışma veya kendi işini yapıyor olma durumunun çalışan çocukların ne tür şiddet gördükleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir ($X^2=14,66$, $p<0,05$). Başka birinin yanında çalışan çocukların daha yüksek oranlarda bir ve birden çok kez fiziksel ile bir kereden çok olacak şekilde psikolojik şiddet

gördükleri tespit edilmiştir (bkz. Tablo 27). Bu durum işverenlerin çalışan çocuklar üzerinde fiziksel ve psikolojik şiddet gösterme eğilimleri olduğunu göstermektedir. Kendi işini yapan ve bir işverene bağlı olarak iş yapan çocukların benzer oranda en bir kez psikolojik şiddet gördükleri tespit edilmiştir.

Çalışmada “Size Kalsa Çalışmayı Mı Yoksa Eğitimi Mi Tercih Ederdiniz?” durumunun çalışma zamanları-gelir üzerindeki etkisinin araştırılması amacı ile t testi analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda özet olarak verilmiştir.

Tablo 28: Eğitim ve Çalışma Tercihi ile Çalışma Zamanları Arasındaki İlişki

Çalışmayı veya Eğitimi Tercih Etme Durumu		n	Ortalama	S.sapma	t	p
Haftada Çalışılan Gün	Çalışma	124	5,7016	1,40834	1,98	0,49
	Eğitim	31	5,5161	0,72438		
Günde Çalışılan Saat	Çalışma	126	10,9444	1,81683	0,56	0,42
	Eğitim	31	10,7419	2,01606		

Haftada ortalama olarak 5,7 gün yani daha çok çalışan çocukların tercihleri genelde çalışma hayatını seçmek yönünde olurken haftada daha az çalışan çocukların tercihlerinin daha çok eğitim olduğu görülmektedir ($t=1,98$, $p<0,05$). Günlük çalışma saatlerinin çocukların tercihleri üzerinde etkili olmadığı görülmektedir ($t=0,56$, $p>0,05$).

Çalışmada ailedeki kişi sayısının çalışmayı mı yoksa eğitimi mi tercih etme durumuna etkisinin araştırması adına Ki-kare(X^2) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler aşağıdaki tabloda özet olarak verilmektedir.

Tablo 29: Ailedeki Kişi Sayısı ve Çalışma ve Eğitim Tercihi Arasındaki İlişki

Aile Fertleri Sayısı		Çalışmayı Veya Eğitimi Tercih Etme Durumu		X^2	p
		Çalışma	Eğitim		
4-6 kişi	n	61	18	5,58	0,62
	%	77,2	22,8		
7-15 kişi	n	66	15		
	%	81,5	18,5		

Ailedeki kişi sayısının çalışma veya eğitimi seçime üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Ailesinde 4-6 kişi arasında olan ve 7-15 kişi arasında olan çocukların tercihleri benzer düzeydedir ($X^2=5,58$, $p>0,05$). Ailedeki kişi sayısının çalışma ve eğitim tercihi üzerine etkisiz olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 29).

Çalışmada çocukları babalarının eğitim durumunun çalışmayı mı yoksa eğitimi mi tercih etme durumuna etkisinin araştırması adına Ki-kare(X^2) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler aşağıdaki tablolarda özet olarak verilmektedir.

Tablo 30: Babanın Eğitim Seviyesi İle Çalışma ve Eğitim Tercihi Arasındaki İlişki

Çocukların Babalarının Eğitim Seviyesi		Çalışmayı Veya Eğitimi Tercih Etme Durumu		X^2	p
		Çalışma	Eğitim		
Okur-yazar değil	n	24	1	12,94	0,01
	%	96,0	4,0		
Okur-yazar	n	38	10		
	%	79,2	20,8		
İlkokul	n	32	17		
	%	65,3	34,7		
Ortaokul	n	24	2		
	%	92,3	7,7		
Lise	n	9	3		
	%	75,0	25,0		

Elde edilen sonuçlara göre babaların eğitim durumunun çocukların tercihleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir ($X^2=12,94$, $p<0,05$). Farkın sebebi incelendiğinde ortaokul mezunu ve okur-yazar olmayan babaların çocuklarının daha yüksek oranda çalışmayı tercih ettikleri, ilkokul mezunu olan babaların çocuklarının da daha çok eğitimi seçtikleri görülmektedir (bkz. Tablo 30).

Çalışmada çocukların annelerinin eğitim durumunun çalışmayı mı yoksa eğitimi mi tercih etme durumuna etkisinin araştırması adına Ki-kare(X^2) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerler Tablo 31’de özet olarak verilmektedir.

Tablo 31: Annenin Eğitim Seviyesi ile Çalışma ve Eğitim Tercihindeki İlişki

Çocukların Annelerinin Eğitim Seviyesi		Çalışmayı Veya Eğitimi Tercih Etme Durumu		X ²	p
		Çalışma	Eğitim		
Okur-yazar değil	n	62	13	13,61	0,09
	%	82,7	17,3		
Okur-yazar	n	12	9		
	%	57,1	42,9		
İlkokul	n	42	10		
	%	80,8	19,2		
Ortaokul	n	11	0		
	%	100,0	0,0		

Elde edilen sonuçlara göre annelerin eğitim durumunun çocukların tercihleri üzerinde etkili oldukları tespit edilmiştir ($X^2=13,61$, $p<0,05$). Farkın sebebi incelendiğinde ortaokul mezunu ve okur-yazar olan annelerin çocuklarının daha yüksek oranda eğitimi tercih ettikleri, ortaokul mezunu olan annelerin çocuklarının da daha çok çalışmayı seçtikleri görülmektedir.

SONUÇ, GENEL DEĞERLENDİRME VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çalışan çocuklar sorunu tüm toplumların özellikle de geliştirmekte olan toplumların öncelikli sosyal sorunlarından birini oluşturmaktadır. Tüm geliştirmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de başta yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği olmak üzere, hızlı nüfus artışı, göç ve beraberinde oluşan işsizlik vb. nedenler ailelerin yaşam koşullarını zorlaştırmakta ve çocukların aile bütçelerine katkıda bulunmak amacıyla erken yaşlarda çalışma yaşamına girmelerine sebep olmaktadır. Oysa çocukların ekonomik bir amaçla çalışması veya çalıştırılması, hem kısa vadede hem de uzun vadede çok büyük sorunları da beraberinde getirmektedir.

Araştırmada, çalışan çocukların önemli bir kısmının Doğu ve Güney Doğu Anadolu kökenli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum göçün çocuk işçiliğine yol açan nedenlerden biri olduğunu göstermektedir. Göçle kırdan kente gelen ailelerin formel sektörde iş bulamamaları ve hayat şartlarının giderek zorlaşması, çocukların daha yoğun olarak çalışma yaşamında yer almasına yol açmaktadır.

Araştırmanın sonuçlarına göre, çalışan çocukların önemli bir kısmının eğitime devam etmediği tespit edilmiştir. Eğitim ve çalışma hayatını bir arada yürütmek zor olduğu için çocukların aksayan eğitimleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan başarısızlıkları dolayısıyla eğitimden kopuş sürecine girdikleri görülmektedir. Oysa çocukların çalışma hayatından kurtulması ve kendilerine daha iyi bir gelecek kurabilmesi için eğitim en büyük alternatiftir. Ayrıca eğitimi tamamlayamayan çocuğun yaşamının geri kalan kısmında toplumsal kısır döngüden kurtulup kendini geliştirme şansı çok düşük olacağı için yoksulluk her zaman hem çocuklar hem de toplum için varlığını sürdürecektir.

Araştırmada çalışan çocukların büyük çoğunluğunun aile bireylerinin de yoğunlukta işçi olduğu ortaya çıkmıştır. Yani çalışan çocukların gerek babaları gerekse diğer aile fertleri yüksek gelir elde etme ihtimali düşük olan iş ve mesleklerde

çalışmaktadırlar. Bu ise ailelerin düşük gelir düzeyinde olduğunu ve bu yüzden de çalışmanın çocuklar için de ekonomik bir yükümlülük haline geldiğini göstermektedir.

Araştırmanın en önemli bulgularından birini çocukların çalışma nedenleri oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu ailenin gelirine katkıda bulunmak amacıyla ve ekonomik nedenlerle çalıştığını ifade etmiştir. Bu kapsamda araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, çocukların çalışmasının temel nedenini ailenin sahip olduğu gelir düzeyinin oluşturduğu görülmektedir. Yoksul bir ailede doğmak, çocuklar için pek çok olanaktan yoksun olmanın yanı sıra, okula gitmek yerine erken yaşta çalışmaya başlamak anlamına da gelmektedir. Çocuklar okula devam edemedikleri gibi bağımlılık yapıcı maddelere alışma, kolaydan para kazanma, suça yönelme, dışlanma, aşağılanma ve şiddet gibi tehlikelere de maruz kalmaktadırlar. Nitekim araştırmaya katılan her 10 çocuktan 3'ü bağımlılık yapıcı bir madde kullandığını ifade etmiştir.

Ayrıca araştırmaya katılan çocukların çalışma süreleri de oldukça uzun çıkmıştır. Çocukların büyük çoğunluğu haftada 5 ile 7 gün arasında, günde ise 12-15 saat arasında çalıştığını ifade etmiştir. Çalışma yasalarımız göre yetişkinlerin bile uzun saatlerce çalışmasına müsaade edilmezken ve mutlak surette dinlenmeye ihtiyaçları olduğu belirtilirken, çocukların dinlenmeden, eğlenmeden ve çocukluğunu yaşayamadan çalışmasının son derece olumsuz sonuçları vardır. Çocukların uzun saatlerce çalışmalarının yanı sıra elde ettikleri gelir de oldukça düşüktür. Büyük bir çoğunluğunun günlük geliri, bir günlük net asgari ücretten daha düşüktür. Çocukların düşük ücretlerle çalışması, hem işverenlere çocuk çalışanları daha cazip hale getirmekte, hem de emek piyasalarının ücret politikasını olumsuz olarak etkilemektedir.

Erken yaşlarda çalışmaya başlayan çocukların ruhsal veya sosyal gelişimleri çalışma ve iş yaşamından doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Araştırmaya katılan çocukların büyük çoğunluğu fiziksel ya da psikolojik olarak şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, çalışma hayatının çocukların hem ruhsal hem sosyal gelişimini olumsuz olarak etkilediğini göstermektedir. Yine araştırmanın sonuçlarına göre, sanayi de çalışan çocukların daha fazla iş kazasına maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu ise ağır çalışma koşullarının çocuğu fiziksel olarak da yıpratıldığını göstermektedir.

Genel olarak tüm bu sonuçlar değerlendirildiğinde çocukların çalışmasının arkasında tek bir neden olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak konuyla ilgili yapılan diğer araştırmalarda da olduğu gibi, bu araştırmada da çocukların temelde ekonomik nedenlerden ötürü çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla çocukların çalışmasının engellenmesi ya da azaltılması için,

1. Yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliğine çözüm getirilmesi,
2. İşsizliğin azaltılıp istihdamın artırılması,
3. Eğitimin kalitesinin yükseltilmesi,
4. Ailelerin konuyla ilgili olarak bilinçlendirilmesi ve eğitim seviyelerinin artırılması,
5. Etkin bir mevzuat sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

Tüm bu sorunların bir bütün olarak değerlendirilmesi ve bu sorunlara yönelik politikalar oluşturulması hem çocukların hem de toplumumuzun geleceği açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Araştırma, 2015 yılı Haziran ve Temmuz aylarında İstanbul'da yapılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın sonuçları Türkiye genelini yansıtmamaktadır. Ayrıca araştırmaya sadece Çıracık, Seyyar Satıcı ve Hurda-Atık Toplayan çocuklar katılmıştır. Bu yüzden de sonuçlar sadece bu gruplarda çalışan çocukların sonuçlarını yansıtmaktadır. Araştırma yaz aylarında yapıldığı için okulların tatil olduğu döneme denk gelmiştir. Eğer araştırma bu dönemden farklı bir zaman aralığında yapılsaydı gerek çocukların çalışma süreleri gerekse çalışma hayatının içinde yer almaları açısından sonuçlar daha farklı çıkabilirdi. İlerleyen zamanlarda konuya ilişkin benzer araştırmalar yapılacak olursa, örneklem Marmara Bölgesi'nin geneli veya Türkiye olabilir. Araştırma Seyyar Satıcı, Çıracık ve Hurda-Atık Toplayıcı dışında çalışan çocuk grupları üzerinde yapılabilir. Okulların tatil olmadığı dönemlerde yapılarak daha farklı sonuçlar elde edilebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 138 Sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin ILO Sözleşmesi (1973), **T.C. Resmi Gazete**, 23379, 21 Haziran 1998, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (30.12.2014).
- 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), **T.C. Resmi Gazete**, 1489, 6 Mayıs 1930, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (01.05.2015).
- 182 Sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin ILO Acil Eylem Sözleşmesi (1999), **T.C. Resmi Gazete**, 24445, 27 Haziran 2001, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (30.12.2014).
- 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu (1961), **T.C. Resmi Gazete**, 10705, 12 Ocak 1961, <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html> (02.05.2015).
- 24607 Sayılı Türk Medeni Kanunu (2001), **T.C. Resmi Gazete**, 24607, 8 Aralık 2001, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm#1> (23.12.2014).
- 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu (1986), **T.C. Resmi Gazete**, 19139, 19 Haziran 1986, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (01.05.2015).
- 4857 Sayılı İş Kanunu (2003), **T.C. Resmi Gazete**, 25134, 10 Haziran 2003
- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (2004), **T.C. Resmi Gazete**, 25611, 12 Ekim 2004, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (23.12.2014)
- 5953 Sayılı Basın İş Kanunu (1952), **T.C. Resmi Gazete**, 8140, 20 Haziran 1952
- 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu (2012), **T.C. Resmi Gazete**, 28460, 7 Kasım 2012, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (23.12.2014).
- 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu (2011), **T.C. Resmi Gazete**, 27836, 4 Şubat 2011, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (01.05.2015)
- 854 Sayılı Deniz İş Kanunu (1967), **T.C. Resmi Gazete**, 12586, 20 Nisan 1967

- Al-Gamal, Ekhlâs ve diğerkleri (2013), “The Psychosocial Impact of Child Labour in Jordan: A National Study”, **International Journal of Psychology**, 48(6), 1156-1164.
- Altan, Ömer Zühtü (2003), **Sosyal Politika, 1. Baskı**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları
- Altuntaş, Betül (2010), “Türkiye’de ve Dünya’da Çocuk Emeği: Sosyal Politikalar Açısından Bir Çerçeve” İnan, Kemal (Der.), **Türkiye’de Çocuk Emeği**, 1. Baskı içinde (160-183), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (2000), **Avrupa Birliği Resmi Gazetesi**, OJ C 364, 18 Aralık 2000, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2000:364:TOC> (23.12. 2014).
- Avşar, Zakir ve Öğütoğulları, Eren (2012), “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 2(1), 9-40.
- Aydın, Fazıl (Ed.), 2014, **Avrupa Sosyal Şartı**, No: 06, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Aykaç, Hande Bahar (2015), “Hukuksal Açından Çocuk ve Genç İşçiliği”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Ocak-Şubat(116), 335-386.
- Bakırcı, Kadriye (2004), **Çocuk ve Genç İşçilerin Haklarının Korunması**, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Baştaymaz, Tahir (1998), “Günümüzde Geleceğimizi Karartan Bir Problem: Çalışan Çocuklar”, **Mercek**, Ekim (12), 60-66.
- (2000), “Çocuk Emeğinin Kullanımının Engellenmesi”, **Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan**, İçinde (291-302), No: 38, Ankara: TÜHİS Yayınları.
- (1990), **6-15 Yaş Grubu Bursa’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma**, 1. Baskı, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.
- Biçerli, Mustafa Kemal (2004), **İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları**, No: 1563, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Bilgin, Rifat (2012), “Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Risk ve Tehlikeler: Diyarbakır Örneği”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 8(15), 7996.

- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1976), **T.C. Resmi Gazete**, 4867, 4 Haziran 2003, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (22.01.2015).
- Bulut, Işık (1997), “Psiko-Sosyal Gelişim Sorunları”, **Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları**, No: 171 *çinde* (44-75), Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları
- Çağlar, A. Şule (2009), **Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi: Türkiye Deneyimine Kapsamlı Bir Bakış**, 1. Baskı, Ankara: ILO Yayınları.
- Çelik, Aziz (2010), “Çocuk İşçiliğinin Bitmeyen Öyküsü Üstüne” İnan, Kemal (Der.), **Türkiye’de Çocuk Emeği**, 1. Baskı *çinde* (54-76), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2004), **T.C. Resmi Gazete**, 25425, 6 Nisan 2004, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (28.12.2014).
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013), **T.C. Resmi Gazete**, 28566, 21 Şubat 2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (28.12.2014).
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013), **T.C. Resmi Gazete**, 28802, 25 Ekim 2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (28.12.2014).
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1990), **T.C. Resmi Gazete**, 22184, 27 Ocak 1995, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> (23.12.2014).
- Dayıoğlu, Meltem ve Gündüz Hoşgör, Ayşe (2010), “Türkiye’de Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede İzlenen Strateji ve Yöntemler: IPEC Deneyimi”, İnan, Kemal (Der.), **Türkiye’de Çocuk Emeği**, 1. Baskı *çinde* (77-132), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Demir, Fevzi (2012), “Çalışma Hayatında Çocukların Korunması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 12(Özel Sy...2010), 547-577.
- Dursun, Salih (2011), “Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar”, Tokol, Aysen ve Alper, Yusuf (Ed.), **Sosyal Politika**, 1. Baskı *çinde* (312-323), Bursa: Dora Basım Yayın.
- Duyar, İzzet (2010), “Çalışan Çocuklarda Bedensel Yıpranmalar” İnan, Kemal (Der.), **Türkiye’de Çocuk Emeği**, 1. Baskı *çinde* (184-205), Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Erbay, Ercüment (2010), “Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Perspektif Bir Bakış” İnan, Kemal (Der.), **Türkiye’de Çocuk Emegi**, 1. Baskı içinde (206-242), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Erder Sema ve Lordoğlu, Kuvvet (1993), “**Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emegine: Bir Alan Araştırması**” Marmara Üniversitesi, İstanbul, http://mimoza.marmara.edu.tr/~klordoglu/yazilar/cirakliktan_cocuk_emegine.pdf (04.01.2015).
- Erder, Sema (2010), “Çalışan Çocuklar: “Çırak mı”, İşçi mi” ” İnan, Kemal (Der.), **Türkiye’de Çocuk Emegi**, 1. Baskı içinde (39-53), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Yönetmeliği (2004), **T.C. Resmi Gazete**, 25425, 6 Nisan 2004, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (28.04.2015).
- Fişek, A. Gürhan (2014), “Çalışan Çocukların Durumu 2012”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, Mayıs- Haziran(134), 12-15.
- Gemiadamları Yönetmeliği (2002), **T.C. Resmi Gazete**, 22832, 31 Temmuz 2002, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> (28.04.2015).
- Gökalp, Özge Tuğçe (2011), “Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma”, **Electronic Journal of Vocational Colleges**, 2146(7684), 125-135.
- Gülgün, Müftü (2001), “Çocuk Hakları”, **Milli Eğitim Dergisi**, Temmuz-Ağustos-Eylül(151)
- Günöz, Mustafa (2007), **Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
- ILO/IPEC (2013), **Marking Progress Against Child Labour-Global Estimates and Trends 2000-2012**, Geneva: ILO Publications, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/pec/documents/publication/wcms_221513.pdf (21.03.2015).
- Işğışok, Özlem (2011), “Nüfus, İstihdam ve İşsizlik”, Tokol, Aysen (Ed.) ve Alper, Yusuf (Ed.), **Sosyal Politika**, 1. Baskı içinde (77-106), Bursa: Dora Basım Yayın.
- Karaman, Banu ve Özçalık Melih (2007), “Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 14(1), 25-41.

- Kayhan, Necati (2012), “Çocuk İşçiliği, IPEC Deneyimi Işığında Sanayide Çalışan Çocukların Sorunları”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, 4(1), 187-200.
- Keser, Aşkın (2004), “Çalışma-Birey İlişkisi ve Çalışmanın Bireyin Yaşamında Yeri”, **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 6(2), <http://www.isgucdergi.org/> (12.02.2015).
- Koçak, Yüksel ve Terzi, Elvan (2012), “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3(3), 163-184.
- Koyun, Ayşe ve Çiçekoğlu, Pınar (2011), “Karanlıkta Kaybolan Umutlar”, **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, 14(1), 59-65.
- Kumar, Ganesh (2013), “Child Labour: Determinants, Dimensions and Policies in India”, **Economic Affairs**, 58(4), 417-429.
- Küçükkalay, Mesud ve diğerleri (2000), “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5(1), 103-118.
- Ofuoku, Albert Ukaro ve diğerleri (2014), “Child Labor in Agricultural Production and Socioeconomic Variables Among Arable Farming Households in Nigeria”, **Journal of Rural Social Sciences**, 29 (2), 67-81.
- Sirohi, Rahul (2014), “Child Labour, Human Capital Accumulation and Foreign Aid”, **Journal of Economic Development**, 39 (3), 1-15.
- Senemoğlu, Nuray (2001), “Çocuk Hakları, Çalışan Çocuklar ve Eğitim Sorunları”, **Milli Eğitim Dergisi**, Temmuz-Ağustos (151), 1-12.
- Serozan, Rona (2005), **Çocuk Hukuku**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Süzek, Sarper (2012), **İş Hukuku**, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Şahin, Barış (2010), **Çocuk İşçilerin Korunması**, 1. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Şişman, Yener (2003), “Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü”, **Kamu-İş**, 7(2), 2-34.
- (2006), “Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(2), 251-275.

- Tsuyuhara, Kunio (2014), “A Welfare Analysis of Child Labor Restriction: Intergenerational Perspectives”, **Journal of Economic Development**, 39(3), 15-33
- Topgöl, Seda (2013), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 14(1), 277-296.
- Tor, Hacer (2010), “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, 2(2), 25-442.
- Tunçcan, Nilgün (1999), **Küreselleşen Dünyada Çocuk İstihdamı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2000), “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 43(44), 243-258.
- TÜİK (2013), **Çalışan Çocuklar 2012**, No.4113, Ankara: TÜİK Yayınları, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleriido?id=13659> (03.01.2015).
- URL, “ILO Anayasası”,(t.y.), <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/iloanayasa> (18.04.2015).
- Yalçıntaş, Nevzat (1979), “Çocuklarımız ve Yarınki Toplumumuz”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 30 (1979), 19-24, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iu/sskd/article/view/1023008829> (02.05.2015).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54fdde3f411a31.88178407 (15.01.2015).
- http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (15.11.2015).
- <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm> (13.04.2015).
- <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/child.htm> (12.05.2015).

EKLER

EK-1 ANKET FORMU

Sayın değerlendirici; anketimizin amacı, çalışan çocukların, çalışma şartlarını ve yaşadıkları sorunları tespit etmektir. Anketimize gosterdiğiniz ilgiden dolayı teşekkür ederiz.

1. Doğum yeriniz?

a.() İl Merkezi a.() İlçe Merkezi a.() Ky Merkezi

2. Cinsiyetiniz?

a.() Erkek b.() Kadın

3. Kaç Yaşındasınız?

a.() Erkek b.() Kadın

4. Eğitim durumunuz nedir?

a.() Okur-yazar değil

b.() Okur-yazar

c.() İlkretim mezunu

d.() Lise mezunu

e.() İlkretim rencisi

f.() Lise rencisi

5. Okula devam ediyor musunuz?

a.() Evet b.() Hayır

6. Okuldaki başarı durumunuz ne dzeyededir?

a.() ok iyi b.() İyi c.() Orta d. () Kt

7. Okula gitmemenizin en nemli nedenini belirtiniz (Okula devam etmeyenler için)?

a.() Ekonomik nedenler

b.() Anne-baba gndermedi

c.() Okul çok uzaktı

d.() Başarısızlık nedeniyle okuldan ayrılmak zorunda kaldım

e.() Diğer, belirtiniz.....

8. Eğitiminize devam etmeyi ister misiniz (Okula devam etmeyenler için)?

a.() Evet b.() Hayır

9. Aileniz kaç kişiden oluşmaktadır?.....

10. Siz dahil kaç kardeşsiniz?.....

11. Aileniz aslen nerelidir (Hangi İl)?

12. şu anda kimin yanında kalıyorsunuz?

a.() Ailemin

b.() Akrabamın

c.() Arkadaşımın

d.() Diğer, belirtiniz.....

13. Babanızın eğitim durumu nedir?

- a.() Okur-yazar değil b.() Okur-yazar c.() İlkokul
d.() Ortaokul e.() Lise f.() İki yıllık yüksekokul
g.() Dört yıllık üniversite

14. Annenizin eğitim durumu nedir?

- a.() Okur-yazar değil
b.() Okur-yazar
c.() İlkokul
d.() Ortaokul
e.() Lise
f.() İki yıllık yüksekokul
g.() Dört yıllık üniversite

15. Babanızın mesleği nedir?.....

16. Annenizin mesleği nedir?.....

17. Kardeşler arasında sizden başka çalışan var mı?

- a.() Evet b.() Hayır, Evet ise, ne iş yapıyorlar?.....

18. Oturduğunuz ev sizin mi?

- a. () Kendimize ait
b. () Yakınımız akrabamıza ait kira vermiyoruz
c. () Kira

19. Oturduğunuz evin tipi?

- a.() Gecekondu
b.() Apartman dairesi

20. Çalışmaya kendi isteğiniz ile mi başladınız?.....

- a.() Evet b.() Hayır

21. Bu işi yapmanızın en önemli nedeni nedir (Evet cevaplayanlar için)?

- a.() Ailemin ekonomik (parasal) gelirine katkıda bulunmak
b.() Ailemin borçlarının ödenmesine yardımcı olmak
c.() Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak için
d.() İleride daha rahat iş bulmak, meslek öğrenmek için
e.() Boşta kalmamak için
f.() Okulu sevmediğim için
g.() Diğer

22. Çalışmaya kimin isteği ile başladınız (Hayır cevaplayanlar için)?

- a.() Anne
b.() Baba
c.() Hem anne hem baba
d.() Ailenin diğer üyeleri
e.() Diğer

23. Haftada kaç gün çalışıyorsunuz?.....
24. Günde kaç saat çalışıyorsunuz?.....
25. Kendi işiniz mi yoksa bir başkası için mi çalışıyorsunuz?
a.() Evet b.() Hayır
26. Başkasının işinde çalışıyorsanız ücretiniz nasıl ödeniyor?
a.() Günlük b.() Haftalık c.() Aylık d.() Parça başı
27. Günlük ne kadar kazanıyorsunuz?.....
28. Sizin geliriniz olmazsa aileniz maddi sıkıntıya düşer mi?
a.() Evet b.() Hayır
29. Bu işi yaparken ne gibi zorluklarla karşılaşıyorsunuz?
.....
.....
30. Bu işi yaparken herhangi bir kazaya uğradınız mı (İş kazası)?
a.() Evet b.() Hayır
31. Bu işi seviyor musunuz?
a.() Evet b.() Hayır
32. Gelecekte ne olmak istersiniz (Mesleki)?.....
33. Bu işi yaparken herhangi bir kişi tarafından şiddete maruz kaldınız mı?
a.() Evet b.() Hayır
34. Ne tarz bir şiddete maruz kaldınız (Evet cevaplayanlar)?
a.() Bir kez fiziksel şiddete uğradım
b.() Birden fazla fiziksel şiddete uğradım
c.() Bir kez psikolojik şiddete uğradım
d.() Birden fazla psikolojik şiddete uğradım
c.() Bir kez cinsel istismara uğradım
d.() Birden fazla cinsel istismara uğradım
35. Size kalsa çalışmayı mı yoksa eğitimi mi tercih ederdingiz?
a.() Eğitimi b.() Çalışmayı
36. Sigara kullanıyor musunuz?
a.() Evet b.() Hayır
37. Alkol kullanıyor musunuz?
a.() Evet b.() Hayır
38. Bağımlık yapıcı bir madde kullanıyor musunuz?
a.() Evet b.() Hayır

ÖZGEÇMİŞ

Esmâ AKSAKAL, 19.09.1987 tarihinde Artvin’de doğmuştur. İlk ve Orta öğrenimini Artvin’de tamamlamıştır. 2006-2010 yılları arasında Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’nde lisans eğitimi almıştır. 2011 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans eğitime başlamıştır. 2012 yılından beri özel sektörde İnsan Kaynakları Uzmanı olarak çalışmaktadır.